

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

CEMİL MERİÇ'İN EDEBİYAT ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞEGÜL BÜYÜKÇAPAR

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2018

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**CEMİL MERİÇ'İN EDEBİYAT ÜZERİNE
DÜŞÜNCELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞEGÜL BÜYÜKÇAPAR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPAY

GAZIANTEP
AĞUSTOS 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Cemil Meriç'in Edebiyat Üzerine Düşünceleri

AYŞEGÜL BÜYÜKÇAPAR

Tez Savunma Tarihi: 16.08.2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPAY

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

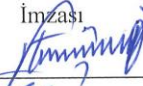

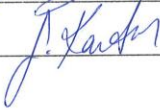
Jüri Üyeleri:

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPAY

Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI

Doç. Dr. Fatih KANTER

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ayşegül Büyükçapar

16.08.2018

ÖZET

CEMİL MERİÇ'İN EDEBİYAT ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

BÜYÜKÇAPAR, Ayşegül
Yüksek Lisans Tezi, Yeni Türk Edebiyatı ABD
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPAY
Ağustos 2018, 101 sayfa.

Cemil Meriç sosyoloji, felsefe, tarih, dil ve edebiyat gibi birçok alanda fikir beyan eden çok yönlü bir düşünce adamıdır. Doğu ve Batı kültürüyle düşünce dünyasını şekillendiren Cemil Meriç, edebiyat ve dünya edebiyatı kavramları, edebî türler, edebî şahsiyetler ve dil üzerine düşüncelerini farklı ülkelerdeki dinî, tarihî ve sosyal süreçleri içinde delillerle ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Meriç'in eleştirileri ve değerlendirmeleri kendi dönemine olduğu kadar kendisinden sonraki dönemlere de ışık tutmuştur. Geniş bir tefekküre sahip olan Meriç, entelektüel yeteneği ve bilgi birikimi sayesinde kavramları, olayları ve kişileri orijinal ifadelerle anlatmıştır. Bir dünya edebiyatı yaratmayı arzularken aynı zamanda Türk edebiyatının ve Türk dilinin kendi kaynaklarıyla beslenerek yücelmesini arzulamış, muhtelif dönemlerde ortaya çıkan edebiyat ve dil anlayışını mukayeseler yaparak anlatmış, tespit ettiği problemlere disiplinler arası yaklaşarak eleştirel çözümler üretmiştir. Bu çalışmada, Türk düşünce hayatının önemli isimlerinden biri olan Cemil Meriç'in hayatı hakkında bilgi verilirken eserlerinde ve kendisiyle yapılan söyleşilerde yer alan edebiyat üzerine düşünceleri derlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, edebiyat, dil, düşünce, şair, yazar, edebî akım, edebî tür.

ABSTRACT

THE THOUGHTS OF CEMİL MERİÇ ON LITERATURE

BÜYÜKÇAPAR, Ayşegül

Master Thesis, New Turkish Literature

Thesis Advisor: Dr. Lecturer. Member Ahmet ÖZPAY

August 2018, 101 pages.

Cemil Meriç is a multi-faceted thinker who has expressed many inland ideas such as sociology, philosophy, history, language and literature. Cemil Meriç, who shaped the world of thought in Eastern and Western cultures, has evaluated the concepts of literature and world literature, literary genres, literary personalities and language on the basis of a critical and critical perspective in the religious, historical and social processes of different countries. Meriç's criticisms and evaluations shed light on his own period as well as later periods. Meriç, who has a wide esteem, has explained the concepts, events and people with their original expressions thanks to his intellectual ability and knowledge. Desiring to create a world literature, at the same time, he wanted Turkish literature and Turkish language to be nourished by their own resources, and expressed the literary and language understanding that emerged in various periods by making comparative arrangements and produced critical solutions by approaching the disciplines. In this work, while giving information about the life of Cemil Meriç, one of the important names of the Turkish thought life, his thoughts on the literature in his works and in his interviews were compiled.

Key Words: Cemil Meriç, literature, language, thought, poet, writer, literary current, literary genre.

ÖN SÖZ

“Önsözleri atlayanlar yaratıcıya saygı duymayanlardır; yaratıcıya, yani insana.”
Kültürden İrfana, s.333.

Bir çağın vicdanı olmak şiarıyla yola çıkan Cemil Meriç, Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine, kültürden irfana, felsefeden sosyolojiye, tarihten dil ve edebiyata uzanan bir düşünce dünyası ekseninde kalem oynatmıştır.

Meriç’in edebiyata dair muhtelif kavramlar, olaylar, olgular ve kişiler hakkındaki değerlendirmeleri araştırmacılar için önemli bir kaynak teşkil eder. Bu görüş, Cemil Meriç’in edebiyat üzerine düşüncelerinin derlenmesine bir gerekçe oluşturmuştur.

Çalışma altı ana bölüm ile “Sonuç”, “Kaynakça” ve “Ekler”den meydana gelmiştir.

Deneme türünün tanımı, gelişimi, değişimi, sınırları, eleştiri türüyle olan yakınlığı, kapsamı, içeriği ve yazarın söz konusu türü işleyiş biçimi girişte yer almaktadır.

İkinci bölümde yazıları, konuşmaları ve hatıraları esas alınmak üzere hakkındaki yazılardan ve belgesellerden yararlanılarak Cemil Meriç’in hayatı, yazarlığı ve eserleri genel hatlarıyla verilmiştir.

Cemil Meriç’in dil konusundaki hassasiyeti üçüncü bölümde vurgulanmıştır. Aynı zamanda edebiyat kavramı ve edebî türler hakkındaki düşüncelerine de bu bölümde yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde yazarın ansiklopedi, kamus, kitap ve dergi ile ilgili verdiği bilgiler sunulmuştur.

Beşinci bölümde Meriç’in Türk edebiyatının dönemlere ayrılmasındaki ölçütü sorgulayışı ve Türk edebiyatının dönemleriyle ilgili görüşleri ele alınmıştır. Ayrıca Türk edebiyatındaki bazı şairler ve yazarlar hakkındaki yorumları derlenmiştir. Batı etkisindeki Türk edebiyatının yazarları sıralanırken doğum tarihleri esas alınmıştır.

Altıncı bölümde, edebiyat akımları ve dünya edebiyatı kavramı hakkındaki fikirleri alıntılardan arındırılarak derlenmiştir. Bu bölüm, yazarın dünya edebiyatları ile ilgili verdiği bilgiler ve dünya edebiyatındaki bazı edebî şahsiyetler hakkındaki eleştirileri verilerek oluşturulmuştur.

Sonuç kısmında çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak yazarın anlatım yöntemiyle dil ve üslup özellikleri belirlenmiştir. Ayrıca Cemil Meriç’in Türk düşüncesi ve edebiyat tarihi için önemi vurgulanmıştır.

Kaynaklarda çalışmaya esas olan kaynaklar ile yararlanılan diğer kaynaklar belirtilmiştir.

Ekler kısmında Cemil Meriç’in muhtelif dönemlere ait fotoğrafları verilmiştir.

Bu konuda bir çalışma yapmam için beni yüreklendiren hocalarıma, bana yol gösteren, çalışma boyunca zamanını ve yardımını benden esirgemeyen tez

danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPAY'a ve motivasyon kaynağım olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

AYŞEGÜL BÜYÜKÇAPAR
Ağustos, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	IX
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM.....	6
HAYATI, YAZARLIĞI VE ESERLERİ.....	6
2.1. HAYATI	6
2.2. YAZARLIĞI.....	9
2.3. ESERLERİ.....	12
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	14
DİL, EDEBİYAT VE EDEBÎ TÜRLER ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ.....	14
3.1. DİL	14
3.2. EDEBİYAT.....	16
3.2.1. Edebiyat Tarihi.....	17
3.2.2. Edebiyat Sosyolojisi.....	17
3.2.3. Çocuk Edebiyatı	18
3.3. EDEBÎ TÜRLER	19
3.3.1. Şiir.....	19
3.3.2. Roman	21
3.3.3. Tiyatro	25
3.3.4. Deneme	25
3.3.5. Eleştiri	26
3.3.6. Otobiyografi	27
3.3.7. Çeviri.....	27
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	29

ANSİKLOPEDİ, KAMUS, KİTAP VE DERGİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ.. 29

4.1. ANSİKLOPEDİ	29
4.2. KAMUS	29
4.3. KİTAP	29
4.4. DERGİ	31

BEŞİNCİ BÖLÜM..... 33**TÜRK EDEBİYATI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ..... 33**

5.1. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI.....	33
5.2. İSLAMİYET ETKİSİNDEKİ TÜRK EDEBİYATI.....	33
5.3. BATI ETKİSİNDEKİ TÜRK EDEBİYATI	34
5.3.1. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı.....	34
5.3.1.1. Ahmet Cevdet Paşa [1822-1895]	34
5.3.1.2. Ziya Paşa [1825-1880]	35
5.3.1.3. Ali Suavi [1839-1878].....	36
5.3.1.4. Namık Kemal [1840-1880]	36
5.3.1.5. Ahmet Mithat Efendi [1844-1912].....	38
5.3.1.6. Kemal Paşazade Sait [1848-1921]	39
5.3.1.7. Muallim Naci [1850-1893]	40
5.3.1.8. Abdülhak Hamit Tarhan [1852-1937].....	41
5.3.1.9. Beşir Fuat [1857-1887]	41
5.3.1.10. Süleyman Nazif [1867-1927].....	42
5.3.1.11. Abdullah Cevdet [1869-1932].....	43
5.3.2. Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatı	44
5.3.2.1. Hüseyin Rahmi Gürpınar [1864-1944]	44
5.3.2.2. Tevfik Fikret [1867-1915]	44
5.3.2.3. Cenap Şehabettin [1870-1934].....	45
5.3.2.4. Hüseyin Cahit Yalçın [1874-1957]	45
5.3.3. Fecr-i Âti Dönemi Türk Edebiyatı	46
5.3.3.1. Celal Sahir Erozan [1883-1935].....	46
5.3.3.2. Ahmet Haşim [1884-1933]	46
5.3.4. Millî Edebiyat Dönemi Türk Edebiyatı	46
5.3.4.1. Rıza Tevfik Bölükbaşı [1869-1949].....	47
5.3.4.2. Mehmet Akif Ersoy [1873-1936].....	48
5.3.4.3. Raif Necdet Kestelli [1881-1936]	51
5.3.4.4. Celal Nuri İleri [1881-1938]	51
5.3.4.5. Ömer Seyfettin [1884-1920]	52
5.3.4.6. Yahya Kemal Beyatlı [1884-1958]	52
5.3.4.7. Halide Edip Adivar [1884-1964]	54
5.3.4.8. Refik Halit Karay [1888-1965]	54
5.3.4.9. Yakup Kadri Karaosmanoğlu [1889-1974].....	55

5.3.4.10. Neyzen Tevfik [1879-1953].....	56
5.3.4.11. Salih Zeki Aktay [1896-1971]	56
5.3.5. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı.....	57
5.3.5.1. Ruşen Eşref Ünaydın [1892-1959]	57
5.3.5.2. İsmail Habip Sevük [1892-1954].....	57
5.3.5.3. Tarık Mümtaz Göztepe [1893-1977]	58
5.3.5.4. Nurullah Ataç [1898-1957].....	59
5.3.5.5. Peyami Safa [1899-1961].....	59
5.3.5.6. Kerim Sadi [1900-1977]	60
5.3.5.7. Ahmet Hamdi Tanpınar [1901-1962].....	61
5.3.5.8. Nazım Hikmet Ran [1902-1963].....	62
5.3.5.9. Hikmet Kıvılcımlı [1902-1971]	63
5.3.5.10. Necip Fazıl Kısakürek [1905-1983].....	63
5.3.5.11. Kemal Tahir [1910-1973]	64
5.3.5.12. Orhan Veli Kanık [1914-1950].....	65
5.3.5.13. Mehmet Kaplan [1915-1986].....	66
5.3.5.14. Orhan Hançerlioğlu [1916-1991].....	66
5.3.5.15. Salah Birsnel [1919-1999]	66
5.3.5.16. Vedat Türkali [1919-2016]	67
5.3.5.17. Yaşar Kemal [1923-2015].....	67
5.3.5.18. Aclan Sayılğan [1924-2001]	68
5.3.5.19. Attila İlhan [1925-2005]	69
5.3.5.20. Ümit Yaşar Oğuzcan [1926-1984].....	69
5.3.5.21. Adalet Ağaoğlu [1929-...]	70
5.3.5.22. İsmet Özel [1944-...]	71
5.3.5.23. Diğer Şairler ve Yazarlar	71
ALTINCI BÖLÜM	75
DÜNYA EDEBİYATI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ	75
6.1. EDEBİYAT AKIMLARI.....	75
6.1.1. Hümanizm.....	75
6.1.2. Klasisizm.....	76
6.1.3. Romantizm.....	77
6.2. DÜNYA EDEBİYATLARI.....	78
6.2.1. Fransız Edebiyatı.....	79
6.2.1.1. François Rabelais [1483-1553]	79
6.2.1.2. Michel de Montaigne [1533-1592]	80
6.2.1.3. La Fontaine [1621-1695]	80
6.2.1.4. Jean Jacques Rousseau [1712-1778].....	80
6.2.1.5. Marquis de Sade [1740-1814].....	80
6.2.1.6. Stendhal [1793-1842].....	80

6.2.1.7. Honore de Balzac [1799-1850]	81
6.2.1.8. Emile Zola [1840-1902]	83
6.2.1.9. Victor Hugo [1802-1885]	84
6.2.1.10. Anatole France [1844-1924]	85
6.2.1.11. Jean Paul Sartre [1905-1980]	85
6.2.2. İngiliz Edebiyatı	86
6.2.2.1. John Lyly [1553-1606]	86
6.2.2.2. William Shakespeare [1582-1616]	86
6.2.2.3. John Bunyan [1628-1688]	86
6.2.2.4. Daniel Defoe [1660-1731]	87
6.2.2.5. Jonathan Swift [1667-1745]	87
6.2.2.6. Walter Scott [1771-1832]	88
6.2.3. Rus Edebiyatı	89
6.2.3.1. Nikolay Vasilyeviç Gogol [1809-1852]	89
6.2.3.2. Fyodor Dostoyevski [1821-1881]	90
6.2.3.3. Lev Tolstoy	90
6.2.4. İtalyan Edebiyatı	91
6.2.4.1. Dante Alighieri [1265-1321]	91
6.2.4.2. Giovanni Boccaccio [1313-1375]	91
6.2.5. Alman Edebiyatı	92
6.2.5.1. Johann Gottfred Herder [1744-1803]	92
6.2.5.2. Johann Wolfgang von Goethe [1749-1832]	92
6.2.5.3. Franz Kafka [1883-1952]	93
6.2.6. İspanyol Edebiyatı	93
6.2.7. Polonya Edebiyatı	94
6.2.8. Yunan Edebiyatı	95
6.2.9. Portekiz Edebiyatı	95
6.2.10. İran Edebiyatı	96
6.2.11. Arap Edebiyatı	96
6.2.12. Hint Edebiyatı	96
SONUÇ	98
KAYNAKLAR	102
EKLER	104
ÖZGEÇMİŞ	123

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e.
Adı geçen yazı	a.g.y.
Ve benzeri/ve benzerleri	vb.
Çeviren	ev.
Hazırlayan	haz.
Sayfa	s.
Sayfalar	ss.
Cilt	c.
Sayı	S.
Bakınız	bkz.
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Deneme herhangi bir konuda, yazarın kişisel düşüncelerini genellikle bir söyleşme havası içinde ele aldığı düzyazı türüdür.

“Deneme, bir yazarın, herhangi bir konu üzerinde kesin sonuçlara gitmeden, iddiasız ve ispatsız kişisel görüş ve düşüncelerini, içtenlikle belirttiği yazılara denir. Diğer bir deyişle kalem denemesi anlamına da gelen deneme, konularını edebiyat, felsefe ve bilim dallarından alır. Denemeler genellikle makale uzunluğunda yazılmakla beraber, bazen bir kitap büyüklüğünde de olabilir. Başarılı bir deneme kitabı, başlı başına bir hayat kürsüsüdür.”¹

Deneme türü edebiyata XVI. yüzyılın sonlarında Montaigne ile girmiştir. Kendi görüşlerini düzyazıda öznelliğin vaat ettiği ifade rahatlığıyla anlatmayı tercih eden Montaigne, denemeyi bağımsız bir tür olarak kullanan ilk isimdir. Montaigne'nin *Denemeler*'i kaleme almasıyla deneme yazınsal bir tür olarak şekillenmeye başlar.

“Fransız deneme yazarı Montaigne, bütün hayatı boyunca yalnızca essais ‘Denemeler’ adını verdiği tek bir eser yazmış, deneme türünün öncü ismi olarak dikkat çekmiştir.”²

Daha sonra Bacon, Montaigne'den etkilenerek bu türde yazılar kaleme alır. Bu iki ismin eserleriyle öncülüğünü yaptığı deneme, yazınsal bir tür olarak literatürde yerini alır.

Türk edebiyatında modern anlamda deneme türü, ilk özel gazetenin yayın hayatına başlamasından itibaren ortaya çıkar. Gazetelerde yayınlanan muhtelif yazılar, deneme türünün dil, anlatım ve içerik bakımından ayrı bir tür olarak ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Türk edebiyatında Tanzimat döneminde ortaya çıkan deneme türü sonraki dönemlerde hızlı bir gelişme göstermiştir. Özellikle Cumhuriyet döneminde denemeye özel bir önem verilmiştir.

“Eserleriyle çağdaş edebiyatımızda deneme türünün gelişmesine büyük katkılarda bulunan yazarlarımız arasında Hasan Ali Yücel'i, Abdülhak Şinasi Hisar'ı, Suut

¹ Enise Kantemir. (1991). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 237.

² Hacer Gülşen. (2013). Montaigne ve Ahmet Haşim'de Aşk ve Kadın Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(12):281-293.

Kemal Yetkin'i, Sabri Esat Siyavuşgil'i, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, Mehmet Kaplan'ı, Salâh Bırsel'i, Cemil Meriç'i, Selâhattin Batu'yu, Nurullah Ataç'ı, Sabahattin Eyüboğlu'nu, Orhan Burian'ı Haldun Taner'i, Ceyhun Atuf Kansu'yu, Sabahattin Kudret Aksal'ı, İlhan Selçuk'u, Memet Fuat'ı, Vedat Günyol'u, Melih Cevdet Anday'ı, Necati Cumalı'yı, Adnan Binyazar'ı, Nermi Uygur'u, Oktay Akbal'ı, Afşar Timuçin'i, Fethi Naci'yi gösterebiliriz."³

Tarihî süreç içinde türün şekil ve içerik özelliklerinin nasıl şekillenmesi gerektiği ile ilgili araştırmalar yapıp fikirler ileri sürülmüş ve muhtelif tanımlamalar yapılmıştır.

Denemelerin açıklayıcı özelliği ağır basmakla birlikte sanat ve estetik yönü de bulunur. Denemede yazarın herhangi bir konudaki duygu ve düşünceleri kesin kurallara varılmadan, kanıtlama ihtiyacı duyulmadan okuyucuya sunulur. Açıklanan konuya ilişkin fikirler yazarın bilgi birikimi, eğitimi, kültürü ve his dünyasına bağlı olarak şekillenir. Bu bakımdan öznellik barındırır. Deneme yazarı görüşlerini okuyucuya sunarken içten bir dil kullanır.

“Deneme yazarı, eleştiricidir. Akliselim ölçütüyle ideolojik fosilleşmelere, tabulara, klişelere karşı çıkar, kanıtlamalarla kendi görüşünü ortaya koyar. Deneme yazarı, ele aldığı konuya kendi penceresinden bakar, görüşlerini kısa, özlü, esprili, okuyucuyu sıkmayacak biçimde yansıtır, estetik etkiyi önemser. Deneme yazarının eleştirel eğilimini benimsetmek, okuyucuyu kalıplaşmış konularda farklı düşünmeye özendirme için kıvrak, usta bir üslubu olmak zorundadır.”⁴

Eleştiri ise bir kişinin veya bir konunun, bir eserin doğru ve yanlış yönlerini tespit etmek suretiyle yapılan inceleme işidir.

“Tenkit/eleştiri kavramının en geniş anlamı; insanın algıladığı herhangi bir varlık, olay ve durumu, sahip olduğu güzel-çirkin, iyi-kötü, doğru-yanlış, faydalı-zararlı gibi birtakım değerler çerçevesinde yargılamasıdır.”⁵

Edebiyatta eleştiri yapılırken sanat ve düşünce eserleri ile yazarlar tanıtılır, olumlu ve olumsuz yönleri belirtilir. “Edebiyat eleştirisinin amacı yapıtı yakından tanımak, yaratıcı gücüne katılmak. Us düzeyinde özel girişimlerini tekrarlamaktır.”⁶

Eleştiri yazarı bir eser ya da yazar hakkında inceleme yapan ve bir değer yargısına varan kişidir.

“Eleştirmen, sanat dışı hiçbir duyguya kapılmadan eseri böylece kavrayan, sanatçının amacı ile bu amacın gerçekleşmesi arasındaki uygunluğu, uygunluk derecesini bize gösteren, görmediğimiz yönleri gösteren kimsedir.”⁷

³ Namık Kemal Şahbaz. (2008). Çocuk Edebiyatında İhmal Edilmiş Bir Edebî Tür: Deneme, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(9):189-203.

⁴ Gürsel Aytaç. (1990). *Denemeler Seçkisi*. Gündoğan Yayınları, Ankara, s. 9.

⁵ İsmail Çetişli. (2014). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Akçağ Yayınları, İstanbul, s. 327.

⁶ Süheyla Bayrav. (1999). *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*. Multilingual Yayınları, İstanbul, s. 26.

⁷ Suut Kemal Yetkin. (1978). *Edebiyat Üzerine Denemeler*. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, s. 26.

Nesnel ya da öznel bir tavır takınan yazar, eserlerin ve yazarların vasıflarını gözler önüne sererken edebiyat alanında topluma yarar sağlar, edebiyat araştırmalarına ve edebiyat tarihlerine kaynaklık eder.

“Edebiyat ürünlerinin yazarlardan okuyucu kitlesine ve daha da önemlisi ileride yazılacak edebiyat tarihlerine nakledilmesi, eleştirinin, değerlendirmenin, eleme ve seçme süreçlerinin sonucudur.”⁸

Eleştiri yazarı bu bakımdan okuyucusuna kılavuzluk yaparken eleştirmen, münekkit veya tenkitçi gibi çeşitli isimlerle anılır.

“Evet, eleştirmen bir öznedir. Kendi birikimi, kendi duyguları, kendi edimimleri olan bir özne. Ama metinleri kendi edimimleriyle kurcalamakla yetinip sonra yine kendini ön planda tutan bir özne değil, karşısına koyduğu metni bir inceleme nesnesini bütünüyle tanımaya yönelen nesnenin içine girmeye, onun çalışma sesini duymaya, işlevlerini saptamaya özen gösteren bir öznedir.”⁹

Deneme ve eleştiri türleri biçim ve içerik özellikleriyle anlatım bakımından birbirleriyle benzerlik gösterir. Eleştirel deneme, deneme ile eleştiri arasındaki bu benzerlikleri yansıması bakımından önemlidir. Eleştiride zaman zaman deneme üslubundan yararlanması, denemenin de içerik bakımından eleştiriye kapsamı gibi özellikleri nedeniyle iki tür birbirleriyle iç içedir.

Eleştirel denemelerde yazar, bir konuyu, bir eseri, bir kişiyi ele alırken onu anlamaya, anlamlandırmaya, sahip olduğu değerleri görmeye çalışır. Anladıklarını, düşündüklerini, hissettiklerini ve ulaştığı sonuçları öznellikle kaleme alır. Bu deneme metinlerini eleştiri türüyle birleştiren tavır denemecinin konuyu bir araştırmacı edasıyla bilimsel olarak incelemesi ve hüküm vermekten çekinmemesidir. Bununla birlikte eleştirel denemede yazar, kesin fikirler sunmaktan kaçınarak hüküm verirken okuru düşünmeye yönlendirir. Fikrinin kişiselliğini okura sezdirir. Bazen de bilimsellikten tamamen uzaklaşarak ele aldığı kavramın kendisinde yarattığı duyguları ve estetik değer yargılarını açıklar.

“Kimi eleştirel deneme metinlerinde yazar, ele aldığı konuyu bilimsel ya da meslekî ölçütler ışığında değerlendirmekten çok, sanatsal yaratının değerini kendine verdiği hazda ya da estetik duyguda bulur.”¹⁰

Edebiyat, felsefe, sanat, sosyoloji, tarih gibi alanlarla ilgili bir konuda, eleştirel bir tarzda kaleme alınan denemelerle yaşantıya dayalı denemelerde amaçları bakımından farklar vardır. Klasik denemelerde okuyucu yazarla aynı kültür düzeyinde kabul edilir. Bu tarz denemeler paylaşma amacına hizmet eder. Fakat

⁸ Gürsel Aytaç. (2009). *Genel Edebiyat Bilimi*. Say Yayınları, İstanbul, s. 249.

⁹ Mehmet Rifat. (2008). *Bizim Eleştirmenlerimiz*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 4.

¹⁰ Nesrin Mengi. (2005). Bir Edebî Tür Olarak Deneme ve Türk Edebiyatındaki Yeri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14):353-368.

eleştirel denemelerde yazar kendisini okuyucudan bilgi seviyesi bakımından üstün görür ve okuyucuyu bilgilendirmeyi amaçlar. Buna rağmen eleştirel denemede konuya yaklaşım tarzı yazarın kendisine yöneliktir. Bu şekilde kaleme alınan metinlerde deneme türüyle bağlantılı olan izlenimci eleştiri yahut öznel eleştiri tavırları söz konusudur. Doğrudan kendi bakış açısını eleştirisine yansıtan deneme yazarı, ele aldığı konuyu bütün hatlarıyla değerlendirirken kendisinde bıraktığı etkiyi, kişisel beğenisini, duygu ve düşüncelerini de dile getirir.

Cemil Meriç, Türk edebiyatında eleştirel deneme tarzını benimseyen yazarlardan biridir. Yazılarında kişiliğine, aldığı eğitimlere, kültür düzeyine, estetik algısına ve düşünce biçimine göre eleştirel bir tavır geliştirmiştir. Meriç'in entelektüel yoğunluğa sahip eserlerinde öznel bakış açısına dayalı eleştirel bir tavır sergilediği görülür. Söz konusu eserlerde bilgi verme amacı vardır. Bu bilgilendirme süreci yazarın değer yargılarına ve kişisel görüşlerine dayandırılmıştır.

“Türk düşüncesinde mağdurluğun, mağlupluğun, mazlumluğun eril bir güç söylemine, eril-muhafazakar bir eleştiri diline açıklığını göstermesi bakımından gerçekten önemlidir Meriç'in yapıtları. Oklarını hep hadım olana yöneltmiştir Meriç'te eleştiri.”

Eleştirel deneme, edebî bir tür olarak yazara sanatsal ağırlıklı aynı zamanda düşünceye dayalı yazılar yazma imkanı verir. Türün konu sınırlaması yapmaması her konuda söyleyecek bir sözü bulunan obur bir tecessüs olan Cemil Meriç'in mizacına da uygundur. Meriç felsefeye, sosyolojiye, tarihe, dile ve edebiyata dair eleştiri ve değerlendirmelerini deneme türünün kendisine çizdiği sınırlar dahilinde aktarır.

Eleştirel deneme metinlerinde yazar ile okuyucu arasındaki ilişki ayrı bir önem arz eder. Meriç, yazılarında işlediği konuyu kendi bakış açısından sunarken okuyucuyla iletişim halindedir. Okuyucuyu daima araştırmaya, sorgulamaya ve düşünmeye zorlar. Okuyucunun konuya farklı açılardan bakmasını arzular. Aynı zamanda okuyucuyu çeşitli kaynaklara yönlendirir.

“Bu durumda, Cemil Meriç'in denemeleri, okuyucuya ait bakış açılarının zenginlik içermesini de zorunlu kılar, pek çok olay ve olguya değişik veçhelerden bakılması durumu kendiliğinden belirir, çünkü Meriç'in ele aldığı konular birikimli bir zihnin ürünleridir.”¹¹

Türün en önemli özelliklerinden biri de dilin ulaştığı ifade gücüdür. Meriç, herhangi bir konuyu anlatırken kendisinden yola çıkar. “Yoğun okumanın ve coşkuyla yazmanın neticesinde ortaya çıkan eleştirinin heyecanla yapılmış tespitler

¹¹ Mehmet Akif Sümer. (2010). *Cemil Meriç'in Denemeleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. s. 50.

olduğunu söylemek abes olmayacaktır.”¹² Dolayısıyla yazılarında öfke, çelişki, ironi, samimiyet, beğeni gibi özelliklere sıkça rastlanır.

“Tanzimattan Cumhuriyete, edebiyattan felsefeye, teliften tercümeğe, şiirden nesre, siyasetten ideolojiye, mektepten okula devlet eliyle devleşen cücelerin, resmî ideologların, kapıkullarının beyin çeperlerini ölçüyor, gereği görüleni mühürlüyor ve minnacık diyerek hışımla çöpe atıyor. Doğu’dan Batıya, İran’dan Turan’a kaçak ve sığınmacı, mukallit ve mütercim, hırsız ve kapkaççı, aydınları/yazarları/sosyologları kaçtıkları yere kadar kovalıyor. Hazla, keyifle onları deşifre ediyor, teşhir ediyor. Çoğu heykelin kellesini tek cümleyle uçuruyor. Pankart gibi cümlesiyle, şimşek gibi metaforlarıyla.”¹³

Bu çalışmada Türk fikir hayatının önemli isimlerinden biri olan Cemil Meriç’in edebiyat üzerine düşünceleri eleştirel deneme türünde kaleme aldığı yazılardan ve söyleşilerinden hareketle derlenmiştir.

¹² Hayriye Ünal. (2015). Zevk-i Selim Sahibi ve Coşkun Bir Eleştirmen. *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç), 157:223-229.

¹³ Mustafa Şahin. (2015). Demir Leblebi Çiğneyen Adam: Cemil Meriç. *Hece*. (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç), 157:22-31.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATI, YAZARLIĞI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Sanatçının hayatı ve düşünceleri ile eseri arasında bağlantı kurarak bir anlam çıkarmaya çalışmak edebiyat araştırmacılarının dikkat çektiği noktalardan biridir. Yazarın hayatı ile eserleri arasında önemli bir bağlantı vardır.¹⁴ Bu hayatın yazarın düşünceleri, acıları, heyecanları ile birlikte coğrafi koşullar, tarihsel süreç ve toplumsal durum gibi birçok etkenle birlikte değerlendirilmesi gerekir.¹⁵

“Cemil Meriç’in hayatı ve kişiliği, bir yanıyla, birkaç eseriyle anlaşılabilir bir yalınlıkta değil, tam tersine, birbiriyle çelişen ve aynı zamanda bir sarmal halindeki duyguların, düşüncelerin, retlerin, kabullerin, değerlendirmelerin, yargılamaların, kesip biçmelerin, kimi zaman bir bütün, kimi zaman da ayrı ayrı kişilik adacıklarının bir araya getirdiği çetrefil bir kişilik oluşturur.”¹⁶

Ailesi Balkan Harbi sırasında Yunanistan’dan Hatay’a göç eden Hüseyin Cemil Meriç, bu göçten dört yıl sonra, 12 Aralık 1916 pazartesi günü, saat 12.00’de Reyhanlı’ da dünyaya gelir.

“12 Aralık’ta doğan çocuk itilmiş, kakılmış, düşman bir dünyada dostsuz büyümüş. Daima başka, daima yabancı. Ve yıllar, sonbahar yaprakları gibi yolmuş sayfalarını takvimin. Hasta bir gurur, pencerelerini dış dünyaya kapayan bir ruh. Ve sükût.”¹⁷

Çocukluğu Müslüman Arapların yaşadığı, Fransız mandası altında bulunan, Fransız dilinin ve kültürünün egemen olduğu bir coğrafyada geçer. Okumayı öğrendiğinde henüz dört yaşındadır. Yaşıtlarının kitapların resimlerine baktığı bir yaşta o, Mehmet Emin Yurdakul’un *Türk Sazı*’nı okumaktadır. Sekiz yaşına kadarki hayatından “bulanık, başsız sonsuz bir hatıralar yığını”¹⁸ diye söz eden Meriç, yedi yaşına kadar Antakya’da yaşar.

1923 yılında Reyhanlı’da Fransızca derslerin de verildiği bir okulda okur ve 1928’de ilkokulu bitirir. Aynı yıl Fransız kültürünün hâkim olduğu bir başka okul

¹⁴ Bkz. Berna Moran. (2011). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 242.

¹⁵ Cemil Meriç’in hayatı hakkındaki bilgiler eserlerinde yer alan özgeçmişe ait bilgilerden, hakkında yazılan kitaplardan ve belgesellerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

¹⁶ Hece.(2015). Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç. *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:5.

¹⁷ Cemil Meriç. (2013). 12 Kanun-u Evvel 1916. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 120.

¹⁸ Cemil Meriç. (2013). Gerçek Hüviyetini Tespit. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 251.

olan Antakya Sultanisi'ne başlar. Öğretmenleri arasında mutasavvıflar ve akademisyenler de bulunan bu okul, Cemil Meriç'in yetişmesinde önemli bir rol oynar.

On ikinci sınıftayken mahallî bir gazete olan *Yıldız'da* yazdığı bir yazıda milliyetçi bir tutum sergilemesi, kendisi gibi olmayan hocalarını sert bir dille eleştirmesi ve Fransız karşıtlığı gerekçeleriyle tepki alır ve bu tepkiler sonucunda okulunu terk etmek zorunda kalır.

1936'da İstanbul'a gelir ve Pertevniyal Lisesi'nde on ikinci sınıfa devam eder. Fransızca hocası Nurullah Ataç, tarih hocası Reşat Ekrem Koçu, edebiyat hocası Keyise İdalı ve felsefe hocası İhsan Kongar'dır. Kendisini İstanbul'da Marksist bir çevrenin içinde bulur. Nazım Hikmet ve Kerim Sadi başta olmak üzere dönemin solcu aydınlarıyla yolları kesişir.

1937 yılında İstanbul'daki yaşam şartlarının zorluğundan bunalarak İskenderun'a gider. Kısa bir süre ilkokul öğretmenliği yapan Meriç, daha sonra Tercüme Bürosunda işe başlar. Aktepe'de nahiye müdürlüğü, Türk Hava Kurumunda sekreterlik, belediyede kâtiplik gibi kısa süreli işler yapar.

1939'da Hatay hükûmetini devirmeye teşebbüs etmek ve komünizm propagandası yapmak suçlarından idam talebiyle yargılanır. Üç yüz kadar kitabına ve dergi koleksiyonlarına da el konur. İki ay kadar tutuklu kaldıktan sonra beraat eden Meriç, 1940'ta İstanbul'a gider ve Yabancı Diller Okulu'nu kazanır. Bu tarihten itibaren Hatay'a geri dönmez. Bu dönemde tarih ve coğrafya öğretmeni olan Fevziye Menteşeoğlu ile tanışır. 19 Mart 1942'de kırk bir yıl kendisine yol arkadaşlığı yapacak olan Fevziye Hanım ile hayatını birleştirir.

Hayatının iki perdelik bir trajedi olduğunu söyleyen Meriç için, ilk perde Fevziye Hanım ile izdivacına kadar geçen süreçtir. Kendi deyimiyle “yıldızsız, Allahsız, cıvıltısız, katran gibi bir gece. Vıcık vıcık ıstırap.”¹⁹ Daha derin, daha uzun acıların yaşandığı ikinci perde bu izdivacın akabinde başlar. “Fakat vahaları olan bir çöl bu. Ve göğü yıldızlarla dolu: çocuklarım ve kitaplarım.”²⁰

1942'de Elazığ'da stajyer öğretmenliğe başlar. Aynı yılın Haziran ayında, yaşamı boyunca dost olmayı çok arzuladığı, “haysiyetiyle, hatıralarıyla, irfanıyla

¹⁹ Cemil Meriç. (2013). Mektupların Büyülü Bir Ayna. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 49.

²⁰ Cemil Meriç. a.g.e., s. 49.

yalnız”²¹ bir insanı, “az konuşan, çatık kaşlı, hareketlerine akıl erdiremediğim bir memur”²² diye tarif ettiği babasını kaybeder.

1 Nisan 1945’te oğlu Mahmut Ali, bir yıl sonra da kızı Ümit dünyaya gelir; Meriç’in karanlık göğünün yıldızları...

1945 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine Fransızca okutmanı olarak atanır. 1951 yılında Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne doktora öğrencisi olarak kayıt yaptırır. Bu yıllarda Meriç hem okutmanlık görevini sürdürür hem de Fransızca öğretmeni olarak İstanbul Işık Lisesi’nde çalışır.

1954 yılının ilkbaharı Meriç’in acılarının katlanılmaz bir hal aldığı dönemdir. Okumayı, yazmayı, üretmeyi hayatının gayesi edinen Meriç, henüz otuz sekiz yaşındayken gözlerini kaybeder. 1954-1955 yıllarında yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli ameliyatlara geçirse de bir sonuç alamaz, ebedi bir karanlığa gömülür. “Bereket versin Cemil Meriç gözlerinin kapanmasıyla yaşadığı bu üzüntüyü atlatmasını bilmiş ve en güzel eserlerini bundan sonra vermiştir.”²³

"Görmeyen insan, bozuk bir ampul gibi manasız; bıraktığımız yerde kalan bir paket; içinde eski hatıralar olduğu için arada bir karıştırmaya layık... Çocukken oynadığımız taşbebek gibi, atmaya kıyamadığımız acayip bir külçe." ²⁴

Jurnal'inde bir yandan “ölünceye kadar güzeldi”²⁵ dediği öte yandan “hasta, silik, mızımız bir kadıncağız”²⁶ diye söz ettiği annesi Zeynep Hanım’ı da yine bu yıl kaybeder.

1963’te Antakya’da İngilizce öğretmenliği yapan Lamia Çataloğlu ile tanışır. Bu tanışma, ömür boyu sürecek olan bir aşkın muştusudur. Kısa sürede yoğun bir mektuplaşma trafiği başlar.

“Yaratım sürecini daha zevkli hale getirir bu sevgili. Ona yazdığı mektuplarda okuma serüvenine ortak olur ve tavsiyelerde bulunur, çevirmesi için kitaplar gönderir.”²⁷

Aynı yıl Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğrencilerine sosyoloji ve kültür tarihi derslerine başlar ve emekliliğine kadar bu dersleri sürdürür. 1974 yılında okutmanlık görevinden emekli olur.

²¹ Cemil Meriç. (2013). 12 Kanun-u Evvel 1916. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 120.

²² Cemil Meriç. (2013). Gerçek Hüviyetini Tespit. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 251.

²³ Mustafa Acar ve Hatice Bıyık. (2014). Bir Çağın Vicdanı, Seraâzad Düşünceli Münzevi Yıldız: Cemil Meriç, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16:28-33.

²⁴ Cemil Meriç. (2015). Quinze-Vingts Geceleri. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 39.

²⁵ Cemil Meriç. (2013). 12 Kanun-u Evvel 1916. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 120.

²⁶ Cemil Meriç. (2013). Gerçek Hüviyetini Tespit. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 251.

²⁷ Gönül Yonar Utku. (2015). Mihraba Sığınmak. *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç), 157:240-245.

1983 yılında hayat arkadaşı Fevziye Hanım'ı kaybeder. “Ölmek unutulmaktır. Hatırlandıkça yaşıyoruz.”²⁸ diyen Cemil Meriç, bu kayıptan üç yıl sonra 13 Haziran 1986'da yetmiş bir yaşında hayata veda eder.

2.2. YAZARLIĞI

Dört yaşında okumaya başlayan Cemil Meriç, on bir yaşında şiir yazar, on üç yaşında Eflatun'u tanır ve on beş yaşına geldiğinde mühim divanların pek çoğunu bitirmiştir.

1933 yılının Eylül ayında *Geç Kalmış Bir Musahabe* adlı ilk yazısı yerel bir gazete olan *Yenigün*'de yayımlandığında Meriç'in yazma serüveni de başlamış olur. Yazmak bir ihtiyaç ve genç Meriç'in düşüncelerini haykırmasında bir araçtır artık. On ikinci sınıfta okuduğu sırada mahallî bir gazete olan *Yıldız*'da yayınlanan yazısında milliyetçi bir tutum sergilemesi nedeniyle tepki alır.

İstanbul'da yayımlanan ilk yazısı “Edebiyattaki ilk aşkı” dediği Fransız yazarın adını taşıyan *İnsan*'daki *Honoré de Balzac*'tır.

1943 yılında Meriç için yeni bir dönem başlar. Bu yıl, Balzac'tan bir çeviri olan kitabı *Altın Gözlü Kız* okuyucuyla buluşur. *Yurt ve Dünya*, *Ayın Bibliyografyası*, *Yücel*, *Gün*, *Amaç ve Yirminci Asır* gibi muhtelif dergilerde yazıları ve eleştirileri yayımlanır.

1948'de Milli Eğitim Bakanlığının isteği üzerine Victor Hugo'nun *Hernani* piyesinin manzum tercümesini yapar. 1951 yılında F.H. Saymen ve Mösyö Louat ile birlikte Hukuk Fakültesindeki öğrencilerin muafiyet sınavı için *Fransızca Yardımcı Metinler Kitapçığı* hazırlar.

1956'da *Hernani* çevirisi Maarif Vekâletinin klasikler dizisi içinde yayımlanır. 1959'da Fransızca bir gramer kitabı hazırlasa da bu çalışması basılmaz. Bir dünya edebiyatı yazmayı tasarlayan Meriç, araştırmalarına ilk olarak İran edebiyatıyla başlar. Fakat daha sonra bu çalışmasını yarım bırakır. Bu tarihten itibaren Hint düşüncesine yönelir ve çalışmasına kendi vecdini, kendi rüyalarını armağan eder. Öyle ki, bütün zamanını alan bu çalışma nedeniyle bakanlık tarafından istenen *Sefiller* çevirisini yarım bırakmıştır. Nihayet ilk telif eseri olan *Hint Edebiyatı*

²⁸ Cemil Meriç. (2013). Hatırlandıkça Yaşıyoruz. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1916. s. 224.

1964 yılında basılır. Meriç'e göre *Hint Edebiyatı* "okuyucusunu bulamayan bedbaht bir kitap" tır.²⁹

"Hint Edebiyatı denize atılan bir şişeydi: S.O.S, S.O.S. Çağdaşlarıma bir kıta fethetmişim, yıldızları, dağları ile bir kıta. Denize atılan şişe kayalarda parçalandı."³⁰

Meriç bu eseriyle Doğu'ya karşı ön yargıları yıkmayı hedeflese de beklediği ilgiyi bulamaz. 1966'da Mahmut Sait Kılıççı ile birlikte manzum olarak çevirdiği *Marion de Lorme* yayımlanır.

1967'de yeni bir eseri basılır: *Saint-Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist*. Saint Simon, sosyolojinin kurucusu olması bakımından tanınması gereken bir isimdir. Fakat bu eser de, tıpkı *Hint Edebiyatı* gibi, edebiyat çevrelerince yok sayılır. Bu tarihlerde *Dönem*, *Çağrı*, *Yeni İnsan* dergilerinde makale yazmaya devam eder. Öğrencisi Berke Vardar ile birlikte A. Meillet ve M. Lejeune'ün *Encyclopedie Francaise*'de yer alan bir yazısını *Türk Dillerinin Yapısı ve Gelişmesi* adıyla Türkçeye çevirir. 1969 yılında *Sosyalizm ve Sosyoloji Tarihinde Pierre Joseph Proudhon* isimli çalışması yayımlanır. 1973'te Balzac'tan çevirdiği *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti* adlı eser, *İhtişam ve Sefalet* adıyla yeniden basılır.

1974'te "Hayat denen mülakata bu kitabı yazmak için geldim" dediği ve "etimin eti, kemiğimin kemiği" diye nitelendirdiği *Bu Ülke* adlı eseri çıkarır.³¹ Eser, Meriç'in Doğu ve Batı düşüncesi, edebiyat, sosyoloji, kültür gibi birçok konu hakkındaki fikirlerinden oluşur. Türkiye Milli Kültür Vakfından fikir dalında ödül alır.

Medeniyet kavramı üzerinde durduğu ve "göz karartan bir düşünüşün grafiği"³² olarak nitelendirdiği *Umrandan Uygarlığa* adlı eseri de yine bu yıl yayımlanır. *Umrandan Uygarlığa*'da Meriç, medeniyet mefhumu üzerinde durur. Batı medeniyetinin başlangıcı sayılan eski Yunan'dan söze başlar. Türk aydınlarının Batılılaşma çabalarının nedenlerini sorgular. Söz konusu eserler Cemil Meriç'in tanınırlığını artırır. Bu tarihten itibaren *Kubbealtı Akademi* ve *Türk Edebiyatı* dergileriyle *Orta Doğu* gazetesinde yazmaya başlar.

1976 yılında *Hint Edebiyatı* adlı eser *Hint ve Batı* bölümünün ilave edilmesiyle *Bir Dünyanın Eşiğinde* adıyla tekrar basılır. 1977'de *Pınar*, *Köprü*, *Gerçek* gibi dergilerde yazıları çıkmaya başlar.

²⁹ Cemil Meriç. (2013). Üç Beş Dost Zekadan Biri. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 192.

³⁰ Cemil Meriç. (2013). Tanrıların Gazabı. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 145.

³¹ Cemil Meriç. (2014). *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 58.

³² Cemil Meriç. (2013). Mağaradakiler, İthafklar. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 231.

1978 yılında, Türkiye'nin zor dönemlerden geçtiği bir süreçte, Türk aydınının dramından söz eden yeni kitabı yayımlanır: *Mağaradakiler*. Meriç bu eserinde aydın kavramını irdeler. “Eflatun’un mağarası bu. İçinde bizler varız. Beşir Fuatlar, Ali Suaviler, Hilmi Ziyalar... Türk aydınının yüz yıllık dramı.”³³ Yaşadığı dramın hikâyesi olan *Mağaradakiler*'de Meriç'in sesi zaman zaman acıdan çılgınlığa ve bir aydın olarak gayesini şu sözlerle anlatır:

“Bir çağın vicdanı olmak isterdim; bir çağın, daha doğrusu bir ülkenin. İdrakimize vurulan zincirleri kırmak, yalanları yok etmek, Türk insanını Türk insanından ayıran bütün duvarları yıkmak isterdim. Muhteşem bir maziye daha muhteşem bir istikbale bağlayacak köprü olmak isterdim; kelimedem, sevgiden bir köprü...”

1980 yılında Cemil Meriç'in en hacimli kitabı olan *Kırk Ambar* okuyucu karşısına çıkar. “İmzamı taşıyan en kalın kitap: Kırk Ambar. Son eserimde ilk hocamı hatırlatmak bir kadirşinaslık borcuydu.”³⁴ İlk hocam dediği Ahmet Mithat Efendi'nin kurduğu dergiden esinlenerek ismini verdiği bu eseri Meriç'in kişisel ansiklopedisi mahiyetindedir. Eser iki cilt halinde yayınlanır. İlk cildi *Rumuz-ül Edeb* bir edebiyat tarihi, ikinci cildi *Lehçe-t-ül Hakayık* ise bir düşünce tarihi niteliğindedir. Eserde felsefeden sosyolojiye, edebiyattan Doğu-Batı meselesine, liberalizmden sömürgeciliğe kadar birçok konu işlenir. *Bir Facianın Hikâyesi* isimli kitabı da daha sonra *Kırk Ambar*'a dahil edilmiştir.

Işık Doğudan Gelir'de Meriç'in bir ansiklopedi için kaleme aldığı çalışmalar yer alır. Söz konusu ansiklopedi projesi hayata geçirilmeyince Meriç'in çalışmaları kitap haline getirilmiştir. 1981 yılında ise *Bir Facianın Eşiğinde* basılır. Daha sonra Lamia Çataloğlu ile birlikte Thornon Wilder'ın *Köprüden Düşenler* adlı kitabını Türkçeye çevirir. Aynı zamanda bu yıl, Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın yazarı seçilir.

1983'te Maxime Rodinson'un *Batıyı Büyüleyen İslam* adlı eserini Türkçeye kazandırır. 1984 yılında *Işık Doğudan Gelir* ve 1985 yılında *Kültürden İrfana* adlı kitapları yayımlanır. *Kültürden İrfana* kuğunun son şarkısıdır. Meriç bu eserinde “kültür” ve “irfan” kavramlarını karşılaştırır. Batı'nın kültürüne karşı Doğu'nun irfanını tercih eder.

1993 yılında Cemil Meriç'in 1965'ten 1969'a kadar İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki derslerinden ve daha sonraki yıllardaki bazı sohbet ve

³³ Cemil Meriç. (2017). Yapraklar. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 285.

³⁴ Cemil Meriç. (2017). Doğulu Kalan Tek Mustağrip. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 279.

konferanslarından ortaya çıkan notlardan oluşturulan kitap *Sosyoloji Notları ve Konferanslar* adıyla basılır.

“Cemil Meriç bir filozof değildir. Tek başına bir edebiyatçı da değildir. İsbetli ve keskin tenkitleriyle yalnız başına bir münekkittir de değildir. Denemeyi en çok sevdiği saha olarak tanımlar. Ancak bir denemeci olduğunu söylemek de zordur. Kısacası Meriç yukarıdaki sıfatların bir terkididir. O Aristo ile filozoflaşır, Hâmit ile edebiyatlaşır, Ataç ile münekkitleşir. İbn-i Haldun ile tarih, Montaigne ile deneme olur.”³⁵

Meriç yazma serüvenini *Jurnal*'inde şöyle anlatır:

“Hakikatte her yazım havuzdan havuza boşaltılır. Frenkler “décantion” diyorlar buna. Önce jurnale geçiririm düşüncelerimi; (bazen bir iki yıl geçer aradan) yeni delillerle, yeni görüşlerle destekler genişletirim; nihayet yeniden düzeltir, süzer ve takdim ederim.”³⁶

İmzasını taşıyan her yazıyı kendisini anlatmak için bir vesile olarak gören, deneme, monografi, tenkit ve edebiyat tarihi türlerini işlerken Balzac, İbn-i Haldun, Makyavel gibi isimlerin ardına gizlenen Meriç, söz konusu türlere öfkesi, ümitleri ve ümitsizlikleriyle insanı getirir.

“İstiraplarını yazı aracılığıyla, kelime ve kelimeler vesilesiyle verimli kılmayı tercih etti. İfade etmeyi biricik amaç edindi, bir simyacı gibi güya avarızı cevher haline getirmek istedi. Bazı esma ve sıfatı zatın yerine ikame etmek için elinden geleni yaptı. Sözün kendisini kendisine yar edindi.”³⁷

Üslupta kendisine Sinan Paşa, Süleyman Nazif, Cenap Şehabettin ve Ahmet Haşim gibi isimleri model olarak alır.

“Öyle bir ifade yaratmak istiyorum ki, Türk insanının uyuşan şuuruna bir alev mızrak gibi saplansın. Sanatla düşüncüyü kaynaştıran İsrail'in suru kadar heybetli bir dil.”³⁸

Amacı yazarları okuyucularından ayıran bütün engelleri yıkmak ve şuurun, tarihin ve ilmin sesini duyurmaktır. Bu bağlamda yeni bir ifade yaratmak ister.

2.3. ESERLERİ

Hint Edebiyatı (İstanbul 1964-*Bir Dünyanın Eşiğinde* İstanbul, 1976)

Saint-Simon: İlk Sosyolog-İlk Sosyalist (İstanbul, 1967)

Bu Ülke (İstanbul, 1974)

Umrandan Uygarlığa (İstanbul, 1974)

Mağaradakiler (İstanbul, 1978)

Kırk Ambar (İstanbul, 1980)

Bir Facianın Hikâyesi (Ankara, 1981)

Işık Doğudan Gelir (İstanbul, 1984)

³⁵ Levent Bilgi. (2008). Cemil Meriç'in Jurnal'inde Edebiyatçılarımızdan Seçmeler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 23(7):42-61.

³⁶ Cemil Meriç. (2015). *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları. İstanbul, s. 168.

³⁷ Düccane Cündioğlu. (2016). *Bir Mabed Savaşçısı*. Kapı Yayınları. İstanbul, s. 9.

³⁸ Cemil Meriç. (2017). *Yapraklar. Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 284.

Kültürden İrfana (İstanbul, 1985)

Sosyoloji Notları ve Konferanslar (İstanbul, 1993)

Jurnal I-II (İstanbul, 1992-1993)

Çevirileri

Honoré de Balzac, *Altın Gözlü Kız* (1943), *Otuzunda Kadın* (1945), *Onüçlerin Romanı* (1945), *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti* (1946)

Victor Hugo, *Hernani* (1956)

Uriel Heyd, *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri* (1980)

Maxime Rodinson, *Batıyı Büyüleyen İslam* (1983)

Antoine Meillet, *Dillerin Yapısı ve Gelişmesi* (Berke Vardar'la birlikte, 1967)

Thornton Wilder, *Köprüden Düşenler* (Lamia Çataloğlu ile birlikte, 1981)

Victor Hugo, *Marion de Lorme* (Mahmut Sait Kılıççı ile birlikte, 1966)³⁹

³⁹ Cemil Meriç'in eserlerinin listesi için bkz. Mustafa Armağan. (2006). *Cemil Meriç Düşüncesinin Gökkuşuğu*. Etkileşim Yayınları, İstanbul.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİL, EDEBİYAT VE EDEBİ TÜRLER ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

3.1. DİL

Hayatının manasını Türkçenin haysiyetini koruma kavgası olarak tasavvur eden Cemil Meriç için dil konusu ayrı bir önem taşır.⁴⁰ “Muzlim hayatımın biricik şerefi, biricik zevki, biricik manası Türkçenin müdafaasıdır.”⁴¹

“Dil, düşünce dünyamızın ve yazın hayatımızın sürekli manşetinde olmuştur. Bir mütefekkir olan Cemil Meriç’in manşetinde de elbette dil konusu olacaktır. Cemil Meriç de her kitabında derin ya da sathi mutlaka dil konusuna temas eder.”⁴²

Dili, musikilerin en anlamlısı olarak gören Cemil Meriç, kelimeleri ise meçhule açılan bir kapı olarak tasvir eder.⁴³ Bir aydının yabancı dil bilmesi şart değildir. Çok fazla kitap okumasına da gerek yoktur. Fakat anadilini gerçekten bilmesi ve kelimeleri şecereleriyle tanması zorunludur. Öte yandan toplumsal hayatta kullanılan dile yerleşmiş kelimeleri dilden atma çabalarının bir kültür intiharı olduğunu söyleyen Meriç, dilin kendi seyri içinde zamanla kendi tasfiyesini yapması gerektiğini belirtir. Kullanımı yaygın, dilin öz malı haline gelmiş olan kelimeleri sırf Arapça yahut Farsça kökenli diye dilden atmaya kalkışmak bir kıyımdır. “Türkçe bir kabile dilinden daha sık değişiyor. Zaten Türkçe kaldı mı?”⁴⁴ Bu noktada devletin dile mütemadiyen müdahalede bulunmasına şiddetle karşı çıkar ve bu yöndeki hamleleri eleştirir.

“Bütün bu ikazlar, haykırışlar Türkçe konusunda insanımız ve aydınlarımızda bir farkındalık oluşturabilmeyi amaçlamaktadır. Meriç’in okuyucu kitesini göz önüne aldığımızda, bunu kısmen başardığını söyleyebiliriz.”⁴⁵

⁴⁰ Cemil Meriç. (2013). Türkçenin Haysiyeti. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 172.

⁴¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 172.

⁴² Ferhat Çetinkaya. (2015). Cemil Meriç’in Edebiyat Noktasında Dil Tenkidi. *International Journal of Languages Education and Teaching*, ss. 953-967.

⁴³ Cemil Meriç. (1996). *Umrandan Uygarlığa*. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 309.

⁴⁴ Cemil Meriç. (2013). Ben Zavallı Bir Donkişot’um. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 105.

⁴⁵ Yahya Aydın. (2015). Hazineyi Bekleyen Ejder: Türkçe ve Cemil Meriç. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 38(8):21-30.

Cemil Meriç dilde sadeleşme naraları atanlara da tepki gösterir. Açık, sade, anlaşılır yazılması isteğine kısmen hak verse de, her konu herkesin anlayabileceği bir dille yazılmamalı, yazılar belirli bir kültürel seviyede olmalıdır.

Osmanlıca diye ayrı bir dil olmadığını savunan Meriç için, Osmanlı Türkçesi, Anadolu'ya yerleşerek İslamiyeti benimseyen Türklerin kullandıkları halis Batı Türkçesidir. Yeni harflerin kabulüne kadar her idadî mezununun Fuzulî'yi, Bakî'yi, Naima'yı kolaylıkla anlayabilecek düzeyde olduğunu ifade eden Cemil Meriç, şiir dilinin ise özgün olduğunu aktarır. Eski şiirin anlaşılmadığından dem vuranlara “Osmanlıca diye istihkar ettiğimiz dil bir kültür dili idi”⁴⁶ cevabını vererek bu konunun bir kuşak meselesi değil, bir kültür meselesi olduğunu hatırlatır.

Orta Çağ'da Avrupa'daki ilim dilinin Latince olmasına dikkat çeken Meriç, milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla söz konusu dil birliğinin kalmadığını ve bu tarihten itibaren Avrupa'nın Türk topraklarındaki birliği dağıtmaya yöneldiğini söyler. Bu bağlamda dilde bir inkılap yapılması yönündeki ilk fikir Avrupalı yazarların Arap harflerinin ülkenin gelişimine engel olduğunu belirten yazılarıyla verilmiştir. Meriç, asıl amacın Türk insanını kendi tarihinden, kültüründen ve İslam dininden koparmak olduğu kanaatindedir. “Kuran'daki kelimelere tahammül edemediler. Münevvere kelimelerde bile tahammül edemediler. Hakikatte dil davası yok, Türk insanının iğdiş edilmesi var”⁴⁷

Geçmişle bağlantı kurulabilmesi için dil konusunun mühimdir. Cemil Meriç, Türk irfanının son kalesini Türk dili olarak görür. Bu kale kaybedildiğinde, geçmişle aradaki köprünün çökeceğine inanır. “Sonra meşhur facia harf ve dil devrimi.”⁴⁸ Nitekim yeni harflerin kabulüyle Avrupa Osmanlı toprakları üzerindeki amaçlarına ulaşmış, nesiller arasındaki köprüler de böylece yok edilmiştir. “Dilde inkılap olmaz. İhtiyar tarih, dünyanın hiçbir yerinde böyle bir çılgınlığa şahit olmamıştır.”⁴⁹ diyen Meriç, Türk düşüncesinin en büyük düşmanının dildeki istikrarsızlık olduğunu ifade eder.

Harf inkılabının bir millete hafızasını kaybettirdiğini ve kütüphaneleri tuğla yığına çevirdiğini aktaran Meriç, bu inkılabın bir sonucu olarak dil bilmeyen bir neslin ortaya çıktığını hatta bu inkılabtan sonra aciz üniversite hocalarının türediğini

⁴⁶ Cemil Meriç. (2015). Sartre, Babeuf, Tahsin Yücel. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 359.

⁴⁷ Cemil Meriç. (2006). Marksizm ve İslamiyet. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 295.

⁴⁸ Cemil Meriç. (2013). Gerçek Hüviyetini Tespit. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 251.

⁴⁹ Cemil Meriç. (2017). Entelektüel yahut Avrupa'da Aydın. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 25.

vurgular. Cemil Meriç nezdinde gerçekte Türk alfabesi Arap harflerinden oluşur. Ona göre zekâları felce uğratan bu inkılap olmasa okuma bilenlerin sayısı çok daha üst düzeyde olacaktır.

Cemil Meriç'in harf inkılabı konusundaki tavrı irdelenmelidir. Türkler, tarih boyunca başta Göktürk, Uygur, Arap ve Latin olmak üzere farklı alfabeler kullanmışlardır. Bu alfabeler içinde en uzun süre kullanılanı Arap alfabesidir. Fakat özellikle XIX. yüzyıldan itibaren bu alfabenin yetersizlikleri tespit edilerek ıslah edilmesi yahut değiştirilmesi gündeme getirilmiştir. Toplumsal modernleşmenin başladığı sırada yazıdaki uyumsuzluklar sorun yaratmaya başlar. Birçok bakımdan yeniliğe giden bir toplumun okuma ve yazma oranının düşüklüğü, alfabenin güçlüğü, imla ve uyum gibi sorunları ele alması kaçınılmaz olmuştur.

“Osmanlı Devleti'nde özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'ya giden öğrenciler ve Avrupa'dan gelen elçiler sayesinde Türkçenin Latin harfleriyle yazılması konusu gündeme gelir. Tanzimat Dönemi'nde dilde sadeleşme hareketleri ile başlayan dil üzerindeki görüşler, II. Meşrutiyet'le birlikte harfler üzerine yönelir. Tanzimat'tan sonra harflerin ıslahı üzerinde durulurken bir müddet sonra harflerin ıslahından vazgeçip alfabeyi değiştirme çabaları başlar. Daha sonraki dönemlerde Latin harflerine geçişe taraftar olanlar ve olmayanlar arasında ciddi münakaşalar olur.”⁵⁰

Arap harflerinin yerine Türkçe için doğru alfabenin ne olacağı konusu uzun süre tartışılmıştır. Bu tartışma Latin harflerinin kabulü ile nihayete ermiştir. Latin alfabesi Türk dili için birçok bakımdan en uygun olanı olarak kabul görmüştür.

“Nitekim 1930'larda Kiril alfabesinin kabul edilip uygulandığı bazı Türkî dillerde Türkçenin tersine bazı imla sorunları doğmuştur. Türk harf devrimini Batı'ya karşı biçimci bir özentî ve bir üst yapı devrimi olarak değerlendirmek yanlıştır.”⁵¹

Üstelik Meriç, böyle bir uygulamanın yalnızca Türk tarihinde olduğunu belirterek de yanılığa düşer. Zira modernleşen toplumların birçoğu alfabeleri üzerinde çeşitli değişiklikler yapmışlardır.

3.2. EDEBİYAT

Cemil Meriç'e göre edebiyat, bir toplumun ifade vasıtasıdır. Toplumun ifade vasıtası olan edebiyat bu yönüyle toplumun aynası olmalıdır. Milletlerin tarihî, siyasî, sosyal ve kültürel olayları, acıları, heyecanları edebî eserlerde yer bulmalıdır. Ne var ki acılar ve felaketler beşerîleştiği ölçüde edebiyatın konusu olabilir.

XVIII. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar yazılı eserlerin estetik yönü söz konusu olduğunda edebiyattan daha fazla şiir kelimesi kullanılmıştır. Bir başka

⁵⁰ Mehmet Soğukömeroğulları. (2014). Harf Üzerine Tartışmaların Sebilürreşad Dergisine Yansımaları, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13:645-655.

⁵¹ İlber Ortaylı. (2008). Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul, s. 99.

ifadeyle bu tarihe kadar edebiyat demek şiir demektir. Günümüzde ise edebiyatın iki anlamı vardır: Dar anlamda edebiyat ve geniş anlamda edebiyat.

“Geniş anlamıyla edebiyat aktarılan ifadedir.(..) Dil vasıtasıyla insandan insana ve nesilden nesile aktarılan her beşerî ifade, edebiyattır.⁵² Dar anlamıyla edebiyat ise güzel yazılardır. Güzel yazı ne demek? İnsan fert veya topluluk olarak düşüncelerini ifade etmek isteyince, karşısına belli bir biçim çıkar. Bu biçim, kendi biçimidir, ifade etmek istediği konuya en uygun biçim; hem ifade etmek istediği biçime hem de uyandırmak istediği etkiye. Bu etki, coşkunluk, hayranlık, inandırma olabilir. Demek ki edebiyatın başka bir yönü var: sanat yönü.”⁵³

Ancak bugünkü anlamda dahi edebiyatın sınırlarını çizmek ve kesin bir tanımını yapmak mümkün değildir.

Edebiyat mefhumunun tanımını yaptıktan sonra kökenini tartışan Meriç, kelimenin Fransızca “littérature” kelimesini karşılamak için Tanzimat döneminden sonra “edeb” kökünden türetildiğini belirtir. Böyle bir kelimenin Arapça ve Farsçada bulunmadığını söyler. Bununla birlikte her medeniyetin hatta her toplumun edebiyattan başka bir şey anlaması gerekmektedir.

Meriç’in değindiği bir başka nokta, okuyucular nezdinde edebiyatın ne anlama geldiği konusudur. Bir kısım okuyucular için edebiyat hoşça vakit geçirme aracıdır. Ancak hakikî anlamda okuyucu denilebilecek kişiler için edebiyat, rastgele bir vakit geçirme aracı değildir, başlı başına bir amaçtır.

3.2.1. Edebiyat Tarihi

Edebiyat tarihi, edebî eserlerin tenkidi ve tasvirinden ibarettir. Cemil Meriç, *Kırk Ambar* adlı eserinin ilk cildinde *Edebiyat Tarihinin Tarihi*’ni ele alır. Edebiyat tarihinin tarih-öncesini Eski Yunan Edebiyatı ile başlatan Meriç, bu yazı ile okuyucuyu muhtelif kaynaklara yönlendirerek alıntılar yoluyla edebiyat tarihinin kökenini araştırır.⁵⁴

3.2.2. Edebiyat Sosyolojisi

Sosyoloji kelimesinin Comte’un uydurduğu, yarısı Latin, yarısı Yunanca bir kelime olduğunu söyleyen Meriç’e göre edebiyat sosyolojisi mefhumu bir hakikatten çok bir hayali ifade eder. Zira toplum kendi dünyasının edebî eserlere yansıtılmasını istemediği gibi yazarlar da ayrıcalıklarını kaybetmeyi göze alamaz.

“Edebiyat sosyolojisi, bir realiteden çok bir ümit; kurulamamış, çünkü böyle bir sosyoloji toplumun kendi iç dünyası hakkındaki şuuru, oysa toplum aynaya bakmaktan hoşlanmayan bir Narsist; kurulamamış çünkü yazar da imtiyazlarına

⁵² Cemil Meriç. (2014). Dünya Edebiyatı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 20.

⁵³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 20.

⁵⁴ Cemil Meriç. (2014). Edebiyat Tarihinin Tarihi. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 379.

dokunulmasını istememiş, imtiyazlarına yani sınırlarına, dehanın halesi ilmin çiğ ışığından hoşlanmamış.”⁵⁵

Fakat yasak bölge tanımayan çağdaş sosyoloji, edebî eserlerdeki toplumsal tarafları aydınlatmaya kararlıdır. Geçmişteki başarısız teşebbüslerin çağdaş sosyolojiyi yıldırmadığını belirten Meriç, Madam dö Stael’i edebiyat sosyolojisinin ilk müjdecisi olarak kabul eder. Yazarın *Edebiyat Hakkında* adlı kitabı, dinin, ahlakın ve kanunların edebiyat üzerindeki etkilerini incelerken edebiyatın da din, ahlak ve kanunlar üzerindeki etkilerine temas eder.⁵⁶

3.2.3. Çocuk Edebiyatı

Cemil Meriç, her ülkede çocuklar için yazılan ve pazarlanan kitapların olduğunu belirttiikten sonra dünya çocuklarının ortak hazinesinin çoğu hiçbir değer taşımayan bu yayınlardan ibaret olup olmadığını sorgular. Yayınevi sahiplerinin çıkarları uğruna değersiz kitapları körpe zekâlara sunmaya hakları yoktur. Ayrıca her çocuğun anlama ve kavrama kapasitesini aynı görmek son derece yanlıştır.

Meriç, çocuk edebiyatının sınırlarının ve mahiyetinin belirsizliğinden şikâyetçidir. Çocuk edebiyatı, çocukların okuması için yazılan kitapların tamamını içerir fakat çocuklar büyükler için yazılan kitapları da okuyabilecek düzeyde olabilir. Meriç’in bu konuda sorguladığı bir başka husus da çocuklar için kitap yazan isimlerin çocuk psikolojisinin gelişme dönemlerini bilip bilmemeleridir. Ayrıca çocuğun içinde yaşadığı sosyal çevre de göz önünde bulundurulmalıdır. Meriç, bu noktada çocukken okuduğu kitapların adlarını sıralar: *Abbase, İki Çocuğun Devri Âlem Seyahati, Sefiller*. Bunların yanı sıra *Şark Masalları* ve *Dünya Hikâyelerinden Seçmeler* gibi kitapları da okumuştur. Ama hafızasında bu kitaplara dair izler bulunmamaktadır.

Batı’daki edebiyat tarihlerinde çocuk edebiyatı diye bir bölümün olmadığını aktaran Meriç, bu konuda derin araştırmaları bulunan Andre Bay’ın makalesinden alıntılar yaparak konuyu genişletir.

Çocuk edebiyatının var olmasını sağlayan çocuk okuyucuların artması olmuştur. Çocuklar için yayımlanan eserlere bakıldığında bu edebiyatın ısmarlama bir edebiyat olduğu sonucuna ulaşılır. Çocuk edebiyatı, ahlakın, psikolojinin ve ticaretin emirleri arasında kendi yolunu bulmaya çalışmaktadır.⁵⁷

⁵⁵ Cemil Meriç. (2014). Edebiyat ve Sosyoloji. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 434.

⁵⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 434.

⁵⁷ Cemil Meriç. (2014). Çocuk Edebiyatı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 375.

3.3. EDEBİ TÜRLER

3.3.1. Şiir

Şiir, kişisel zevklerin egemen olduğu bir alandır ve özel bir yetenek ister. “Şair insanların en hassasıdır. Elbette çevresindeki çeşitli fikir cereyanlarından müteessir olacak, onları nağmeye, ahenge kalbedecektir.”⁵⁸ Bu bağlamda şair çevresinde olan biteni kendi muhayyilesinde yeniden canlandırarak kelimelere döker.

“Şair, bilgiyi, düşünceyi, gündelik yaşantıyı yani bir bütün olarak şiirde kullanılan malzemeyi çıplak haliyle vermez. Bu birikimin ve malzemenin kendi dünyasında ulaştığı özgün sentezi bir duygu ve heyecan şeklinde, çınlayan, uğuldayan bir ses halinde sunar. Malzeme salt bir çağrışım vesilesidir.”⁵⁹

Şair şiirini kaleme alırken musikiden yararlanır. Fakat şiir musikiden daima daha canlı ve daha belirgindir. Tıpkı musiki gibi mukaddesin emrinde olan şiir, mananın ahenkle izdivacından doğar. Meriç’e göre nesir aklın, şiir de gönlün dilidir.⁶⁰

Şiir, bilinmeyenlerin diyarıdır. “Dil, nazım sayesinde kıvamını bulur. Şuur, nazımda kanat çırpar, vecdin, rüyanın sisli dünyasında serazat ve serseri bir cevelan.”⁶¹ Dil şiirde yücelir, hayal, hakikat ve ifade şiir ile manaya kavuşur. Dili şairler yüceltmiş ve asıl değerine kavuşturmuştur. Cemil Meriç, şairleri çeşitli yönleriyle kadınlara benzeter. Şairler de kadınlar gibi hassas ve kaprislidirler.

Cemil Meriç, şiir ve şair mefhumları üzerinde değerlendirmeler yaptıktan sonra Türk edebiyatında şiirin doğuşu ve gelişmesi hakkında fikirlerini belirtir. “Toplumlar da, kişiler gibi, çocukluklarında şairdirler”⁶² Dünya edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da, ilk asırlarda edebiyat demek, şiir demektir. Türk edebiyatının başlangıcı şiir ile, başka bir ifadeyle, Türk milleti ezelden beri bir şair milletidir.⁶³

Edebiyatın birçok alanında seneler süren bir acemilik dönemi yaşanmasına rağmen mazisi yüzyıllara dayanan Türk şiiri, en ince zevklere dahi hitap edebilecek düzeydedir.⁶⁴ Tanzimat dönemine kadar yalnızca şiir demek olan Türk edebiyatı bu dönemden çok daha önce mükemmele ulaşmıştır. Ayrıca Batı düşüncesi şiiri hiçbir zaman etkisi altına alamamıştır.

⁵⁸ Cemil Meriç. (2017). Kuğunun Son Şarkısı. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 285.

⁵⁹ Nurullah Çetin. (2014). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Öncü Kitap, Ankara, s. 13.

⁶⁰ Cemil Meriç. (2017). Şiirden Düşünceye. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 233

⁶¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 234.

⁶² Cemil Meriç. a.g.e., s. 234.

⁶³ Cemil Meriç. (2014). Bizde Roman. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 325.

⁶⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 325.

“Pek çok konuda olduğu gibi Türk edebiyatı konusunda da yaklaşımı hep bütüncül olmuştur. Türk edebiyatını dünü ve bugünü ile birlikte değerlendirir. Ve bu değerlendirmeler yapılırken tarihî, ekonomik, sosyal ve kültürel şartlar göz ardı edilmez. Değerlendirmelerinin hareket noktasını Doğu, Batı ve Batılılaşma kavramları oluşturur. Eski şiirimizi tetkik ederken Doğulu tarafımıza vurgularda bulunur ve eski şiirimizi kendi nev’inde mükemmele ulaşmış bir şiir olarak değerlendirir.”⁶⁵

Şiirin bir yönüyle tasannu olduğunu söyleyen Meriç’e göre tasannu şiirde gerektiğinden fazla belli olursa şair sadece nâzım olur. Oysa iyi bir nâzımın hakikî anlamda şair olabilmesi için zengin bir kelime dağarcığı ve geniş bir irfana sahip olması gerekir. Meriç bu hususta okuyucuya Türk edebiyatından örnekler sunar.

“Yahya Kemal büyük bir nâzım ve zaman zaman kuvvetli bir şairdir. Abdülhak Hamit içli bir şair ve zaman zaman kuvvetli bir nâzımdır. Haşim, hemen her zaman güçlü bir şair, arada bir kusursuz bir nâzımdır.”⁶⁶

Şiirde vezin meselesi Cemil Meriç’in üzerinde hassasiyetle durduğu bir başka konudur. Meriç için Türk edebiyatının en mükemmel şiirleri aruzla yazılmıştır ve hece veznini kullanan şairler hiçbir suretle aruz şairlerine ulaşamamışlardır. Aruz vezni, Türk ruhunu en iyi yansıtan, mananın en güzel şekilde musikileştiği vezindir.

“Türk’ün serazat ruhu aruzda kanatlandı. Cetlerimiz, ihtiyar şarkın köhne mazmunlarına bekâret kazandırdılar. Şiir, musikinin bir devamı idi. Musiki mutlakin ve ezelinin sesi. Ezan, tevcit, mevlit ve aruz.”⁶⁷

Hece veznini millî vezin olarak niteleyip aruz veznini eleştirenlere Cemil Meriç şiddetle karşı çıkar. Ona göre veznin millîsi yahut millî olmayanı olmaz. Hece veznini kullanan Sabri Esat Siyavuşgil, Yaşar Nabi Nayır, Yusuf Ziya Ortaç gibi bazı şairlerin Türk halkıyla, Türk kültürüyle hiçbir bağlantısı yoktur. Rıza Tevfik için ise hece vezni sadece bir egzotizmdir. Meriç, Fuzulî, Nedim, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim gibi aruzun büyük üstatlarının kullandığı veznin de en az Karacaoğlan’ın, Dadaloğlu’nun, Yunus Emre’nin kullandığı vezin kadar yerli olduğu kanaatindedir.⁶⁸

Cemil Meriç, hece vezninin Batı’ya yönelişin akabinde Türk edebiyatında yer edinmesinden hareketle aruz veznini eleştirenlerin onu millî olduğu için kullanmadıklarını öne sürer.

Edebiyat denilince akla ilk olarak Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret, Ahmet Haşim ve Yahya Kemal gibi şairlerin geldiğini belirten Meriç, aruz vezninin bu şairlerin elinde gerçek değerine kavuştuğuna ve düşüncenin bütün hallerini ifade

⁶⁵ Oğuzhan Karaburgu. (2010). Cemil Meriç’in Dil ve Edebiyat üzerine Düşünceleri. *Cemil Meriç*. Murat Yılmaz (Ed.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 228-235.

⁶⁶ Cemil Meriç. (2013). Son Çeyrek Asrın Şiir Hayatı. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 340.

⁶⁷ Cemil Meriç. (2017). Şiirden Düşünceye. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 237.

⁶⁸ Cemil Meriç. (2013). Müstehcen Üzerine Notlar. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 352.

edebilecek düzeye ulaştığına dikkat çeker. “Aruz Fikretle Akif’in elinde düşüncenin bütün kıvrımlarını, bütün medd-ü cezirlerini ifade edebilecek kadar uysallaşmıştır.”⁶⁹

Son çeyrek asrın şiir hayatını verimsiz bulan Cemil Meriç, bu verimsizliğin nedenlerini şöyle sıralar: “Önce dildeki saflet, sonra irfan yokluğu, sonra insanı insan yapan ideallerin eski zindeliğini kaybetmiş olması.”⁷⁰

Meriç’in muhayyilesinde Türk şiirini devleştiren, eserleri taklit edilemez ve sanatlarına asla ulaşılabilir olan isimler vardır.

“Şiirde bir Bakî, bir Fuzulî, bir Nedim, bir Şeyh Galip hala rakipsiz. Hamit veya Fikret, Haşim veya Yahya Kemal, Necip Fazıl veya Nazım Hikmet... Himalayalarda birer zirve.”⁷¹

Cemil Meriç, bu noktada eski şairlerin yanında çağdaşlarına da haklarını teslim eder.

3.3.2. Roman

Roman türü hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmasına rağmen sınırları belirli bir roman tanımı yapmayan Cemil Meriç: “Yaşayan, değişen, birbir kılığa giren bir türü herhangi bir tarife hapsetmek budalalık.” der.⁷² Elbette sosyolojiden tarihe, ekonomiden siyasete, psikolojiden astronomiye kadar hemen hemen her konuyu içinde barındıran, farklı anlatım tarzı, içeriği ve biçimi olan, sürekli gelişen ve değişen bir türün tarifini yapmak kolay değildir.

“Cemil Meriç romancı değildir ama düşünce dünyasına romanlar aracılığıyla girmiş, Balzac ve Hugo’yu ‘büyük bir aşkla’ sevmiştir. Üstelik romanı okumakla kalmayıp yaşamaya da kalktığını, kendinden bir bovarist kapılmayı açıklıkla dile getirmiş az sayıda yazardan biridir.”⁷³

Cemil Meriç, aynı zamanda kendisinin de edebiyat kültürünün ana kaynaklarından biri olan roman türünün tarihî süreç içindeki seyrini ve gelişimini anlatabilmek için bir tasnif yapar: “a.romanın tarih-öncesi, b.romanın ön-tarihi, c.kemal çağı, yani asıl roman.”⁷⁴

Romanın tarih öncesini eski Yunan ve Roma medeniyetinden başlatan Meriç’e göre, Yunan romanı geleceği aydınlık olan sınırları belirsiz ve kualsız olan bir türü başlatmıştır. Romanın doğuşunu Orta Çağ Hristiyanlığına dayandıran Meriç,

⁶⁹ Cemil Meriç. (2017). Şiirden Düşünceye. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 237.

⁷⁰ Cemil Meriç. (2013). Son Çeyrek Asrın Şiir Hayatı. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 342.

⁷¹ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikuyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 287.

⁷² Cemil Meriç. (2014). Romanın Romani. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 132.

⁷³ Nurdan Gürbilek. (2016). *Kör Ayna, Kayıp Şark*. Metis Yayınları. İstanbul, s. 57.

⁷⁴ Cemil Meriç. (2014). Romanın Romani. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 128.

türün ön tarihini ise İspanyol yazar Cervantes'in Don Kişot adlı eseri ile başlatır. Roman türü Batı edebiyatına mal edilir, Doğu'da ise hikâye anlatma geleneği vardır.

Romanın anlatmaya bağlı diğer türlerden farkı olayların birbirine zincirlenişidir.⁷⁵ Masalda ve hikâyede romana oranla daha basit bir kurgulama söz konusudur. Roman daima bir arayış içindedir. Meriç, bu türün kararsız bir şekilde yeniyi, henüz söylenilmeyeni yahut hiçbir zaman söylenilmeyecek olanı aradığını belirtir.⁷⁶ Öte yandan bütün edebî türler zaman içinde kendine has bir biçim var etmesine rağmen romanın hiçbir dönemde belli bir biçimi ve yerleşmiş kuralları olmamıştır. Meriç, bu durumu roman yazarının, okuyucusundan fazla emin olmasına bağlar. İtibarını her zevke seslenebilmesinden alan roman yazarı, eserinin biçimine gereken hassasiyeti göstermemektedir.⁷⁷

Cemil Meriç, konusu bakımından romanın çeşitli tasniflerinin yapıldığını ve kendisinin bu tasniflerin tamamını başarısız bulduğunu belirtir. Ona göre bu karmaşadan kurtulmanın en kolay yolu romanı üçe ayırmaktır: Serüven hikâyesi, aşk hikâyesi ve fantastik hikâye.⁷⁸ Serüven hikâyeleri bazı yönleriyle destanlara benzer. Avrupa'nın edebî anlamdaki başarısıdır. Serüven hikâyelerinde savaşlar, kavgalar ve kahramanlıklar vardır. Bu vasıflarıyla daha çok erkek hikâyeleridir denilebilir.

Bir çeşit serüven hikâyesi olan fantastik hikâyeler, felsefî düşünceleri sergileme amacı taşır. Dünya edebiyatının şaheserleri sayılan romanlar bu türdendir: Nietzsche'nin Zerdüş'tü ve Kafka'nın Şato'su gibi.

Aşk hikâyeleri ise ayrılık, ümitsizlik, acı ve kavuşma gibi konularıyla daha çok kadınlara hitap eder. Bu türdeki ilk şaheser Murasaki'nin kaleme aldığı Genji'dir. "Yazar, psikolojinin kaynağının sevda hikayesi olduğunu ve insan ruhuna ve duyguların karanlık dünyasını romancıların başarılı bir şekilde aydınlattığını söyler."⁷⁹

Edebî türlerin en çok arananı ve en çok sevileni olan roman, tarihî süreç içinde büyük bir gelişme göstermiş ve nerdeyse edebiyatın tamamı haline gelmiştir.⁸⁰ Denilebilir ki, romanı roman yapan okuyucusudur.⁸¹ Bununla birlikte romanı okumak ile romanı yaşamak bambaşka şeylerdir. "Bir sedire yaslanıp hayali

⁷⁵ Cemil Meriç. (2014). Romanın Romanı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 130.

⁷⁶ Cemil Meriç. (2014). Yeni Ufuklara Doğru. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 269.

⁷⁷ Cemil Meriç. (2014). Gerçek Püblük. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 147.

⁷⁸ Cemil Meriç. (2014). Roman Çeşitleri. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 135.

⁷⁹ Mustafa Ayyıldız. (2011). *Roman*. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 32.

⁸⁰ Cemil Meriç. (2014). Romanın Romanı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 137.

⁸¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 138.

yolculuğa çıkmak, başkalarına ait serüvenlerin kahramanı olmak, sevmek, sevilmek, korkmak, acı çekmek ne büyük bahtiyarlık!”⁸² Roman bazı okuyucular için bir hoşça vakit geçirme aracı iken bazı okuyucular için ise salt bir amaçtır. Mesela eleştirmenler roman okuyuculuğunu meslek haline getirmişlerdir. Meriç’in roman okuyucusuna yüklediği anlam ilgi çekicidir. Okuyucu, Don Kişot’ta olduğu gibi, zaman zaman okuduğu romanı yaşamaya kalkar. Kimi zaman da romanlarda, realist romanlardaki gibi, okuyucuların yaşadıkları hayattan kesitler bulunur.

Klasik roman, ayrıntılara yer vermeyen, dekor ve çevrenin etkisinin dikkate alınmadığı, kişilerin toplum içindeki yerinin ve hislerinin önemsiz olduğu yalnızca olaydan ibaret kısa bir hikâyedir. Çağdaş roman ise, bütün unsurların en ince ayrıntısına kadar ele alındığı türlerdir. Çağdaş romanın bir diğer ayırıcı vasfı da merak uyandırmaktır.⁸³

Cemil Meriç, roman kavramı üzerine değerlendirmelerde bulduktan sonra Türk edebiyatında roman türünün gelişimine değinir. “Tanzimat’a kadar romanın tarih öncesi. Tanzimat’tan Halit Ziya’ya kadar ön-tarih. Sonra kök salan gelişen olgunlaşan Türk romanı.”⁸⁴ diyerek dünya edebiyatında romanın gelişimi için çizdiği şemaya sadık kalır.

Roman, hakikatle idealin uyumsuzluğundan, sınıf kavgalarından dolayı ortaya çıkan bir edebî türdür. Divan edebiyatında romanın bulunmamasını tabii bir hadise olarak karşılayan Cemil Meriç, romanı bir ifşa olarak görür. Daha mühim meselelerle meşgul olan Osmanlının yaraları-yaralarını açığa çıkarma endişesi yoktur. Bu yüzden anlatılan hikâyeler kahramaları yücelten bir destan ya da ahlakî sorumluluk üstlenen bir kıssadan hissedir.⁸⁵ O tarihe kadar mutlak hakikatlerin eserlerde daha fazla yer aldığı Türk edebiyatında romanın doğuşunun gecikmesi boşuna değildir.

“Romanın burjuvaziyle doğduğunu söylerler. Burjuvazi Avrupa’nın imtiyazı, daha doğrusu yüz karası. Demek ki roman, başka bir dünyanın, başka bir ruh ikliminin, başka bir toplumun eseri. Daha zavallı bir dünyanın, daha dışı bir manevi iklimin, daha geveze bir toplumun.”⁸⁶

Doğu’da burjuvazi olmadığını aktaran Meriç’in içtimaî bir sıhatsızlık ve bir tedirginlik alameti olarak gördüğü roman, elbette inancı sağlam temellere dayanan, hayali alternatiflere ihtiyaç duymayan bir toplumda yer edinemeyecektir. Meriç,

⁸² Cemil Meriç. a.g.e., s. 137.

⁸³ Cemil Meriç. (2014). Oltadaki Yem: Merak. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 141.

⁸⁴ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikuyyana *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 287.

⁸⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 287.

⁸⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 287.

bambaşka bir coğrafyaya ait olarak gördüğü bu edebî türü Osmanlı'nın vakarına yakıştırmadığını ifade eder. Osmanlı'nın romanı benimsemesi ancak sosyal ve ekonomik bütün müesseselerinin değişmesiyle mümkün olacaktır.⁸⁷

“Osmanlı, Osmanlı kaldıkça Batı romanını anlayamazdı. Önce uzun bir temessül, daha doğrusu tesemmüm merhalesinden geçecek, iktisadî ve içtimaî müesseseleriyle değişecekti ki roman boy atabilin.”⁸⁸

Türk edebiyatının ilk romancıları, Batı'nın tarihinden ve inançlarından habersiz bir çıraklığa kalkışır ve başarısız örnekler verir. Oysa toplumların romanı kendi meselelerinden söz etmelidir. “Başka bir dünyada doğan, başka bir dünyanın yaşayışını aksettiren romanı, o bütünden koparıp kendi manevi toprağımıza dikmek başarılı olabilir miydi?”⁸⁹ Servet-i Fünûn'a kadar nesir ikinci plandadır. Nesir ancak II. Meşrutiyet'ten sonra nazmın tesirinden kurtulmaya başlamıştır.⁹⁰ Dolayısıyla roman türünün ilk örnekleri Servet-i Fünûn döneminde ortaya çıkmıştır. Meriç bu dönemde yazılan romanları şiirlere oranla başarısız bulur. Ona göre Fikret'in olgun ve ustaca yontulmuş mısralarına kıyasla Halit Ziya'nın nesri zavallı bir görüntü çizer.⁹¹

Cemil Meriç, “Türk romanı yok” diyenlere hak vermeden edemez. Türk romanının gelişmemesini, bu kez daha önce belirttiği nedenlerden farklı olarak, harf inkılabına bağlar.

“1928'de alfabeye başlayan bir millet 1936'da nasıl kendisini ifade edecek edebiyat şaheserleri yaratabilir? Tabii yok Türk romanı. Çünkü okuyucu yok, birikim yok, hürriyet yok.”⁹²

Kırk Ambar adlı eserinin romandan bahsettiği kısmında Meriç, Tanzimat'tan bu yana en büyük gelişmenin bu alanda gerçekleştiğini ifade eder.⁹³ Tür büyük bir gelişme göstermiş ve nihayetinde Türk romanı adından söz ettirecek düzeye erişmiştir. Meriç, Türk romanı hakkındaki değerlendirmelerini bu türe hizmet etmiş birkaç isme hakkını teslim ederek ümit verici sözlerle sonlandırır. Başta Meriç'in övgülerinden sık sık payını alan Kemal Tahir olmak üzere, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* yazarı Peyami Safa ve *Düğün Gecesi* yazarı Adalet Ağaoğlu Türk romanının Avrupalı yazarlarla boy ölçüşebilecek düzeydeki temsilcileridir. Bu noktada, Meriç'in önceki söyledikleriyle çelişkiye düştüğünün belirtilmesi gerekir.

⁸⁷ Cemil Meriç. (2014). Bizde Roman. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 325.

⁸⁸ Cemil Meriç. (2014). Romanın Romanı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.288.

⁸⁹ Cemil Meriç. (2014). Bizde Roman. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.326

⁹⁰ Cemil Meriç. (2017). Şiirden Düşünceye. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 237.

⁹¹ Cemil Meriç. (2014). Şuuru Burkulan Aydın. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 288.

⁹² Cemil Meriç. (2014). Bizde Roman. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 324.

⁹³ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikiyyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 287.

Roman türü bütün gelişme ve değişmelerine rağmen sınırlarını net bir biçimde çizememiş ve kendisi olamamıştır. Hatta Balzac bile, şiire duyulan özlemi giderememiştir. Meriç'e göre roman fazla dünyevidir ve de dünyevi kalmaya devam edecektir. Meriç, dünyevi bulduğu bu türün Balzac ile birlikte zirveye ulaşarak devrini tamamladığına kanaat getirir. "Meriç'in romanın yazgısıyla ilgili olumsuz değerlendirmelerinin arkasında dikkat edilecek olursa, hep Balzac'ın bir daha aşamayacağı inancı gizlidir."⁹⁴ Balzac'tan sonra Meriç'in beğendiği düzeyde bir romancı olmamıştır. "Meriç için tarihin, sosyolojinin, psikolojinin, felsefenin, kaynağı olan roman; ilimlerin gelişmesiyle devrini tamamlamış, Balzac'la kemal noktasına ulaşmıştır."⁹⁵

3.3.3. Tiyatro

Tiyatro konusunda Cemil Meriç'in fikirleri sınırlıdır. Ona göre Türk tiyatrosu hiçbir zaman var olmamış sadece taklit düzeyinde kalmıştır. Tıpkı roman gibi tiyatronun da asıl kaynağı Hristiyanlık ve kilisedir. Papazların halka İsa'nın doğumunu anlatmak için bazı gösteri sanatına yöneldiğini ifade eden Meriç, Türk tiyatrosunun Avrupa'ya ulaşamadığını ve hala emeklediğini belirtir.⁹⁶

3.3.4. Deneme

Belirli bir muhtevası olmayan, her edebî türü içinde barındıran deneme, içeriği, üslubu, biçimi vs. birçok yönüyle sınır tanımayan, kalıplaşmamış bir türdür. Meriç, Türk İslam edebiyatında deneme diye bir türün olmadığını söyler. Deneme XVI. yüzyılda başlamıştır.⁹⁷

Cemil Meriç, kendisinin de üzerinde kalem oynattığı bir tür olan denemenin Türk edebiyatında yeterince gelişmediği kanaatindedir. "Denemede bir Bacon, bir Macaulay, bir Taine yaratamadık."⁹⁸ diyerek dünya çapında ün kazanmış bir Türk denemecinin olmamasının altını çizer.

⁹⁴ Düccane Cündioğlu. (2015). *Bir Mabel Bekçisi*. Kapı Yayınları, İstanbul, s. 106.

⁹⁵ Bekir Şakir Konyalı. (2005). Cemil Meriç'in Mihenk Taşı Balzac. *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:240-245.

⁹⁶ Cemil Meriç. (2014). Şuuru Burkulan Aydın. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 288.

⁹⁷ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 275.

⁹⁸ Cemil Meriç. (2014). *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları. İstanbul, s. 288.

3.3.5. Eleştiri

Kendisinin de bir eleştirmen kimliğine sahip olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda Meriç'in eleştiri türü hakkındaki düşünceleri ayrı bir önem taşıyacaktır.

“Bir yandan cihan edebiyatı tarihini keşfe çıkan, bulduğu/bulabildiği mini mini izlerin peşinden –o izlerin kendisini nerelere sürükleyeceğini umursamaksızın- adım adım yürüyen, bütün yalnızlığına karşın, ısrar ve inatla kitapların bitmez tükenmez satırları arasında ısınmaya çalışan bu genç adam, sesini, yani varlığını duymak ve duyurmak için güçlü naralar savurur; varolma savaşını verdiği koca İstanbul'da, dış dünyayı olumsuzlamanın en keskin tarzıyla kalabalıkların huzuruna çıkar: Eleştiriyle.”⁹⁹

Eleştiri, edebî eserleri ve yazarlarını değerlendirme işidir. Meriç eleştiriye bir bilim dalı olarak niteleyenlere şiddetle karşı çıkar. Eleştiri, yazarın sadece nesnel ölçülerle değerlendirmelerini yapabileceği bir mecra değildir. Tamamen nesnel ölçütlerin kullanıldığı alan edebiyat tarihidir. Dolayısıyla edebiyat tarihi bir ilimken eleştiri bir sanattır. Söz konusu vasıfları eserlere yaklaşım tarzlarından kaynaklı olarak edinirler. “Bir kelimeyle tarih ilimdir, tenkit sanat. Biri objektif, öteki subjektif.”¹⁰⁰

Bir ilim olan edebiyat tarihi ve bir sanat olan eleştiri birbiriyle daima iç içedir. Edebiyat tarihinin bittiği yerde eleştiri, tarihten aldığı malzemeleri değerlendirerek başlar. Bazen de akış tersine döner ve eleştiri değerlendirmelerini hazırlayarak edebiyat tarihine çeşitli malzemeler sunar.

Cemil Meriç, hakikî manada roman okuyucusu olan kişileri bunu kendilerine meslek edinen eleştirmenler olarak görür. Vazifeleri iyi bir kitabı kötü bir kitaptan ayırmak olan eleştirmenlerin her birinin farklı kriterleri vardır: Bazılarının kriteri zevktir bazılarının ise sempatidir.¹⁰¹ Fakat kriteri ne olursa olsun, tercihlerinde ne kadar tutarlı veya haklı olursa olsun bir eleştirmenden o çağın insanına hitap edebilmesi beklenir. Dolayısıyla edebî eserleri çeşitli bakımlardan değerlendiren eleştirmenlerin asıl ayırıcı vasfı üsluptur. Bununla birlikte eleştirmen hem başkaları gibi hissetmek hem de kendisi kalmak durumundadır. Cemil Meriç, bir eleştirmende bulunması gereken özellikleri şöyle sıralar:

- “1) Psikolojik yetenek, yani kendi içinden çıkmak, yabancı bir düşünceyi kavramak gücü.
- 2) Kişiliğini korumak, yani hem başkası hem kendi olabilmek.”¹⁰²

⁹⁹ Düccane Cündioğlu. (2016). *Bir Mabel Savaşçısı*. Kapı Yayınları, İstanbul, s. 24.

¹⁰⁰ Cemil Meriç. (2017). *Önce Hiciv. Mağaradakiler*, İletişim Yayınları. İstanbul, s. 242.

¹⁰¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 244.

¹⁰² Cemil Meriç. a.g.e., s. 244.

Her çağda tepkiyle karşılanan bir tür olan eleştiri bir yanıyla düşman olsa da diğer yanıyla dosttur. Cemil Meriç, roman okuyuculuğunda kadın okuyucuların sayısının fazla olmasına karşın roman eleştirmenliğinde kadına pek rastlanmamasına dikkat çeker. Ona göre bu durumun nedeni kadın ve erkeğin yaratılışından kaynaklanan fitrî özelliklerdir. “Tenkit demek, bir yerde, ukalalık demek. Erkeklerde ukalalık bağışlanabilir, yaşlılık ve çirkinlik gibi; kadında hoş gitmez pek.”¹⁰³ Eleştiri türü hakkındaki değerlendirmelerini Voltaire ve Diderot’un görüşleriyle destekleyen Cemil Meriç, Türk edebiyatındaki eleştiri yazılarını yetersiz bulur. *Celal Mukaddimesi*’nden bu yana eleştiri türünde kayda değer bir metnin yazılmadığını belirtir.¹⁰⁴

3.3.6. Otobiyografi

Otobiyografi, Cemil Meriç’in daima ihtiyatla yaklaştığı türlerden biridir. “En masumları, ihtiyar nazeninler gibi aşırı bir tuvaletle çıkar tarih karşısına.”¹⁰⁵ Meriç, gerçekleri gizlediği yahut olduğundan farklı gösterdiği kanaatinde olduğu bu türü hep şüpheyle karşılar.

3.3.7. Çeviri

Edebiyat dünyasına Fransızca çevirileriyle giriş yapan ve yabancı dil bilmenin çok önemli bir konu olduğunu düşünen Cemil Meriç için, çeviri yapmak da şiir ve deneme yazmak gibi bir yaratıştır. Onlardan farkı ise daha zor oluşudur. “Evet, tercüme sanatların en gücü: Başka bir iklimde, başka bir çağda doğan düşüncenin kendi toprağımızda dirilmesi.”¹⁰⁶ Farklı bir dil bilmek o dilde de düşünebilmek manasına gelir. Meriç, başka dillerde düşünmenin Türkçeye çok büyük faydaları olacağı ve üslubun bu suretle bir tazelik kazanacağı görüşündedir.¹⁰⁷

Türk edebiyatının ilk tercümelemleri Avrupalı yazarların eserleriyle uzaktan yakından alakası olmayan bir halde okuyucuya sunulmuştur. “Tercümeler, yabancı bir dünyanın döküntülerini aktarmıştı ruhumuza.”¹⁰⁸ Tanzimat döneminde Batı’dan

¹⁰³ Cemil Meriç. (2014). Roman Okuyucusu. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 146.

¹⁰⁴ Cemil Meriç. (2014). Şuuru Burkulan Aydın. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 288.

¹⁰⁵ Cemil Meriç. (2014). Baki Kalan. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 293.

¹⁰⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 119.

¹⁰⁷ Cemil Meriç. (2017). Tunuslu Hayrettin’den Celal Nuri’ye. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 161.

¹⁰⁸ Cemil Meriç. (2017). Hem Şiirde Hem Düşüncede Müceddid. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 238.

yapılan çevirilere büyük bir önem verildiğini belirten Meriç, ilk çevirileri başarısız bulmakla birlikte o tarihler için böyle bir teşebbüsün mahiyetinin bilincindedir. “O devirler tercüme bir teslimiyet değil, fetihtir.”¹⁰⁹ Nitekim tercüme, sadece bir dili fethetmekle kalmaz aynı zamanda o dile ait olan düşüncelerin ve hassasiyetlerin de anlaşılmasına hizmet eder.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Cemil Meriç. (2014). Romanda Hesaplaşma. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 332.

¹¹⁰ Cemil Meriç. (2014). Dünya Edebiyatında Roman. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 120.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANSİKLOPEDİ, KAMUS, KİTAP VE DERGİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

4.1. ANSİKLOPEDİ

Ansiklopediler Avrupa'nın sınıflı toplum yapısından doğmuştur. Bu bakımdan Türk edebiyatında yetkin bir ansiklopedi görmek mümkün değildir. Cemil Meriç için iyi bir ansiklopedi bütünü kucaklamak, ayrıntılarda kaybolmamak ve daha sonraki çalışmalara dürüstçe kılavuzluk yapmak gibi başlıca özelliklere sahip olmalıdır.¹¹¹

“Benim ansiklopedi anlayışım, Bayle'in, Diderot'nun, Voltaire'in, Sosyal İlimler Ansiklopesinin, Lucien Febure'in anlayışına yakın. Bence ansiklopedi, düşündüren, bağırıp çağıran bir kavga silahı. Biz bunu yapamayız. Arkamızda ne yükselen bir içtimaî sınıf var, ne kendini müdafaa edecek bir medeniyet.”¹¹²

Ansiklopedi konusuna özellikle *Işık Doğudan Gelir*'de değinen Cemil Meriç, kendi zihnindeki ansiklopedi tasavvurunu Türk edebiyatında var olan ansiklopedilere karşılık dünya edebiyatından örnekler vererek açıklar.

4.2. KAMUS

Heyecanıyla, kültürüyle, hassasiyetiyle ve şuuruyla bir millete ait bütün kelimeleri taşıyan kamusun önemine vurgu yapan Meriç, kamusu namus olarak niteler. Kamus derinliklerinde duaların uğuldadığı, destanların coştığı bir ummandır.¹¹³

4.3. KİTAP

Cemil Meriç'in uğruna gözlerini kaybettiği okuma tutkusu, hayatının gayesi halini almıştır. *Jurnal*'de daha çocuk yaşta kitaplara sığındığını bildiren Meriç, hayat yolculuğunun kitapların dünyasında geçtiğini şu sözlerle anlatır:

---

¹¹¹ Cemil Meriç. (2017). Edebiyat Kamusları. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 327.

¹¹² Cemil Meriç. (2013). Ansiklopedi Bir Kavga Silahı. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 278.

¹¹³ Cemil Meriç. (2014). Baki Kalan. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 282.

“Kitap bir limandı benim için. Kitaplarda yaşadım. Ve kitaptaki insanları sokaktakilerden daha çok sevdim. Kitap benim has bahçemdi. Hayat yolculuğumun sınır taşları kitaplar. Bir kanat darbesiyle Olemp, bir kanat darbesiyle Himaleya. Aynı bir dil konuşuyordum çağdaşlarımla. Gurbetteydim. Benim vatanım Don Kişot'un İspanya'sıydı. Don Kişot'un İspanya'sı veya Emma Bovary'nin yaşadığı şehir, kasaba.”¹¹⁴

Her kitabın yarım olduğunu düşünen Meriç, kitapların tamamlayıcısının insanlık olduğunu belirtir.¹¹⁵ Her okuyucu kitabı, ona yeni şeyler katarak tamamlar. Böylece bilinmeze açılan bir kapı olan kitap, yazar ile okuyucusu arasında âşıkane bir mülakata dönüşecektir. Meriç'e göre hakikî olan dış dünya değil, kitaplarda görülen rüyadır. Kitap zekâyı kibarlaştırmada ve düşünceleri geliştirebilmede bir araçtır. Fakat hak ettiği değeri hiçbir zaman görmez. Meriç, birçok insanın kitap satın almamasının nedeni olarak kitabın ucuz olmasını gösterir. Eğer kitaplar resmî ziyaretler kadar yahut bilezikler kadar pahalı olsa bazılarında okuma isteğinin oluşabileceğini söyler. Oysa bir kitabın değeri fiyatında değil, tanınmasında, ayrıntılarıyla ele alınmasında ve defalarca okunmasındadır.¹¹⁶

Geleceğe yollanan bir mektup olan kitap, tüm kâinata seslenir. İnsanı hayvandan ayıran melekenin hafızası olduğunu hatırlatan Meriç, kitabı binlerce yıl ötesinden gelen ve binlerce yıl öteye taşan bir ses olarak tarif eder. Meriç'e göre Eflatun'u barbarlardan ayıran en önemli vasıf onun okumuş olmasıdır.¹¹⁷ Aynı zamanda kitap bütün peygamberlerin mucizesidir.

“Hepimiz maddenin mağarasına zincirliyiz. Kitap mağaramıza akseden ışık. Pislüklerinden, ölümlü taraflarından sıyrılan insan, yalın kılıç insan. Kalp ve kafa.”¹¹⁸

Cemil Meriç, kitap hakkındaki değerlendirmelerine kitap ile gazetenin karşılaştırmasını yaparak devam eder. Kitap zamandan bağımsızdır, gazete ise anın kendisidir. Gazetenin ömrünün tek okumalık olmasına karşın kitap, insanla birlikte yaşar ve büyür. Meriç kitabı fazla ciddi gazeteyi ise fazla sorumsuz bulur.¹¹⁹

¹¹⁴ Cemil Meriç. (2013). Stendhal da Ezeli Mağluplardan. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 53.

¹¹⁵ Cemil Meriç. (2013). Sevmek ve Sevilmek. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 82.

¹¹⁶ Cemil Meriç. (2014). Okumak Üzerine. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 113.

¹¹⁷ Cemil Meriç. (2015). Çağdaş İnsan, Roman ve Tiyatro. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 217.

¹¹⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 217.

¹¹⁹ Cemil Meriç. (2014). Dergi, Hür Tefekkürün Kalesi. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 102.

4.4. DERGİ

Cemil Meriç, Arapça mecmua kelimesinin Türkçe karşılığı olan dergiyi beğenmez. Çünkü mecmua kelimesinde bir edep ve asalet vardır. Dergi ise mecmuadan daha sönük ve korkak bir kelimedir.¹²⁰

Dergiyi hür tefekkürün kalesi olarak tanımlayan Meriç, genç dimağların kendilerini dergilerde gösterdiğini, geçmiş devirlere dair izlerin de yine dergilerde bulunabileceğini ifade eder. Bütün dergiler yola dünyayı değiştireceklerine olan inanç ve özgüvenle çıkarlar. Ne var ki Türk edebiyatındaki dergilerin çok azı uzun ömürlü olmuştur. “Bizde hazin bir kaderi var dergilerin; çoğu bir mevsim yaşar, çiçekler gibi. En talihlileri bir nesle seslenir. Eski dergiler, ziyaretçisi kalmayan bir mezarlık.”¹²¹

Türk edebiyatındaki çeşitli dergilerden bahseden Meriç, Ahmet Hamdi Tanpınar’ı “Mecmua-i Fünûn, tam bir mektepti” diyerek söz konusu derginin, *Büyük Fransız Ansiklopedisi*’nin XVIII. yüzyıldaki rolünü oynadığını söylediği gerekçesiyle eleştirir. Meriç’e göre *Fransız Ansiklopedisi*, kiliseyi devirmeyi amaçlayan içtimaî bir sınıfa temsil eder. *Mecmua-i Fünûn* ise içtimai bir sınıfa temsil etmediği gibi milleti de temsil etmez. Yalnızca Türk düşünce tarihinde adı olan alelaide bir dergidir.¹²²

Meriç, dergilerin altın çağının harf inkılabı ile sona erdiğini belirtir. Eski okuyucularını söz konusu inkılapla kaybeden dergiler, 1940’lı yıllara kadar içinde düşünce barındırmaz. Bu tarihten sonra tek parti döneminin getirdiği birtakım sıkıntıları dağıtmaya çalışan birkaç yazı yayımlansa da çok ses getiren bir dergi çıkmamıştır.

Dergileri de tıpkı çeviriler gibi dünya edebiyatını tanıtacak eserler olarak gören Meriç, derginin vatanının İngiltere olduğunu belirtir. İngiltere’deki ilk derginin 1749’da yayımlanan *Monthly Review* olduğunu aktarır. Daha sonra *Critical Review* yayımlanır. Fakat bu dergilerin dışında, Meriç’e göre, İngiltere’de dergi deyince *Edinburg Review* akla gelir. *Edinburg Review* yalnızca bir neslin değil, bir milletin şerefidir başka bir ifadeyle bir bayrak, bir mahkeme, bir vicdandır.¹²³

Fransa’nın en mühim ve en uzun soluklu dergisi, 1829’da yayın hayatına başlayan, romantizmin büyük isimlerinin yazılarının yer aldığı, gençlere imkân

¹²⁰ Cemil Meriç. a.g.e., s. 104.

¹²¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 103.

¹²² Cemil Meriç. a.g.e., s. 103.

¹²³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 104.

sağlayan, yeni yetenekleri keşfeden, *Revue des Deux Mondes*'tir. Cemil Meriç, bu derginin ülkesinin tanıtımına diplomatlardan daha fazla katkıda bulunduğunu belirtir ve dergi hakkında çeşitli bilgiler sunar.¹²⁴ Ayrıca Meriç, *Revue Philosophique* ve *Revue de Metaphysique* gibi dünya edebiyatında yayımlanan diğer dergiler hakkında da fikirlerini belirtir.

---

¹²⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 105.

BEŞİNCİ BÖLÜM TÜRK EDEBİYATI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

5.1. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

Cemil Meriç, İslamiyet öncesi Türk edebiyatından ayrıntılı olarak söz etmez. Ancak edebiyatın yazılı ve sözlü olmak üzere iki kategoride incelenmesi gerektiğini savunur.

5.2. İSLAMİYET ETKİSİNDEKİ TÜRK EDEBİYATI

Cemil Meriç, İslamiyet etkisindeki Türk edebiyatının halk edebiyatı ve divan edebiyatı şeklinde bir ayrıma maruz bırakılmasına şiddetle karşı çıkar. *Bir Halk Edebiyatı Var mıdır* isimli yazısında Türk edebiyatında havasa ait edebiyat yahut avama mahsus edebiyat diye bir sınıflandırmayı ilk olarak Ziya Paşa'nın yaptığını belirtir. Meriç'e göre böyle bir hezeyan kabul edilemez. Zira Ziya Paşa *Şiir ve İnşa* makalesinde söylediklerini *Harabat*'ta yalanlamıştır. Ayrıca halk kelimesinin ne manaya geldiği de belirsizliğini korumaktadır. Bu kelimeyi ilmî bir şekilde tarif etmek mümkün değildir. Öte yandan Batı'daki edebiyat tarihlerinin hiçbirinde böyle bir tasnif bulunmamaktadır. "Bizce bir ülkenin edebiyatını, halk için edebiyat, aydınlar için edebiyat diye ikiye ayırmak büyük bir hamakattir."¹²⁵

Edebiyatın ancak sözlü edebiyat ve yazılı edebiyat olmak üzere bir ayrıma tabi tutulabileceğini savunan Meriç, böyle bir ayrımın da yalnızca tarihî bir değer taşıyacağını söyler. Cumhuriyet dönemi aydınlarının müptelası olduğu böyle bir ayrımın ilmî bir dayanağı olmadığını gerekçeleriyle açıklar.¹²⁶

Bu noktada belirtilmelidir ki, Türk edebiyatının dönemlerinin Meriç'in işaret ettiği şekilde tasnif edilmesi çeşitli sorunlara neden olacaktır. Bu sorunlardan ilki böyle bir sınıflandırmanın karışıklığa neden olacağı meselesidir. Çünkü Türk

¹²⁵ Cemil Meriç. (2017). *Bir Halk Edebiyatı Var mıdır. Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 289.

¹²⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 289.

edebiyatının yazılı dönemi içerik bakımından oldukça zengindir. Ayrıca böyle bir sınıflandırma Türk edebiyatının öğretimini çetrefilli bir hale getirecektir. Meriç'in bu konudaki önerilerinin gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir.

5.3. BATI ETKİSİNDEKİ TÜRK EDEBİYATI

5.3.1. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı

1860'ta ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahvâl'in yayınlanmasından 1896'da Servet-i Fünûn dergisi çevresinde yeni bir edebiyat topluluğunun oluşmasına kadar süren döneme edebiyatta Tanzimat Dönemi denir. Bu dönemin ayırıcı vasfı, yazarlarının yönünü Batı'ya çevirmesidir. "Sonra Tanzimat, yani edebiyatımızı istila eden Batı"¹²⁷

Cemil Meriç, Tanzimat aydınının bir bütün olarak ele alınması gereken Avrupa edebiyatını Fransız edebiyatından ibaret görmesini eleştirir. Onun ifadesiyle Namık Kemal nesli, kendi ülkesinin meselelerine de, Avrupa'nın meselelerine de, Doğu'nun düşünce dünyasına da uzaktır.

"Doğu'nun hayal hazinesinden de habersizdir o nesil. Hint edebiyatı da bütünü ile meçhulüdür, Japon edebiyatı da. Evliya Çelebi'yi tanımamıştır. Binbir Gece ile veya sîret-i Antel'le ciddi olarak meşgul olduğu çok şüphelidir."¹²⁸

Kendi kültür ve edebiyat dünyasına olduğu kadar dünya edebiyatına da uzak olan bu neslin tek kaygısı yenilik yapmaktır.

5.3.1.1. Ahmet Cevdet Paşa [1822-1895]

"Dürüst, aydınlık, tekellüfsüz bir nesir" kaleme alan Ahmet Cevdet Paşa çağdaş Türk nesrinin mimarlarından biridir.¹²⁹ Meriç, Ahmet Cevdet Paşa'yı ağır başlı, dürüst bir medreseli olarak tarif eder. "Onu bazen bir mütefekkir, bazen bir tarihçi kimi zamanda usta bir yazar addetmiştir."¹³⁰ Ahmet Cevdet Paşa medresenin kemali ve son sözüdür. Bir yandan Batı'ya aşiktir, diğer yandan ise Doğu'dan kopamaz. Okuyucuya coşmaktan ve ölçüyü kaçırmaktan çekiniyormuş izlenimi veren Ahmet Cevdet Paşa bu yönüyle şiirlerinde kendisi olamaz.

Meriç, Ahmet Cevdet Paşa'yı Namık Kemal'in zıddı olarak tasvir eder. Ahmet Cevdet Paşa, Namık Kemal'in aksine daima ölçülüdür. Ne var ki Ahmet

¹²⁷ Cemil Meriç. (2014). Bizde Hiciv Yok. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 126.

¹²⁸ Cemil Meriç. (2014). Bizde Roman. *Kırk Ambar*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 326.

¹²⁹ Cemil Meriç. (1996). *Umrandan Uygarlığa*. İletişim Yayınları, İstanbul.

¹³⁰ Halil Özşavlı. (2009). Cemil Meriç'in Eserlerinde Ahmet Cevdet Paşa. *International Journal of Social Science*, 2(2):27-32.

Cevdet Paşa bütün ağır başlılığına, gururuna ve vakarına rağmen ıslah edilemez bir Avrupa hayranıdır.

Cemil Meriç'e göre Cevdet Paşa'nın hayatında iki büyük facia vardır. İlki yabancı dil bilmemesi, ikincisi ise Encümen-i Daniş tarafından Osmanlı tarihini yazmakla görevlendirildiğinde başladığı işin çok zor olduğunu geç anlamasıdır.

Cevdet Paşa'nın da Süleyman Nazif gibi edebiyatımızda soyunun devam etmediğini düşünen Meriç, Fuzulî, Nedim, Bakî gibi büyük şairlerin devrinin kapandığını, Tanzimat ile birlikte ölçünün ve dengenin kaybedildiğini aktarır. "Cevdet Paşa bir intiba, Namık Kemal bir başlangıçtır."¹³¹ Cemil Meriç, yazarın daha önce soyunun devam etmediğini söylemesine rağmen, Ahmet Mithat'ın bir yanıyla Cevdet Paşa'ya benzediğini, Muallim Naci'nin de Cevdet Paşa'nın en kudretli izleyicilerinden olduğunu ifade eder. Çağdaşları arasında ise Kerim Sadi'yi Cevdet Paşa'ya yakın bulur.

5.3.1.2. Ziya Paşa [1825-1880]

Ziya Paşa'yı ciddiye alınmayacak bir yazar olarak niteleyen Meriç, bunun nedeni olarak da Ziya Paşa'nın *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde yazdıklarını *Harabat*'ta yalanlanmasını gösterir. Ziya Paşa'nın Jean Jacques Rousseau'dan çevirdiği *Emil*'in cazibesinin nereden geldiğini irdeler. Meriç'e göre Ziya Paşa bu eseri yeni bir insan tipi ortaya çıkarmak arzusuyla kaleme almıştır. *Emil*, üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken bir eserdir. Bu yüzden eser üzerine yeterince düşünme fırsatı olmayan Ziya Paşa tercüme tamamlamayacaktır. Bu bakımdan Ziya Paşa'nın eseri unutulmaya mahkûmdur. "Ve eser Tanzimat aydınlarının tefekkür veecessüs hudutlarını gösteren tarihi bir vesika olarak Mecmua-i Ebuzziya'nın sayfaları arasında unutuldu gitti."¹³²

Meriç'in eleştirilerine maruz kalan bir başka eser de Ziya Paşa'nın Ali Paşa aleyhine yazdığı *Zafernâme*'dir. Meriç, hiciv türündeki eserin mısralarını bir arının zehirli iğnesine benzetir ve Ziya Paşa'nın da bir arı gibi sorumsuz olduğunu dile getirir.¹³³

¹³¹ Cemil Meriç. (2013). Cevdet Paşa, Namık Kemal, Kemal'in Çocukları. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 247.

¹³² Cemil Meriç. (2014). Bir İnsan Yaratmak. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 199.

¹³³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 126.

5.3.1.3. Ali Suavi [1839-1878]

Cemil Meriç, tedirgin, dengesiz ve birden alevlenen bir mizaca sahip olduğunu ifade ettiği Ali Suavi'nin yüz yirmi yedi kitap kaleme aldığı bilgisini verir.

Suavi'nin *Şebbak-ı Ulum* adlı eseri bir ilimler hazinesidir. Suavi aynı zamanda dinleyenleri büyüleyen ateşli bir vaizdir. Meriç, Ali Suavi'nin halktan geldiğini dolayısıyla imtiyazsız olduğunu söyler. Belirli bir zümre tarafından desteklenmeyen yazar daima kendi kabiliyetiyle yükselmek zorunda kalmıştır. Meriç, kendi kendine hayran olan bu usta kalemi Balzac'tan çok Dostoyevski'ye yakın bulur.

Ali Suavi'nin bir yazar olarak en büyük kusuru üslupsuzluktur. Bu yönüyle Beşir Fuat'ın ruh arkadaşıdır. “Biri maktul, öteki müntehir. Tanpınar'ın teşhisi yerinde. Baş veren inkılapçı bir megaloman, bir “persecute maniaque”tır.”¹³⁴

5.3.1.4. Namık Kemal [1840-1880]

Cemil Meriç, Namık Kemal'in Cevdet Paşa ile birlikte Türk düşüncesinin diri ve yaşayan iki temsilcisi olduğunu söyler. Meriç, cesur, atak ve kendini beğenmiş olarak tarif ettiği Namık Kemal'i Cevdet Paşa'nın aksine deli dolu, haylaz ve coşkun bulur.

Namık Kemal davasına ve ideallerine kendini adanmış ve Türk edebiyatında yeni bir devir başlatarak bir hanedanın temsilcisi olmuştur. “Namık Kemal bir fetih hülyasıdır. Namık Kemal ve nesli.”¹³⁵ Biyolojik manada Ali Ekrem Bolayır ve Cezmi Ertuğrul onu devam ettirseler de, Meriç'e göre, edebiyatta kendisi de dâhil herkes bir parça Namık Kemal'dir. Yahya Kemal'den Necip Fazıl'a, Tevfik Fikret'ten Nazım Hikmet'e kadar birçok şair onun yolundan gitmiştir. Celal Nuri, Ali Kemal, İsmail Habip gibi isimler de Namık Kemal'in birer devamıdır.

“Namık Kemal, gürleyen adamdır. O gök gürültüsünün arkasında yıldırım yok belki, ama bütün Osmanlı ülkesinde yankılar uyandıran bir haykırış Kemal. Sesini kısma, fitili küçülen bir petrol lambası kadar zavallılaştırır.”¹³⁶

Namık Kemal'in *Cezmi* adlı eserinin Türk edebiyatındaki ilk tarihî roman olarak kabul edilmesine karşı çıkan Meriç'e göre, Namık Kemal'in bu teşebbüsü

¹³⁴ Cemil Meriç. (2017). Sarıklı İhtilalci. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 160.

¹³⁵ Cemil Meriç. (2015). Türk Burjuvazisi ve Ümit Yaşar. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 139.

¹³⁶ Cemil Meriç. (2015). Efsane Söylediler ve Uykuya Daldılar. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 279.

XIX. yüzyılda Fransa’da önemli bir görev üstlenen tarihçi Jules Michelet ile kıyaslanamaz.

Cemil Meriç, Namık Kemal’in *Osmanlı Tarihi*’nde bir milletin tarihinin sesi olduğunu söyler. Namık Kemal yaşayan ve daima yaşayacak olan dündür. Başka bir ifadeyle tereddütleri, bocalayışları, arayışları ile bugündür. Meriç, Namık Kemal’i tarihçi kimliğiyle coşkun bir mücahit olarak niteler. “Namık Kemal’de tarih miskin bir tabahhur değil, cihangirane bir şuurdur.”¹³⁷

Namık Kemal yazdıklarıyla okuyucusunu aydınlatır. Meriç, Namık Kemal’in sokağın dilini konuşmadığını, sokağa kendi coşkun, girift ve şairane dilini öğrettiğini belirtir. Bununla birlikte *Osmanlı Tarihi*, Namık Kemal’in yazı hayatı için bir sadeleşme merhalesidir.

Celâleddin Mukaddimesi hakkında da tespitlerde bulunan Meriç, *Cromwell*’in önsözünün millileştirilmiş hali olduğunu aktardığı mukaddimeyi, yeni ufuklara açılan Türk edebiyatının ilk savaş beyannamesi olarak görür.

Cemil Meriç, zaman zaman Namık Kemal ile Victor Hugo’yu karşılaşmış ve bu karşılaştırmada Namık Kemal’in tarafını tutmuştur. Victor Hugo’nun sanatını besleyen kaynaklar vardır. Namık Kemal’in en büyük talihsizliği sanatını besleyebilecek, kendisine yol gösterebilecek nitelikte bir edebî geleneği devam ettirmemiş olmasıdır. Meriç, Berke Vardar’ın *Dünde ne Vardı* eleştirisinde Victor Hugo’nun *Sefiller*’i ile Namık Kemal’in *Cezmi*’sini karşılaştırdığını ve Hugo’nun yanında Kemal’i değersiz bulduğunu söyler. Vardar’ın bu düşüncesine katılmayan Meriç, Namık Kemal’in Türk edebiyatı için bir başlangıç olması bakımından önem arzettiği kanaatindedir.

Namık Kemal’i granit bir temel olarak değerlendiren Meriç’e göre onu okumayanların anlamalarına imkân yoktur. Esasında Namık Kemal, Avrupalılarla boy ölçüşebilecek kabiliyette bir şairdir. “Kabilyet olarak, heyecan olarak, hatta kelime olarak boy ölçüşemeyeceği Avrupalı tanımıyorum”¹³⁸ Şairin toy görünmesi edebiyatta bir devrin başlangıcı olmasındandır. Kendisinden önce varlığını kanıtlayan bir sisteme ve programa uymaz, yeniyi arar. Hugo ise bir medeniyet meydana getirmiştir. Meriç’e göre Namık Kemal’in en büyük dezavantajı Batı’da doğmamış olmasıdır.

¹³⁷ Cemil Meriç. (1996). *Umrandan Uygurlığa*. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 310.

¹³⁸ Cemil Meriç. (2015). Satre, Babeuf, Tahsin Yücel. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 361.

5.3.1.5. Ahmet Mithat Efendi [1844-1912]

Cemil Meriç'in, "ilk hocam"¹³⁹ dediği ve "ben onun çocuğuyum"¹⁴⁰ gibi sözlerle her fırsatta şükranını dile getirdiği Ahmet Mithat Efendi Türk romanının kurucusudur. Meriç'in deyimiyle Ahmet Mithat Efendi Türk romanını yaratan adamdır.¹⁴¹

"Ahmet Mithat saldıran küfür karşısında şahlanan imandır, şahlanan ve hücumla geçen. Avrupa kırk haramilerin mağarası, Ahmet Mithat hazineyi ülkesine taşıyan dev."¹⁴²

Ahmet Mithat Efendi, romanı halka okuma alışkanlığı kazandırmada ve aydınlatmada bir araç olarak görmüş, söz konusu türü Osmanlı topraklarına getirmiş sözün kısası romanı Osmanlılaştırmıştır.¹⁴³

"Ahmet Mithat Efendi'nin gayesi halkı okumaya alıştırmaktır. Çağının birçok meselelerine ışık saçmak için hikâyeler yazmış ve çok da iyi etmiştir. Roman denen türü Osmanlılaştırmıştır. Başarmıştır."¹⁴⁴

Ahmet Mithat Efendi'nin hikâyeleri adeta XIX. yüzyılın Binbir Gecesi'dir. Doğu-Batı, hayal-hakikat, ilim-efsane onun eserlerinde en sade haliyle yer bulur. Meriç, Ahmet Mithat Efendi'nin üslubunu yetersiz bulmakla birlikte yazarın asıl amacının halkı okumaya alıştırmak olduğunun farkındadır. Dolayısıyla roman Ahmet Mithat Efendi için bir edebiyat mektebidir. O, aydın olmanın gerektirdiklerini kavramış ve eserlerini bu doğrultuda kaleme almış bir yazardır. Üslubundaki yetersizliğin temel sebebi nazmın imkânlarından yeterince yararlanmamasıdır. "Mithat Efendi, yazarın mesuliyetini müdrik bir düşünce adamıdır. Ama belki de nazmın tehzibinden geçmediği için üslubu derbeder, laubali, perişan."¹⁴⁵

Romanı halkı eğlendirmek ve aynı zamanda eğitmek için bir vasıta olarak gören Ahmet Mithat Efendi, kıssadan çok hisseyi önemser. Yani hikâyeye onun için başlı başına bir amaç değil halkı bilgilendirmek için bir araçtır. Öyle ki, her eseri bir ansiklopedi hüviyetindedir. "Bu itibarla Efendi'nin romanlarını harcıâlem bir ansiklopedi sayabiliriz; dağınık, derbeder, çocukça bir ansiklopedi."¹⁴⁶ Tanzimat döneminin dünya çapında düşünebilen tek zekâsı olan Ahmet Mithat Efendi, aynı

¹³⁹ Cemil Meriç. (2017). Doğulu Kalan Son Mustağrip. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 279.

¹⁴⁰ Cemil Meriç. (2014). Uzun Süren Bir Çıracılık. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 34.

¹⁴¹ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikiyyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 295.

¹⁴² Cemil Meriç. (2014). Su Alan Gemi. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 135.

¹⁴³ Cemil Meriç. (2006). Romana Dair. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 340.

¹⁴⁴ Cemil Meriç. a.g.e., 340.

¹⁴⁵ Cemil Meriç. (2017). Şiirden Düşünceye. *Mağaradakiler*, 28. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 237

¹⁴⁶ Cemil Meriç. (2014). Bizde Roman. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 295.

zamanda *Hüsrevname*'den *Don Kişot*'a kadar uzanan obur bir tecessüstür.¹⁴⁷ Cemil Meriç, Ahmet Mithat Efendi'nin bir fakülte değil, bir üniversite olduğunu söyler.¹⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi, hikâyeleri, romanları ve çıkardığı gazeteler ile Türk edebiyatında birçok yazarın yetişmesine hizmet etmiş, yarattığı roman kişileri ve verdiği mesajlar ile onlara ilham kaynağı olmuştur.

“Ahmet Mithat olmasa, Hüseyin Rahmi olamazdı. Recaizade'ye Bihruz Bey, Hüseyin Rahmi'ye Şık ve Şıpsıvdi, Ömer Seyfettin'e Efruz Bey tiplerini kim ilham etmiştir?”¹⁴⁹

Cemil Meriç, Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin mutlaka okunması gerektiğini belirtir. Ancak yazarın *Felâhî Bey ile Rakım Efendi* ve *Hasan Mellah* gibi hikâyeleri değil *Avrupa'da bir Cevalan*, *Üss-ü İnkılab*, *Nıza-ı İlim* ve *Din* gibi ciddi kitapları tercih edilmelidir.¹⁵⁰

Ahmet Mithat Efendi ile Servet-i Fünûn'un genç yazarları arasında gerçekleşen “dekadanlar” tartışmasına da atıfta bulunan Cemil Meriç, Ahmet Mithat Efendi'nin gençlerin insafsız sloganlarıyla yıkmak istedikleri bir heykel-i hamakat değil, bir samimiyet abidesi olduğunu savunur.

Üslubundaki derbederliğe ve eser ortaya çıkarmadaki aceleciliğine rağmen Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri Türk edebiyatı için ayrı bir önem arz eder. “Üstat, tecrübeli bir hekim sezişiyle, uzviyetimize lüzumlu vitaminleri boca eder eserlerine. Batı'nın tanıtıcısı olduğu halde, Doğulu kalan belki de tek mustağrip.”¹⁵¹ Ahmet Mithat Efendi, Batı'yı tanıtmaya görevine soyunmasına rağmen Doğu kültürünü ve değerlerini eserlerinde vurgulamıştır. Bu nedenle Cemil Meriç onu Doğulu kalan tek Batı hayranı olarak görür.

5.3.1.6. Kemal Paşazade Sait [1848-1921]

Kemal Paşazade Sait, Cemil Meriç'e göre tezatlar içinde çırpınan bir aydındır. “İnkıraz çağının hırçın, haşarı, hürendiş bir edibi.”¹⁵² Bir yanı sıra Ali Suavi'ye, bir yanı sıra Beşir Fuat'a, bir yanı sıra da Baha Tevfik'e benzer. Doğu ile Batı arasında gidip gelen, cesur aynı zamanda kendini beğenmiş bir kalemdir.

¹⁴⁷ Cemil Meriç. (2014). *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 326.

¹⁴⁸ Cemil Meriç. (2014). Uzun Süren Bir Çıraklık. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 34.

¹⁴⁹ Cemil Meriç. (2014). Romanda Hesaplaşma. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 337.

¹⁵⁰ Cemil Meriç. (2017). Doğulu Kalan Tek Mustağrip. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 280.

¹⁵¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 281.

¹⁵² Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikuyyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 291.

Meriç, mizahperdazlığın Kemal Paşazade Sait için tehlikeli bir vasıf olduğuna dikkat çeker. Bu özelliği nedeniyle yazar tokat, sopa, nikbet gibi çeşitli muamelelere maruz kalmış fakat yine de alaydan ve mizahtan vazgeçmemiştir.

Çalışkan ve gayretli bir yazar olan Kemal Paşazade Sait, Laorusse'un kamusunu tek başına çevirir. Kemalpaşazade Sait de tıpkı Beşir Fuat gibi yalnızdır. "Dev bir teccüs, eşsiz bir gayret, o da Beşir gibi bir paşazade ve Beşir kadar yalnız. Rahat nefes alabilmek için mizaha kaçıyor zaman zaman." ¹⁵³ *Galatat-ı Tercüme*'yi Türk dil tarihi bakımından çok değerli bir eser olarak gören Cemil Meriç, lügatçilere o defterleri sık sık karıştırmayı öğütler. Bu defterlerde Sait Bey, Fransızca ile Türkçenin sırlarını aydınlatırken, kalemi gemi azıya alır ve yazar çevresine sataşmaya başlar.

Meriç, Zola-perest olarak nitelediği Sait Bey'i natüralizmden habersiz olmakla suçlar. "Garip değil mi? Çağının en uyanık, en geniş, teccüslü kalemi, natüralizmden habersizdir. Yani onun da Zola hakkındaki bilgisi kulaktan dolma denecek kadar sığ." ¹⁵⁴ Aynı zamanda Zola hakkındaki bilgileri de yetersizdir. Realizm mefhumuna da yeterince hâkim olmadığı görülmektedir.

Kemal Paşazade Sait'in "Lastik Sait" ünvanına göndermede bulunan Meriç, onun birkaç eseriyle birlikte unutulup gittiğini söyler. "Zavallı Lastik Sait. Ayağından yaz kış çıkarmadığı lastikleri ve üç beş risalesiyle tarihe göçtü." ¹⁵⁵

5.3.1.7. Muallim Naci [1850-1893]

Cemil Meriç, Türk düşünce tarihinin en büyük facialarından birinin, birbirini anlamak ve tamamlamak için yaratılmış olduklarını düşündüğü aydınların bütün güçlerini birbirini yıkmaya harcamaları olduğunu ifade eder. Ona göre, Muallim Naci ile Rezaizade Mahmut Ekrem'i düşman yapan neden bir fikir ayrılığı değil, yalnızca manasız bir gururdur.

Meriç, Rezaizade Mahmut Ekrem'in Batı'yı Muallim Naci'den daha iyi tanıdığını, Muallim Naci'nin ise daha çok Anadolu'yu yaşattığını söyler. Meriç'in tarifiyle Rezaizade Mahmut Ekrem İstanbul'dur, Muallim Naci ise hataları kabalığı

¹⁵³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 292.

¹⁵⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 293.

¹⁵⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 293.

ve öfkesiyle yığındandır. Dürüst, samimi, şiire ve edebiyata âşık bu iki isim önemsiz birtakım nedenlerden başlattıkları bu kavgayı yıllarca sürdürmüşlerdir.¹⁵⁶

5.3.1.8. Abdülhak Hamit Tarhan [1852-1937]

Cemil Meriç, Abdülhak Hamit Tarhan'ın şiirini üç kıtaya ferman dinleten bir imparatorluğun sesine benzetir. Hamit'in şiiri büyük ırmaklar gibidir: Coşkun ve bulanık.

Meriç, Abdülhak Hamit'in edebiyatta bir dahi olduğu kanaatindedir. Üstelik dehası dünyadaki önemli yazarlarla boy ölçüşebilecek düzeydedir. "Lamartine, Musset hatta Hugo ne kadar dahi ise Hamit de o kadar dâhidir."¹⁵⁷

Abdülhak Hamit'in zamanımıza hitap edemediği eleştirilerine karşılık olarak Cemil Meriç, o ulvi kalemi anlamak için tek yolun dilimizi öğrenmek olduğunu söyler.

"Zavallı Hamit. O şahikalar ve girdaplarla örülü şiirler, zamanımızın sığ irfanına hitap edebiliyor mu? Bir çağın göklere çıkardığı şair-i azamı anlamak için ilk iş dilimizi öğrenmek."¹⁵⁸

Ona göre dil ve kültür noktasında nesiller arasında oluşan uçurum Abdülhak Hamit'in kıymetinin bilinmemesine sebep olur.

5.3.1.9. Beşir Fuat [1857-1887]

Beşir Fuat'ı alışkanlıklarıyla Osmanlı, düşünceleriyle ise Fransız olarak gören Cemil Meriç, cizvitlerden etkilenen, Batı'nın müspet ilimlerini naslaştıran, imanını kaybeden yazarın kendisine yeni bir din olarak maddeciliği bulduğunu aktarır. "Gönülle aklın, şiirle nesrin, imanla imkânın, Doğu ile Batı'nın kavgası."¹⁵⁹

Beşir Fuat da Ahmet Mithat Efendi gibi nazmın imkânlarından faydalanmamıştır. Şiirsellikten uzak durduğu için üslubu yetersizdir. "Şiirbazlığa savaş açan bir başka yazar da Beşir Fuat, onun da nesri kuru ve total."¹⁶⁰ Bununla birlikte Beşir Fuat, Türk edebiyatında müspet ilimlerden ve hakikuyyundan söz eden ilk isimdir. Okuyucularına o zamana kadar bahsi bile geçmeyen bambaşka bir Avrupa'yı anlatmıştır.

¹⁵⁶ Cemil Meriç. (2017). Peyami'yi Okurken Yahut. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 275.

¹⁵⁷ Cemil Meriç. (2017). Hamid ve Deha. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 284.

¹⁵⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 284.

¹⁵⁹ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikuyyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 288.

¹⁶⁰ Cemil Meriç. (2017). *Mağaradakiler*. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 237.

Beşir Fuat'ın çağdaş Avrupa edebiyatını, hayaliyyun ve hakikiyyun diye iki gruba ayırmasının hiçbir araştırmaya dayanmadığını tespit eden Meriç'e göre yazar ne Victor Hugo'yu, tam manasıyla, okumuştur ne de döneminin Fransız basınından haberdardır. Buna rağmen Beşir Fuat Batı edebiyatına çevresindekilerden çok daha fazla vakıftır. Nitekim yazar bu üstünlüğünü de çevresindekileri ezmek için kullanır.¹⁶¹

“Bir kelimeyle yazarın ilham perisi: öfke. Beşir yeni bir Promete. Beşir, Avrupa'nın şu veya bu edebiyat mektebinden çok, kucağında yaşadığı ruh iklimine düşman: Hayale, müphememe, eskiye. Hugo'nun karşısına Zola'yı çıkarışı bundan.”¹⁶²

Her aydının bir cemiyetin veya cemaatin sözcüsü olduğunu savunan Meriç, Beşir Fuat'ın yalnız olduğunu belirtir. Yegâne ilham kaynağı öfkesi olan ve kendi değerlerine bile düşman kesilen Beşir Fuat'ın Zola hakkındaki fikirleri birer hayal ürünüdür. Cemil Meriç, Beşir Fuat'ı da tüm çağdaşları gibi lafızlara sevdalanmış olarak görür.¹⁶³

Cemil Meriç'e göre Beşir Fuat'ın *Victor Hugo* risalesi adeta uyuşuk bir dünyada patlayan bir bombadır. “Yıkılmak istenen Hugo değil, zevkler ve tahassüsler. Şuuru burkulan aydın çevresine isyan eder. ‘Taptığımız tanrı, alelade bir puttur’ diye haykırır.”

Beşir Fuat'ı bir yazar olarak da, bir edebiyat tarihçisi olarak da görmeyen Cemil Meriç, Don Kişot'u kitapların çıldırttığı gibi Beşir Fuat'ı da kitapların öldürdüğü ifade eder.¹⁶⁴

5.3.1.10. Süleyman Nazif [1867-1927]

Süleyman Nazif, Cemil Meriç'in yazı hayatındaki önemli isimlerden biridir. Meriç, edebiyatı şiirden ibaret saydığı yıllarda Nabî'ye, Fuzulî'ye ve Nedim'e hayrandır. Bu, Meriç'in belirsiz olana, kavranılamayana karşı duyduğu sevginin tezahürüdür. Daha sonra Süleyman Nazif'i tanıyan Meriç, üslupta kendisine onu model olarak alır. “Süleyman Nazif nesirde şiirdir. Sestir, hatiptir. Gür bir ses. Namık Kemal'in bir parça daha tantanalı, daha mübalağalıdır.”¹⁶⁵

¹⁶¹ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikiyyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 290.

¹⁶² Cemil Meriç. a.g.e., s. 289.

¹⁶³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 291.

¹⁶⁴ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikiyyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 288.

¹⁶⁵ Halil Açıkgoz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 316.

“Bir parça Süleyman Nazif’in şakirdiyim. Esprinin adamıdır. Güzel söylemek mühimdir ona göre, doğru söylemek değil. Yanardağ gibidir. Mahrem konuşmalarında bile gürlendiği görülür.”¹⁶⁶

1930’lu yıllarda Tarık Mümtaz’ı tanıyan Meriç, Mümtaz’ın edebiyat dünyasında tek mukaddesinin Süleyman Nazif olduğuna tanıklık eder. Böylece Süleyman Nazif’i ilk olarak Tarık Mümtaz’ın penceresinden seyreder. “Tarık, tanımadığım Nazif’in bir havarisiydi. Türk nesrinin o büyük serdarını, şakirdine bakarak şekillendirmeye çalıştım.”¹⁶⁷

O yıllarda henüz Süleyman Nazif’i tanımayan Meriç, yazarın kitaplarından evvel efsanesiyle karşılaşır. Daha sonra Nazif’in eserlerini bir keşfe çıkar ve onu tanıdıkça hayranlığı artar. Cemil Meriç ile Süleyman Nazif benzer vasıflara sahiptir. “Tezatlari onun kadar bünyesinde toplayan başka biri yoktur. Bugün ‘peygamber’ dediğine yarın ‘kafir’ der.”¹⁶⁸ Meriç’in görüşleri de tıpkı Süleyman Nazif için söylediği gibi sık sık değişime uğrar.

Meriç’e göre Türk edebiyatında Süleyman Nazif’in soyu devam etmez. Nazif, Türk nesrinin devleşmesi için bütün yeteneklerini göstermiş, çalışkan ve kabiliyetli bir yazardır.

Fakat Meriç, çağdaşlarına Nazif’i anlatmayı bile lüzumsuz görür. Çünkü dilini kaybeden bir nesil Nazif’i anlama hakkına sahip değildir. Anlatılsa dahi anlaşılacaktır.

“Zavallı Nazif, tek mümini kalmayan bir dinin son peygamberi. Türk nesrine haysiyet ve asalet kazandırmak için ruhunun bütün melekelerini seferber eden o gümrah kalemden zamanımızın zavallı zekâlarına kalan tek miras üç beş nükteden ibaret. Nazif’i anlatmak ... Kime ve niçin?”¹⁶⁹

Nazif’in Türkçenin Türkçe olmaktan çıktığı bedbaht bir dünyadan tam zamanında ayrıldığı için şanslı olduğunu düşünen ve Türk nesrinin en büyük kalemlerinden biri olduğunu vurgulayan Meriç, o büyük ölünün, arkasında ağlamanın bile bir ayrıcalık olduğunu belirtir.¹⁷⁰

5.3.1.11. Abdullah Cevdet [1869-1932]

Meriç, Abdullah Cevdet’i düşünen adam olarak görür. Ne var ki, her düşünen insanın karşılaştığı beşerî tereddütler Abdullah Cevdet’i anlaşılabilir kılmıştır. Meriç,

¹⁶⁶ Cemil Meriç, a.g.e., s. 316.

¹⁶⁷ Cemil Meriç. (2013). Süleyman Nazif. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 270.

¹⁶⁸ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 316.

¹⁶⁹ Cemil Meriç. (2013). Süleyman Nazif. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 270.

¹⁷⁰ Cemil Meriç, a.g.e., s. 271.

Abdullah Cevdet'in politikaya bulaşan her insanın maruz kaldığı tepkilerle karşılaştığını söyler.

Abdullah Cevdet, kâinatın muammalarını çözmek isterken hem dinlerden hem de felsefeden faydalanan bütün düşüncelere, bütün bilgilere açık, yasak bölge tanımayan bir yazardır. Cemil Meriç, Abdullah Cevdet'in hümanist olduğunu aktarır. Döneminde ve sonraki dönemlerinde eleştirilere maruz kalan Abdullah Cevdet'in edebiyattaki en büyük düşmanlarından biri Necip Fazıl'dır.¹⁷¹

5.3.2. Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatı

İstibdat mazaretinin arkasına sığınan edebiyatçılar, toplumdan kopan bir edebiyat yaratır. Cemil Meriç'e göre Servet-i Fünûn bir kaçış edebiyatıdır. "Zincirleri kırılan arslanlar kükremeyi unutmuşlardı. Yine aşk şarkıları söyleniyordu Parnas'ta, ferdî tahassüsler terennüm ediliyordu."¹⁷² diyen Meriç'in istibdat sona erdikten, hürriyet ilan edildikten sonra da edebiyatta ferdiyetçiliğin devam etmesinden dem vurması ilgi çekicidir.

5.3.2.1. Hüseyin Rahmi Gürpınar [1864-1944]

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerindeki üslubu yetersiz bulan Meriç, yazarın eserlerinde toplumun her kesiminden insana yer verdiğini belirtir. Kendinden öncekiler gibi Hüseyin Rahmi de Zola'nın tesirinde kalmıştır. Meriç, Ahmet Mithat'ın talebesi olarak gördüğü Hüseyin Rahmi'nin Türk edebiyatına sosyal tenkidi getirdiğine inanır.¹⁷³

5.3.2.2. Tevfik Fikret [1867-1915]

Cemil Meriç'in olgun ve ustaca yontulmuş mısraların sahibi olarak gördüğü Tevfik Fikret, imparatorluğun yıkılış döneminin bütün acılarını hisseden ve yüreği ülkesinin meseleleriyle dolu olan bir Osmanlı aydınıdır.¹⁷⁴

¹⁷¹ Cemil Meriç. (2013). Peşin Hükümler. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 321.

¹⁷² Cemil Meriç. (2014). Yeni Bir Kalem Savaşı yahut. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 299.

¹⁷³ Cemil Meriç. (2006). Romana Dair. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 341.

¹⁷⁴ Cemil Meriç. (2017). Şiirden Düşünceye. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 237.

Tevfik Fikret, Avrupa ülkelerinin kriterlerine göre ifade edilecek olursa sağ kesimi temsil eder. Fakat Batı'dan yanlış aktarılan sıfatların hiçbiri Tevfik Fikret'i tam anlamıyla tarif edemez. Zira Tevfik Fikret, tüm bu sıfatların dışındadır.

Edebiyatta bir sosyalist olarak göklere çıkarılan Fikret'in sosyalist yönü şiirlerinde hiçbir zaman alenen görülmez. "Fikret'te sosyalizmi ifşa edecek tek mısra bulmak kabil değildir."¹⁷⁵

Cemil Meriç, Tevfik Fikret'i aruzun iki büyük temsilcisinden biri olarak görür. "Aruz Fikret'le Akif'in elinde düşüncenin bütün kıvrımlarını, bütün medd-ü cezirlerini ifade edebilecek kadar uysallaşmıştır."¹⁷⁶

Meriç'in dikkat çektiği hususlardan biri de Tevfik Fikret'in dile olan hakimiyetidir. "Fikret'in Osmanlıcası Osmanlıcanın kemali."¹⁷⁷ Şairin şiir dili zirvelerdir.

5.3.2.3. Cenap Şehabettin [1870-1934]

Cemil Meriç, Cenap Şehabettin'in Türk edebiyatındaki en büyük üslupkâr olduğu görüşündedir. Hatta daha önce üslubunu örnek aldığı Süleyman Nazif'ten bile çok daha üstündür. Meriç'e göre Cenap'ın söylediklerini aynı ifadeyle, çok bilgili olduğu halde, kendisi dahi söyleyemez. Bu düşünceden hareketle Meriç düzyazıda Cenap'ın üslubunu yakalamayı arzular.

Tiryaki Sözleri'nin esas isminin *Zaviye-i Felasife* olduğunu aktaran Cemil Meriç, yazarın rejime ters düştüğü için harcandığı kanaatinde. Zira Cenap Şehabettin, devrin en bilgili adamlarından biridir.¹⁷⁸

5.3.2.4. Hüseyin Cahit Yalçın [1874-1957]

Cemil Meriç, Hüseyin Cahit Yalçın'dan "Servet-i Fünûnun hararetli kavgacısı" diye söz eder. Hüseyin Cahit, Servet-i Fünûn Dönemi'nde edebiyatta toplumsal hayattan bahsedemediklerini belirtir. Yazarın istibdat döneminden şikayet ederek "sanat sanat içindir" parolasına sığındıklarını itiraf etmesini eleştiren Meriç, en acı, en tehlikeli, en yıkıcı fikirlerin bu dönemde ortaya konduğunu savunur.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Cemil Meriç. (2017). İki Düşman Kardeş. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 270.

¹⁷⁶ Cemil Meriç. (2017). Şiirden Düşünceye. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 237.

¹⁷⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 239.

¹⁷⁸ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 163.

¹⁷⁹ Cemil Meriç. (2014). Diyorlar Ki. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 370.

5.3.3. Fecr-i Âti Dönemi Türk Edebiyatı

Cemil Meriç, yirmi-otuz yaşlarında bir avuç aydın tarafından kurulduğu bilgisini verdiği encümenin “Sanat şahsî ve muhteremdir” sloganını yadırgar. Encümenin herkesten daha fazla edebiyatperest olmayı vaat ettiğini, Avrupa’daki edebiyat mekteplerine benzemeyi arzuladığını söyler. Dile, edebiyata ve topluma hizmet edebilecek kabiliyette edebiyatçıların bir araya gelerek Avrupa’nın edebî mekteplerine ulaşma şiarıyla hareket ettiklerini ifade eder.¹⁸⁰

5.3.3.1. Celal Sahir Erozan [1883-1935]

Cemil Meriç’in Kadıköy nazeninlerinin otuz yıl önceki şairi olarak gördüğü Celal Sahir hem kendi edebiyatı hem de dünya edebiyatı hakkında birtakım bilgilere sahiptir. Fuzulî’yi okumuştur, Musset’den de haberdardır. Meriç, Celal Sahir’in derinlere kök salmadığının farkındadır. Fakat şaire büsbütün köksüz demeyi de haksızlık olarak görür.¹⁸¹

5.3.3.2. Ahmet Haşim [1884-1933]

Cemil Meriç üslupta Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin’den sonra kendisine Ahmet Haşim’i örnek aldığını her fırsatta dile getirir.

Şair olmak ve nâzım olmak arasında fark olduğunu belirten Meriç, Ahmet Haşim’i iki konuda da başarılı bulur. “Haşim, hemen her zaman güçlü bir şair, arada bir kusursuz bir nâzımdır.”¹⁸²

Cemil Meriç, Ahmet Haşim’in her okuyazarın sevgiyle andığı bir isim olduğunu söyler ve Türk edebiyatı için öneminin altını çizerek.¹⁸³

5.3.4. Millî Edebiyat Dönemi Türk Edebiyatı

Cemil Meriç, “millî edebiyat” diye bir isimlendirme yapılmasını eleştirir.

“Bir dilde yazılan her eser millîdir. Nazım da, Kemal Tahir de, Karacaoğlan, Bakî, Fuzulî de millîdir. İdeolojik edebiyat başka. Milliyetçi edebiyat olur. Türkçe yazılan bütün edebiyat millîdir.”¹⁸⁴

¹⁸⁰ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikuyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 300.

¹⁸¹ Cemil Meriç. (2015). Türk Burjuvazisi ve Ümit Yaşar. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 140.

¹⁸² Cemil Meriç. (2013). Son Çeyrek Asrın Şiir Hayatı. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 340.

¹⁸³ Cemil Meriç. (2013). Bu Yılın Otopsi. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 315.

¹⁸⁴ Halil Açıkgoz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 158.

Meriç'e göre hiçbir ülkede böyle bir adlandırma söz konusu değildir. Edebiyatın millisi yahut millî olmayanı olmaz.

“Millî edebiyat, millete ait özelliklerin yansıtıldığı edebiyat demektir.”¹⁸⁵ Millî edebiyat dönemi, Türk edebiyatında Tanzimat Dönemi'yle yoğunlaşan millî kaynaklara yönelme teşebbüslerinin bir tezahürü olarak 1908'den cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürece verilen isimdir. Bununla birlikte böyle bir isimlendirme Meriç'in ifade ettiğinin aksine bu dönem dışında kalan edebî dönemlerin gayrî millî olduğu anlamına gelmez. Her dönemde farklı edebî duyarlılıklar eserlere aksettirilmiştir.

5.3.4.1. Rıza Tevfik Bölükbaşı [1869-1949]

Namık Çankı ve Orhan Hançerlioğlu ile birlikte Türk düşünce tarihinin üç kesitini meydana getiren Rıza Tevfik, Osmanlı kültür hayatı adına önem arz eden bir paşadır. Meriç, Rıza Tevfik'i çeşitli yönleriyle Ahmet Vefik Paşa'ya benzetir. “O, tecessüsü, çocukça hevesleri, çağdaşlarına meydan okuyuşu ile çöken bir düzenin sırmaları sökülmiş bir nevi, Ahmet Vefik Efendisi'dir.”¹⁸⁶

Rıza Tevfik'e verilen “filozof” unvanından söz eden Meriç, edebiyat tarihçilerinin bu sıfatı yadırgadığını aktarır. Osmanlı topraklarında daha önce bu tarzda bir aydın yetişmemiştir. Yunancadaki anlamıyla ifade edilecek olursa tam bir filozof olan Rıza Tevfik, kimsenin adını bile bilmediği kaynaklara yönelmiş ve Türk edebiyatına yeni bir bakış açısı ile yeni isimler kazandırmıştır. “Kimsenin dolaşmayı akıl etmediği, hatta varlığından bile haberdar olmadığı, metruk mabetlerde tek başına dolaşan bir nevi büyücüdür.”¹⁸⁷

Cemil Meriç, okuyucusu olmayan bir yazar olan ve daima kalın ciltli kitaplarla dolaşan Rıza Tevfik'i yolunu şaşırılmış bir yolcuya benzetir. Yazar, yabancı kaldığı topraklarda bu durumu telafi etmek için kendi dilinden bir türkü tutturmaya başlamıştır. “Lilliputlar ülkesindeki bu Güliiver, gerçek hüviyetini saklamak için her kılığa giriyordu, meddah, politikacı, saz şairi, pehlivan.”¹⁸⁸

Rıza Tevfik'in Abdülhak Hamit hakkında kaleme aldığı *Mülâhazat-ı Felsefiye*'de Abdülhak Hamit'ten daha fazla kendisinden bahsettiği bilgisini veren

¹⁸⁵ Ali İhsan Kolcu. (2011). *Millî Edebiyat*, Salkımsöğüt Yayınevi, Konya, s. 17.

¹⁸⁶ Cemil Meriç. (2013). Felsefeyi Konu Alan Kamuslar. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 283.

¹⁸⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 283.

¹⁸⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 283.

Cemil Meriç, bu özellikleri nedeniyle kitabın otobiyografi sayılabileceğini söyler. Rıza Tevfik'in *Felsefe Kamusu* II. Meşrutiyet Osmanlı aydınlarının düşüncelerinin sınırlarını çizen bir harita niteliğindedir.

Rıza Tevfik, Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde bir azınlık okulunda okumuş, yabancı dil öğrenmiş ve tıp eğitimi almıştır. Gelişimi bütün bu vasıflarının kaynaşmasından meydana gelmiştir. Klasik bir lise eğitimi görmemiş, düşünce yolculuğunda kendisine bir kılavuz bulamamış, dolayısıyla yalnız kalmıştır. Bu yalnızlık, Meriç'in zevkperest ve şımarık bir aydın olarak tasvir ettiği Rıza Tevfik'i Doğu'nun ve Batı'nın zirvelerine sürüklemiştir. Meriç, çeşitli değerlendirmelerinden sonra Rıza Tevfik'in bu zorlu yolculuğunu ciddi fetihlerle sona erdirmesinin mümkün olmadığı kanısına varır.

Kalemını Batı düşüncesine körü körüne teslim etmeyen Rıza Tevfik, eserlerinde daima kendisi kalabilen bir yazardır. Bir ansiklopedi için kaleme aldığı ateizm hakkındaki yazısında çeşitli eserlerden faydalanır. Meriç, Rıza Tevfik'n yararlandığı kaynakları şöyle sıralar:

- “1) Voltaire'in Felsefe Kamusu
- 2) Franck'ın Kamusu
- 3) Grande Encyclopedie
- 4) Draper'in Avrupa'nın Fikri Tekâmül Tarihi
- Ve bir sürü kelam kitabı”¹⁸⁹

Meriç'e göre düzenli ve aydınlık bir üslubu olan bu geniş tecessüslü yazarı siyaset mahvetmiştir.

5.3.4.2. Mehmet Akif Ersoy [1873-1936]

Türk şiirinin en asil kalemlerinden biri olan Mehmet Akif, Cemil Meriç'e göre her çağa seslenmesini bilen, her an taze kalan usta bir şairdir. Zekâsı, sezişi ve imanı ile en zorlu meseleleri bile aydınlığa kavuşturan asil bir vicdandır. Meriç, Mehmet Akif'i ülkedeki her namuslu insanın yol arkadaşı olarak görür.

Türk düşünce tarihinin kilometre taşlarından biri olan Mehmet Akif, iliklerine kadar halktandır. Avrupa'nın ölçülerine göre ifade edilecek olursa solu temsil eder. Ancak Akif de, tıpkı Tevfik Fikret gibi, Batı'dan yanlış aktarılan bu tür sıfatların dışındadır. Her ikisi de Osmanlı Devleti'nin yıkılışının bütün ızdıraplarını yaşayan ve gönülleri kendi ülkelerinin meseleleriyle dolu birer Osmanlı aydınıdır.

Türk edebiyatının iki büyük şairi çeşitli bakımlardan karşılaştıran Meriç, bu isimlerin mizaçları arasındaki farkın yetiştikleri çevreden kaynaklandığını düşünür.

¹⁸⁹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 276.

Cemil Meriç, Mehmet Akif-Tevfik Fikret karşılaşmasında Mehmet Akif'in tarafındadır. Mehmet Akif'i Tevfik Fikret'ten daha çok sevdiğini belirtir. Yine de iki şairin Türk edebiyatı ve düşünce tarihi bakımından önemini her fırsatta vurgular. “Ama her iki şair de ülkemizin barındırdığı milyonlarca ecsad arasından parlayan temiz bir nasiyedir.”¹⁹⁰

Cemil Meriç'in ilerici ve samimi bir sanat adamı olarak tanıttığı Mehmet Akif Ersoy, sömürgeciliğin karşısındaki istikrarlı duruşuyla daima alkışlanmıştır.¹⁹¹ Bu noktada belirtilmesi gerekir ki, hiçbir şair Avrupa karşısında Mehmet Akif kadar sağlam bir duruş sergilememiştir.

“Hiçbir şairimiz sömürgeci Avrupa'nın kepezliklerini onun kadar isabetle sergilememiş ve Hristiyan medeniyetinin kangrenleşmiş yaralarını gözler önüne sermemiştir.”¹⁹²

Muhafazakârların bir simgesi haline gelen Mehmet Akif, yalnız kendi ülkesinin değil bütün dünya Müslümanlarının sesidir. “Emperyalizm hiçbir zaman Akif kadar müthiş bir düşman tanımamıştır. Akif, hem bir ülkenin sesidir, hem de bütün bir kıtanın.”¹⁹³

Mehmet Akif'in diğer bir hüneri aruzu kullanmadaki başarısı ve üslubundaki samimiyettir. Aruzun en güzel örneklerini Mehmet Akif'in şiirlerinde bulmak mümkündür.

Mehmet Akif, Türk toplumunun kaybettiği değerleri yeniden kazanması, kendi kültürüne ve inançlarına sıkı sıkıya bağlanması gerektiğini söyleyerek bir toplumun yol göstericisi olmayı kendisine görev edinmiştir. “Şair, tufana yakalanmış bahtsız bir toplumu gemisine çağırın bir nevi Nuh Peygamber.”¹⁹⁴

Cemil Meriç, Mehmet Akif'in Safahat'ı hakkında da dikkat çekici yorumlar yapar. Ona göre Safahat Türk edebiyatındaki en önemli eserlerden biridir. “Safahat, Türk dilinin en mükemmel ve en dolu kitaplarından biri. Akif ise mistik hülyalardan uzak, tam bir Asr-ı Saadet Müslümanı.”¹⁹⁵

Meriç, Akif'i tam manasıyla tanımak isteyenlere Safahat'ı elden düşürmemelerini öğütler. Safahat öyle sıradan bir kitap değildir. Dolayısıyla o sayfalara bir mabede girer gibi saygı ve sevgiyle yaklaşılmalıdır.

¹⁹⁰ Cemil Meriç. (2017). İki Düşman Kardeş. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 271.

¹⁹¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 270.

¹⁹² Cemil Meriç. a.g.e., s. 272.

¹⁹³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 272.

¹⁹⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 270.

¹⁹⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 271.

Meriç, Mehmet Akif Ersoy'un iyi bir şair ve önemli bir dava adamı olduğunun altını çizdikten sonra ona olan özlemini dile getirir: "Hem bir edebiyat şöleni, hem de bir iman tazelemek. Akif'lere belki her zamandan çok, bugün ihtiyacımız var."¹⁹⁶

Birçok kez övgüyle söz ettiği Mehmet Akif Ersoy'u *İstiklal Marşı* yazmasından dolayı eleştiren Meriç'in dünyanın hiçbir devletinde *İstiklal Marşı* diye bir şey olmadığını belirtmesi tuhaftır. Ayrıca Meriç, Akif'in Cemaleddin Efgani'nin talebesi olduğunu, bir şair bile olmadığını yalnızca bazı fikirleri manzum söylediğini ifade ederek bu kez daha önceki söylediklerinin aksini savunur.¹⁹⁷

Bu noktada Akif'i bir şair olarak bile görmediğini söyleyen Meriç'in büyük bir yanılığa Mehmet Akif Ersoy, kendi lisanının bütün imkanlarından faydalanan, aynı zamanda yabancı dil bilen, ilmî ve edebî kültürle donanmış realist bir şairdir. Yalnızca kendi ülkesinin değil insanlığın sorunlarına da duyarlıdır. İdeallerini, bilgisini ve kültürünü vicdanıyla ve şuuruyla aydınlatmayı bilmiştir. Anlaşılır bir söyleyişe sahiptir. Aruzun bütün imkanlarından faydalanır. düştüğü ifade edilmelidir.

"Açık ve kolay söyleyişleri onun büyük sanatını belli etmeyecek kadar sade, mütevazi ve tabiidir. O, Türkiye'nin idaresi altında bir İslam birliği için tam bir idealist sıfatıyla çalışmıştır. Dinî iman ve millî heyecanla dolup taşıdığı bazı anlarda ise Akif; yalnız Türk şiirinin değil, belki dünya şiirinin en üstün birkaç manzumesini söyleyen şairdir."¹⁹⁸

Millî marşlar milletlerin varlığını, birliğini, bütünlüğünü ve bağımsızlığını vurgulayan şiirlerin bestelenmesiyle oluşur. Bağımsız yaşama duygusu, vatan sevgisi, millet olma şuuru gibi özellikleri aşılır.

"Millî marşlar modern dönemde ülkelerin millî varlıklarını temsil eden önemli sembollerden biri olmuştur. Birçok resmî törenlerde ve uluslararası faaliyetlerde topluca ve müzik eşliğinde okunan bu marşlar, Türkiye gibi bazı ülkelerin anayasalarında temel hükümler arasında yer almaktadır."¹⁹⁹

Ülkelerin yaşamında millî marşlar önemli bir konumdadır. Söz konusu marşlar ait oldukları milletlere dair tarihî ve kültürel çeşitli özellikleri yansıtır.²⁰⁰ Meriç'in belirttiği gibi millî marşa sahip olan tek ülke Türkiye değildir. Dünyadaki birçok ülke bir millî marşa sahiptir. Yalnızca isim farklılıkları vardır. "Türk, millî

¹⁹⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 272.

¹⁹⁷ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 85.

¹⁹⁸ Nihat Sami Banarlı. (1971). XIX. Asır Türk Edebiyatının Müstakil Sanatkârları. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, Ankara, c.II. s. 1151.

¹⁹⁹ Hasan Emir Aktaş. (2013). Millî Marşların Siyaset Biliminin Bazı Kavramları Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (15):71-92.

²⁰⁰ Ayrıca bkz. Nurullah Çetin (2011). *İstiklal Marşımızı Anlamak*, Öncü Kitap, Ankara.

marşının adı “İstiklâl”dir. Bu ad milletimizin en önde gelen belki de en önemli özelliğini de ifade etmektedir.”²⁰¹

“İstiklâl Marşımız, bütün Türk milletinin ortak mutabakat metnidir. Bizi millet yapan temel bileşenlerimizden biridir. Marşımız, Türkiye Cumhuriyeti Devletimizin üzerinde kurulduğu toprakların savaşla tekrar vatan yapılmasının bir belgesidir, devlet ve vatanımızın tapusudur. Zira bu metin, Türk milletinin ayakta kalma mücadelesinin en kızıştığı bir dönemde, Türk’ün tarihe karşı direniş kararlılığının zirvede olduğu bir sırada üretilmiş Türk milli ruhunun ortak heyecanının, ortak iradesinin, ortak hassasiyetinin bir ürünüdür.”²⁰²

İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy, dinî ve millî hassasiyeti ve sanatındaki yetkinliği ile Türk edebiyatında ebedileşmiştir.

5.3.4.3. Raif Necdet Kestelli [1881-1936]

Raif Necdet’in *Resimli Kitap* mecmuasına gönderdiği söyleşileri bir şikâyetname mahiyeti taşımaktadır. Yazarın kaynakları edebiyat tarihleri ile mevkutelerdir. “Raif Necdet, müstehcene, bayağıya boğulan edebiyat karşısında isyan eden mahşerî vicdan”²⁰³ Raif Necdet’in yükselen Avrupa’nın hayranı olduğunu dile getiren Meriç, yazarın Avrupa’nın önemli yazarlarının ve filozoflarının takdir ve taklit edilmesi gerektiğini düşündüğünü aktarır. Meriç’e göre hürriyete rağmen durgun olan Türk edebiyatına dikkat çeken Raif Necdet’in asıl endişesi sanatın geleceğidir. “Sanat sanat içindir” anlayışına körü körüne bağlanmayı doğru bulmayan Raif Necdet edebiyatın toplumun hizmetinde olması gerektiğini savunmuş ve ömrünün sonuna kadar da davasına sadık kalmıştır.

Raif Necdet, Türk edebiyatında Emile Zola’nın yeterince anlaşılmasından şikâyetçidir. Ayrıca Raif Necdet’in Zola’ya olduğu kadar Rousseau, Anatole France ve Tolstoy gibi isimlere de hayran olduğunu bildirir.

5.3.4.4. Celal Nuri İleri [1881-1938]

Cemil Meriç, Celal Nuri’nin çağdaşı olan aydınlara göre daha ciddi ve tarafsız olduğunu belirtir. Celal Nuri, Osmanlı tarihini oldukça iyi bilen bir yazardır. Meriç, Celal Nuri’nin medeniyet konusunda Larousse’un büyük kamusunu taradığını dolayısıyla yararlandığı Batı kaynaklarının güvenilir olduğunu aktarır. Meriç’e göre

²⁰¹ Azmi Bilgin. (2007). İstiklal Marşı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37(37):23-34.

²⁰² Nurullah Çetin. (2014). İstiklal Marşı’mızı Anlamak. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 21:25-92.

²⁰³ Cemil Meriç. (2014). Yeni Bir Kalem Savaşı Yahut. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 299.

yalnızca bu kaynak bile, o dönemde sıradan bir gazetecinin yararlanabileceği bir eser değildir.²⁰⁴

5.3.4.5. Ömer Seyfettin [1884-1920]

İyi bir hikâyeci olan Ömer Seyfettin Batı hayranıdır. Hikâyeciliğinde olgunlaşmadan ölmüştür. Meriç, Ömer Seyfettin'in yazılarıyla bazen faydalı, bazen zararlı olduğunu ifade eder.

Ömer Seyfettin ve arkadaşlarının dilde sadeleşme çıkırını başlattıklarını bildiren Meriç, dilin o noktadan itibaren Türk Dil Kurumunun seviyesine geldiğini söyler.²⁰⁵ Ayrıca Ömer Seyfettin'i Homeros'tan *İlyada*'yı tercüme etmesi dolayısıyla Yunanperest olarak vasıflandırır.²⁰⁶

5.3.4.6. Yahya Kemal Beyath [1884-1958]

Cemil Meriç'e göre Yahya Kemal eskilerin güzel bir tekrarından ibarettir. Divan edebiyatının zevkini kendi dönemine ustaca yansıtmayı başarmıştır. O, adeta "dünün zevkini, yaşadığı çağın insanlarına aşılabilen bir büyücü"dür.²⁰⁷

Meriç, "Yahya Kemal'de kemal var, ihtilal yok. Uçmuyor, yürüyor."²⁰⁸ diyerek Yahya Kemal'in yeni bir şey ortaya koymadığı, daima kendisinden beklenileni ve alışlageleni verdiği için tanrılaştırıldığını öne sürer. Yahya Kemal'de bir değişim ve gelişim söz konusu değildir. Kullandığı biçim daha önce denenmiş ve sevilmiş olan yerleşmiş bir biçimdir. "Yahya Kemal uzlet sarayında Nedim'i sermest-i zevk edecek gazellerine devam etti."²⁰⁹

Yahya Kemal'e duyulan muhabbetin okurun alıştığını biraz farklılaşmış haliyle bulmasından kaynaklandığını düşünen Meriç, şairi Fransızca öğrenen Nabî'ye veya Hersekli Arif Hikmet'e benzetir. Yahya Kemal'in şiirlerinin üslubu süslüdür. Fakat söz konusu şiirlerde içerik olarak bir şey bulmak mümkün değildir. "Sığın sığı... ve poncfin poncifi. Kemal'de kelimeler pırılıtlı, cümbüşlü. İçinde bir şey

²⁰⁴ Cemil Meriç. (2017). Lisan Bahsi. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 160.

²⁰⁵ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 77.

²⁰⁶ Cemil Meriç. (2015). Türk Burjuvazisi ve Ümit Yaşar. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 115.

²⁰⁷ Cemil Meriç. (2017). Kuğunun Son Şarkısı. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 287.

²⁰⁸ Cemil Meriç. (2017). Türk Burjuvazisi ve Ümit Yaşar. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 138.

²⁰⁹ Cemil Meriç. (2015). Karanlık Yağlıyordu. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 127.

yoktur.”²¹⁰ Meriç bu sözlerle sığığından dem vurduğu Yahya Kemal’den sonraları övgüyle bahsederek çelişkiye düşer. Ona göre Yahya Kemal, kendisinden sonra gelenlerle, mesela Ümit Yaşar Oğuzcan ile kıyaslandığında adeta bir ummandır.

Şairleri insanların en hassası olarak tarif eden Cemil Meriç, Yahya Kemal’in ülkenin üzerinde kara bulutların dolaştığı bir dönemde yaşadığına dikkat çekerken şairin Jöntürk olabileceği fikrine şiddetle karşı çıkar. Zaman zaman Batı hayranlarıyla yolu kesişen Yahya Kemal’in istikameti kendi ülkesinin tarihi ve değerleri ile vicdanının sesi olmuştur. Meriç’e göre Yahya Kemal bütün hüviyeti ile Türk’tür.

Yahya Kemal’in Türk dilinin musikisine ve şiiriyetine âşık olduğunu belirten Meriç, “beyaz lisan” ifadesini bir şairin uydurduğu talihsiz bir terkip olarak niteler. Şairin bu ifadeyle sadeliği içinde muhteşem ve ihtişamlı bir dili kastettiği kanaatindedir.

Yahya Kemal’in iki büyük mirası vardır. Şairin Türk edebiyatına en büyük mirası Türk şiirinin dikkatini tarihe yöneltmiş olmasıdır. Diğer bir önemli mirası ise kendi düşünce dünyasının aydınlığında yetiştirdiği isimlerdir. Bu noktada Ahmet Hamdi Tanpınar ismi üzerinde hassasiyetle duran Meriç, Yahya Kemal’in olmaması durumunda Tanpınar’ın da var olamayacağını savunur.

“Türk dilini, ebediyen yaşayacak olan bir avuç şiirle zenginleştirmek, iftiraya uğrayan bir tarihi bütün ihtişamı ile diriltmek ve Türk irfanına bir Tanpınar hediye etmek kaç faniye nasip olabilir?”²¹¹

Yüzyılın makine gürültüleri arasında yaşayan toplumunu Lale Devri’nin şarkılarıyla buluşturan Yahya Kemal, bu gökkubbede ebediyen yaşayacak olan bir sestir.²¹² Meriç’in deyimiyle, bitmeyen ve bitmeyecek olan bir rüyanın devamı olması nedeniyle asla unutulmayacaktır.

Türk edebiyatında Nevyunanîlik hareketini başlatanlar Yahya Kemal ve Yakup Kadri’dir. Türk edebiyatının bu iki dev ismini böyle bir harekete yönelten çeşitli nedenler vardır. Fakat “Bakileri, Galipleri, Hamitleri yetiştiren bir şiiri, Yunan-ı Kadime bağlamak, ummanı ırmağa bağlamaktır.”²¹³ Cemil Meriç, Türk edebiyatında Yunan hayranlığının bu iki isimle başladığını ancak İran’dan Yunan’a uzanan yolculuklarından altın meyvelerle dönen bu isimlerin ülkelerinde iltifat görmedikleri için hatalarından kısa sürede döndüklerini aktarır.

²¹⁰ Cemil Meriç. a.g.e., s. 138.

²¹¹ Cemil Meriç. (2017). Kuğunun Son Şarkısı. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 287.

²¹² Cemil Meriç. a.g.e., s. 287.

²¹³ Cemil Meriç. (2014). Yunan’a Kaçış. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 145.

5.3.4.7. Halide Edip Adıvar [1884-1964]

Halide Edip Adıvar Türk edebiyatındaki Zolaperestlerdendir. Yazar, “Halide Salih” imzasıyla *Aşiyân* mecmuasında çıkan bir yazısında Zola’yı Shakespeare’a benzeter. Meriç, yazarın Zola’yı yeterince tanımadığından emindir. Çünkü Fransızca bilmeyen Halide Edip, Zola hakkında yalnızca İngilizce tercüme sayesinde bilgi edinebilir. Daha sonra yazarın Ruşen Eşref Ünaydın ile yaptığı bir röportaja da atıfta bulunan Meriç, Halide Edip Adıvar’ın söz konusu röportajda Zola’ya benzemek istediğini söylediğini aktarır.²¹⁴

5.3.4.8. Refik Halit Karay [1888-1965]

Cemil Meriç, Refik Halit Karay’ı *Musavver Sahra* adlı dergide yayımlanan bir mülakatla tanır. Daha sonra *Doğru Yol* ve *Vahdet* gazetelerinde zaman zaman Refik Halit’in yazılarıyla karşılaşır. Her fırsatta Refik Halit Karay’ın nesrine duyduğu hayranlığı dile getiren Meriç, Refik Halit’i kendisine nesri sevdiren insan olarak tanıtır. Refik Halit nerdeyse şairler kadar ahenkli yazan bir nesir üstadıdır. Öyle ki, berrak ve samimi üslubu ile Meriç’e dil zevkini o kazandırmıştır.

"Refik Halit hecenin en usta şairleri kadar ahenkli yazıyordu: Tazeydi, samimiydi ve mükemmeldi. Nesrin de, edebiyatın gür ve ihtişamlı bir kolu olduğunu Refik Halit’ten öğrendim."²¹⁵

Meriç, Refik Halit gibi yazmanın kendisi için ulaşılmaz güç bir hedef olduğunun farkındadır. İlk olarak yazarın *Sakin Aldanma, İnanma, Kanma* adlı eserini okur. Refik Halit’in üslubunun güzelliğine ve Türkçeyi kullanmadaki başarısına hayran kalır. “Yasak bir içkiyi yudumlar gibi okudum sonuna kadar. Ana dilimin bu kadar güzel olabileceğini düşünmemiştim.”

Yıllar sonra Cemil Meriç’in Balzac’tan çevirdiği *Altın Gözlü Kız* hakkındaki ilk yazıyı kaleme alan isim Refik Halit olur. Bu yazı daha çok bir övgü niteliği taşımaktadır. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Meriç, Refik Halit’le tanışma fırsatı bulur. Ancak bu tanışma Meriç için kelimenin tam anlamıyla bir hayal kırıklığıdır. “Küstah, nobran, ciddiyetsiz ve cahil bir insanla karşılaştım. Ve saygım hayalkırıklığına inkılap etti.”²¹⁶ Hayalkırıklığı öfkeye dönüşen Meriç, Refik Halit’in daima para kazanmak için yazdığını ifade eder ve bu bakımdan yazara hayranlık

²¹⁴ Cemil Meriç. (2014). Bir Zola Perestişkârı: Halide Edip. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 304.

²¹⁵ Cemil Meriç. (2013). Süleyman Nazif. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 270.

²¹⁶ Cemil Meriç. (2013). Refik Halit. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 304.

duyulamayacağını dile getirir. Geçen zaman içinde Refik Halit, Meriç'in yazma serüveninin takipçisi olmuş ve *Hernani* çevirisi için ona iltifatlar yağdırmıştır.

5.3.4.9. Yakup Kadri Karaosmanoğlu [1889-1974]

Yakup Kadri ve Aydın Üzerine adlı yazısında Cemil Meriç, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun cumhuriyet devri aydınlarının en kalitelilerinden biri olduğunu ifade eder. Öyle ki, yaşadığı dönemde aydın denince Meriç'in aklına gelen ilk isim Yakup Kadri'dir. Meriç, çok okuyan ve çok hisseden bir yazar olan Yakup Kadri'nin yeterince tanınmamasından şikâyetçidir.

Cemil Meriç, Yakup Kadri'nin eserleri hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunur. Ona göre, Yakup Kadri, Batı'daki romanları taklit ederek bir Türk romanı meydana getirmeye çalışmıştır. Yakup Kadri'yi çağdaşlarından ayıran en önemli vasfı üslubunun güzelliğidir.²¹⁷ Cemil Meriç, ilk olarak yazarın *Erenlerin Bağından* adlı eserine karşı duyduğu hayranlığı dile getirir. Kendi ifadesiyle bu hayranlık şapşal ve cahilcedir.²¹⁸

Meriç, *Sodom ve Gomore*, *Hüküm Gecesi*, *Panorama ve Kiralık Konak* adlı eserleri ise içerik ve üslup bakımından erişilemeyecek bir düzeyde bulur. Bu eserlerin kendisini kıskançlığa ve ümitsizliğe sevk ettiğini itiraf eder. Zaten kendisinin Yakup Kadri'nin ulaştığı zirveye tırmanması mümkün değildir. Bunun nedeni olarak Yakup Kadri'nin edebiyat çevrelerince imtiyazlı sayılmasını gösterir.

Hasan Ali Yücel'in Yakup Kadri biyografisinde yazarı hak ettiği şekilde zikrettiğini aktaran Meriç, Yakup Kadri'nin fazla sığ bulduğu birkaç makalesini okur ve yazar sosyoloji için önemli bir isim olan Gustave Le Bon'dan bahsettiğinde ondan daha bilgili olduğu fikrine kapılır.

Refik Halit Karay'ın *Kalburüstü* başlıklı yazı dizisinde Yakup Kadri fazla yüceltilmemiştir. Meriç, daha sonra Yakup Kadri'nin *Yaban* adlı eserinde halktan koptuğundan dem vuran bir hiciv okur. Yakup Kadri hakkındaki olumsuz görüşler Meriç'i içten içe memnun eder. "Dev, bir cüce"dir.²¹⁹

Cemil Meriç, kendinden önceki yazarlar gibi, kendisinin de Yakup Kadri'yi yeterince tanımadığının bilincindedir. Daha doğru bir ifadeyle Meriç'in zihninde

²¹⁷ Cemil Meriç. (2006). *Romana Dair.Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 341

²¹⁸ Cemil Meriç. (2013). *Yakup Kadri ve Aydın Üzerine. Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 306.

²¹⁹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 306.

birbiriyle bağlantısı olmayan birçok Yakup Kadri vardır. “Haşim’in sevgilisi olan Yakup, Nur Baba’nın Yakup’u, Panorama’nın birinci cildinde çok beğendiğim ikinci ciltte kızdığım Yakup.”²²⁰

Fecr-i Âti’nin beğenilen hikâyecisi Yakup Kadri’nin zaman içinde unutulduğunu düşünen Meriç’e göre çağdaşları da, daha sonra gelen nesiller de Yakup Kadri’yi anlayabilecek düzeyde değildir. Bu noktada yazarın en büyük hatası halkı ile arasındaki mesafedir. “Karaosmanoğlu çölde vaaz veren bir düşünce adamı idi. Bütün sevgi taarruzlarına rağmen halkı ile arasında bir kaynaşma sağlayamamıştı.”²²¹

Yakup Kadri, eserlerindeki halktan uzak, halk tarafından bir türlü anlaşılamayan aydın tipinin yaşayan örneğidir. Bir bakıma Yakup Kadri’de Türk aydınının hicviyesi vardır. Cemil Meriç’e göre Yakup Kadri, iyi bir hikâyeci ve üslubu sağlam bir romancı olmasına rağmen bir türlü kimliğini bulamamıştır.

5.3.4.10. Neyzen Tevfik [1879-1953]

Hayatı cinnetle deha arasında geçmiş olan Neyzen Tevfik’in özgür ruhuna gelenekler, görenekler ve toplumsal kurallar daima aykırı gelmiştir. Cemil Meriç, neyinden nağmeler, kaleminden ise mısralar döküldüğüne inandığı Neyzen Tevfik’in neden ebediyeti fetheden bir şöhrete kavuşamadığını sorgular. Şairin hayalinin geniş kanatları, sıradan insanlar gibi davranmasına engel olmuştur. Cemil Meriç’in şimşeğe benzettiği şairin mısraları havai fişeklerin geçici ışıltısını andırır. “Onda ne Fikret’in feragatkar ruhu, ne Akif’in karakter selabeti, ne de Namık Kemal’in zorlu iradesi vardı.”²²² Meriç, Neyzen Tevfik ile ilgili sözlerini şairi daima sevgi ve saygıyla anacağını belirterek bitirir.

5.3.4.11. Salih Zeki Aktay [1896-1971]

Salih Zeki, Tanzimat Dönemi’nden beri sığınacak bir liman arayan Türk aydınının tipik bir örneği olarak Batı edebiyatında da, kendi öz dilinde de, şiir dünyasında da daima bir Yunan tesiri arar. Cemil Meriç’in kaybedilmiş bir dava olarak atfettiği Nevyunanîlik, Salih Zeki’de oldukça derindir.

²²⁰ Cemil Meriç. a.g.e., s. 306.

²²¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 306

²²² Cemil Meriç. (2015). *Jurnalim Feryatlarla Dolu*. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 366.

Cemil Meriç, Türk edebiyatında Nevyunanîliğin temsilcisi olarak görülen Salih Zeki için şiirin Yunan'dan ibaret olduğunu söyler. Meriç'e göre gururu, zevkleri ve zaaflarıyla tam bir Türk olan Salih Zeki, kendini Yunanlı sayar. Şair şiirini Yunan kültürüne adanmış, okunmadıkça da içine kapanmıştır. “Yunan, o yalnız havari için, bir mahpes, daha doğrusu bir çarmıh oldu.”²²³

5.3.5. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı

Cemil Meriç'in eleştiri ve değerlendirmeleri çağdaş şair ve yazarlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

5.3.5.1. Ruşen Eşref Üneydın [1892-1959]

Ruşen Eşref Üneydın'ın birçok edebiyatçı ve düşünce adamıyla yaptığı mülakatlardan oluşan eseri *Diyorlar Ki* hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunan Cemil Meriç, bir “tayflar geçidi” olarak gördüğü eseri hüznle bitirdiğini belirtir. On sekiz edebiyatçıyı sihirli bir ayna olarak tasavvur ederek bu aynada kendini seyredir. “Doğu ile Batı, Hac'la Hilal, muhteşem bir maziyle karanlık bir istikbal boğaz boğaza idiler.”²²⁴ Seyrettiği bir bakıma kendi topraklarının dramıdır. Bir başka deyişle kendi kendine inkâra sürüklenen bir medeniyetin...

5.3.5.2. İsmail Habip Sevük [1892-1954]

Cemil Meriç, İsmail Habip Sevük'ü dürüst ve içli bir Türk yazarı olarak okuyucusuna tanıtır. Altı yüz yıllık bir geleneğe arkasını dönen Türk edebiyatı yönünü Avrupa'ya çevirmiştir. İsmail Habip Sevük kaleme aldığı *Türk Teceddüt Edebiyatı* adlı eserle yönünü Avrupa'ya çeviren Türk edebiyatının müdafaasını yapar. “Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi, Avrupalılaştıran edebiyatımızın bir fezlekesi, başka bir deyişle, yeninin müdafaası.”²²⁵ Meriç'e göre *Türk Teceddüt Edebiyatı*, gerçek bir edebiyat tarihi olmanın ötesinde bir redd-i miras beyannamesi başka bir deyişle yedi yüz sayfalık bir zafer neşidesidir. “Türk Teceddüt Edebiyatı asırlık bir kavganın şairane fezlekesi.”²²⁶

İsmail Habip Sevük, *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* adlı eseriyle edebiyat tarihi türüne edebî olma hüviyetini kazandırmıştır. Yazarın üslubu şairanedir. Fakat

²²³ Cemil Meriç. (2014). Yunan'a Kaçış. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 146.

²²⁴ Cemil Meriç. (2014). *Diyorlar Ki. Kirk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 377.

²²⁵ Cemil Meriç. (2017). Önce Hiciv. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 246.

²²⁶ Cemil Meriç. (2014). *Türk Teceddüt Edebiyatı. Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 123.

İsmail Habip, tarih ve felsefe konularında yetersizdir. Cemil Meriç'in İsmail Habip Sevük'ün Batı'nın nazariyelerinden habersiz olduğu için kendisi kalabildiğini vurgulaması mühimdir.

“Kitabı açar açmaz sanatın büyülü dünyasındasınız; çirkinliklerin kaybolduğu bir dünya: Sesler daha füsunkar, kokular daha sarhoş edici, insanlar daha güzel. Bu rüya ikliminin haliki: Tanınan bir hassasiyet, bir kalb-i raşedar ve bir üslub-u sihrimizdir. Cibali ve girdapları olan bir nesir; kah bir nara, kah bir fısıltı.”²²⁷

İsmail Habip Sevük Türk edebiyatına bir edebiyat tarihi kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda edebiyatı toplumsal bir hale getirerek okuyucusuna bir zevk ve bir irfan şöleni sunmuştur.

Meriç'e göre İsmail Habip Sevük, eseri için kendi seviyesinde bir eleştirmen bulamamıştır. Söz konusu eser için yazılanlar bir methiye yahut bir yergidir. İsmail Habip Sevük'ün çağdaşları eseri değerlendirmemiş, sonraki nesiller ise eseri hiç okumamışlardır. Meriç, her yeniye alkışlayan ve yeni isimlere daima destek olan İsmail Habip'in yeni nesil tarafından tanınmamasına öfkelenir. Yazarın ümidini bağladığı gençlik, ona vefasızlık etmiştir. İsmail Habip Sevük'ten söz eden tek isim Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Meriç, ebedî âleme göç eden yazarın çok sevdiği şairlerle, Fuzuliler, Galipler ve Nedimlerle yanyana olmasını temenni eder.

“Avrupalılaştırmış edebiyatımızın çiçek bahçelerinde onunla dolaştık, Hamit'i o tanıttı bize, Fecr-i Âti'yi o sevdirdi... Ve yarattığı dünya ile göçüverdi: Grupla biten bir şafak.”²²⁸

5.3.5.3. Tarık Mümtaz Göztepe [1893-1977]

Cemil Meriç, Tarık Mümtaz'ı 1930'lu yıllarda tanır ve onun Süleyman Nazif'in havarisi olduğunu söyler. Tarık Mümtaz'ın edebiyattaki tek mukaddesi Süleyman Nazif'tir. Yazarın tek gayesi hayranı olduğu Süleyman Nazif gibi yazmaktır. Ancak bu gayesine ulaşamamıştır. Meriç, Tarık Mümtaz'ı, Süleyman Nazif'in avam için hazırlanmış bir baskısı olarak tasavvur eder. Tarık Mümtaz, Süleyman Nazif'e göre daha sığ, daha tek boyutludur. Türk diline âşık olan ve yabancı dil bilmeyen Tarık Mümtaz'ın sesi feryada benzer, anlatımı ise seller gibi bulanıktır.²²⁹ Meriç, aleyhinde duyduklarına rağmen sahip çıktığını anlattığı Tarık Mümtaz'ın kendisiyle ilgili olumsuz yazılar yazan ilk isim olmasını yadırgar.²³⁰

²²⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 123.

²²⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 123.

²²⁹ Cemil Meriç. (2013). Abelard'a Eğilmek. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 270.

²³⁰ Cemil Meriç. a.g.e., s. 258.

5.3.5.4. Nurullah Ataç [1898-1957]

Cemil Meriç'in en ağır eleştirdiği isimlerden biri de Nurullah Ataç'tır. Meriç, Ataç'ı Hakkı Tarık'ın gazetesine yazılar yazdığı dönemde tanır. Sadece gazete ve dergi okuduğu gerekçesiyle donanımsız olduğunu öne sürdüğü Nurullah Ataç'ın bu yazılarını dünyanın en yavan yazıları olarak nitelendirir.²³¹

“Bu adamın adam diye sahneye çıkardığı kim varsa, kendisi gibi haysiyetten mahrumdur. Ataç, çöken bir cemiyetin harem ağasıdır ve bir hadımlar edebiyatının akıl hocasıdır.”²³²

Meriç'in Kant ile Descartes'in çağlarını ve düşüncelerini dahi birbirinden ayıramayacak kadar düşük bir kültür düzeyinde olduğunu belirttiği Ataç, her değere düşmandır ve hiçbir inanca sahip değildir.

“Nurullah Ataç...Mabed bekçisinin ismini bile duymaya tahammül edemediği bu zat hakkındaki eleştirisi elbette bu kadarla sınırlı kalmayacak; onu açıkça mabed'in enkazı üzerinde tepinenlerin başını çekmekle suçlayacaktır.”²³³

Nesrin yok olduğunu, kelimelerin sayfaları kirletmekten öteye gitmediğini belirten Meriç, Ataç'ın yaptığı birkaç işe değindikten sonra eleştirilerine ağır bir şekilde devam eder.

“Ataç'la büyük iki kutuptur, birleşemez. Ataç, Mustafa Kemal rejiminin bütün sefaletlerini edebiyata sokan şımarık, yılışık, cahil ve kabiliyetsiz bir dilekçe yazarıdır.”²³⁴

Sık sık dil inkılabı konusundaki görüşlerini okuyucusuna sunan Cemil Meriç, Nurullah Ataç'tan söz ederken de aynı konuya değinir. Meriç'e göre, Ataç inkılapların sözcüsü konumundadır. Bu noktada Nurullah Ataç ve onun gibi bulduğu kişiler yüzünden Türk edebiyatının ruhsuzlaştığını öne sürer.

“Melih Cevdet ve benzerleri, Ataç gübrelüğünde yetişen son mantarlar. Anadolu, başındaki oturağı tekmeleyip bu süprüntüleri temizlemedikçe, namuslu fikir adamlarının sığınacağı iki yer var: Ölüm ve cinnet.”²³⁵

Meriç'e göre bu isimler söz sahibi olduğu sürece Türk edebiyatı ve düşünce dünyası ilerleme kaydemeyecektir.

5.3.5.5. Peyami Safa [1899-1961]

Kendi kendini yaratan bir düşünce adamı olan Peyami Safa, daima aydınlığın ve hakikatin peşinde koşmuştur.²³⁶ “Yalçın bir irade, engin bir tecessüs,

²³¹ Cemil Meriç. (2013). Ataç. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 160.

²³² Cemil Meriç. a.g.e., s. 160.

²³³ Dücan Cündioğlu. (2015). *Bir Mabed Bekçisi*. Kapı Yayınları, İstanbul, s. 23.

²³⁴ Cemil Meriç. (2013). Ataç. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 161.

²³⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 161.

²³⁶ Cemil Meriç. (2017). Peyami'yi Okurken Yahut. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 275.

uyuklamayan bir şuur.”²³⁷ Türk edebiyatında nesri derli toplu hale getiren ilk isim Peyami Safa’dır. Aynı zamanda Türk dilini eserlerinde yücelten tutumuyla Türkçenin eşsiz bir mimarıdır.²³⁸

Acılarıyla ve tecessüsleriyle yalnız bir aydın olan Peyami Safa, sevmediği kişilerle yol arkadaşlığı yapmak zorunda kalmıştır. Hiç şüphesiz en büyük talihsizliği de budur. Fakat yazar hayatının hiçbir döneminde belirli bir kesimin sözcüsü olmayı tercih etmemiştir. “O coşkun zekâ, herhangi bir kilisenin, herhangi bir izm’in emrine giremeyecek kadar serezattı. Ömür boyu hakikati aradı. Çağını ve çevresini aşan dev bir tecessüs.”²³⁹ Meriç’e göre Peyami Safa, Namık Kemal ile başlayan bir kitabın son faslıdır. Meriç, Peyami Safa’yı Avrupa’daki çağdaşlarıyla boy ölçüşebilecek düzeyde iyi bir romancı aynı zamanda da iyi bir gazeteci olarak kabul eder. “Peyami romancı olarak Sartre’den, gazeteci olarak Roger Caillois’den daha mı küçük? Sanmıyorum.”²⁴⁰ Meriç, Peyami Safa’nın Fransız sanatçı Pierre Emmanuel için de iyi bir rakip olduğunu düşünür. Hatta yazar, Pierre Emmanuel’den daha donanımlı, konuların daha derinine inen ve daha nüanslı bir zekâdır.²⁴¹

Peyami Safa ile Namık Kemal’in kısa süren bir dostluğun ardından birbirleriyle düşman olduklarını hatırlatan Meriç, döneminin en güçlü nesir yazarı ile en yetenekli şairinin birbirlerini fazlasıyla hırpalamasından dolayı Türk düşünce tarihinin onulmaz bir yara almasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir. “Peyami-Nazım... İkisi de Türk dilinin eşsiz birer mimarı. Bize düşen, bu iki düşman kardeşi günahlarından sıyrarak anlamak ve muhabbetle bağrımıza basmaktır.”²⁴²

5.3.5.6. Kerim Sadi [1900-1977]

“Kerim Sadi, Türk sosyalizminin Plehanov’udur.”²⁴³ Cemil Meriç’in bütün değerlerin dostu ve bütün sahteliklerin düşmanı olarak resmettiği Kerim Sadi, savunuculuğunu üstlendiği düşünceyi bütün şiiriyeti ile kitap haline getirmeyi başarmıştır. Kerim Sadi, kendi değerleriyle bağlarını koparmadan Türk düşünce dünyasına hizmet etmiştir. “Doğu’dan kopmayan Batı, yobazlaşmayan iman.”²⁴⁴

²³⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 275.

²³⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 275.

²³⁹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 275.

²⁴⁰ Cemil Meriç. (2015). Tahsin Yücel. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 360.

²⁴¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 360.

²⁴² Cemil Meriç. (2017). Peyami’yi Okurken Yahut. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 275.

²⁴³ Cemil Meriç. (2014). Kerim Sadi. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 254.

²⁴⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 254.

Cemil Meriç, Kerim Sadi'yi gerektiğinden daha ciddi bulur. Kerim Sadi kendisini setlerle kuşatmış ve etrafında toplananlara da ciddiyeti telkin etmiştir.

Şiire rağbet etmeyen Kerim Sadi, yazarken daima sağlam delillere ihtiyaç duyar. Meriç, Kerim Sadi'nin bu yönüyle klasik sayılabileceğini söyler. Kerim Sadi her kültürden, her düşünceden gerektiği kadar faydalanmayı bilmiş, bu etkileşim olurken de yine kendisi olarak kalmış ve özünü kaybetmemiştir. “Bir parça Sadi, bir parça Faust. Oynak zekâsıyla Fransız, derin tecessüsü ile Alman, diyalektik virtüözü olarak Grek, tevazuu –isterseniz gururu deyin- kibarlığı, çelebiliği ile yüzde yüz Osmanlı.”²⁴⁵ Tercih daima orijinal eserler yaratmaktan yana olan Kerim Sadi, Cemil Meriç'e göre kelamın büyüsünü bilen adamdır.²⁴⁶ Hiçbir zaman bir davanın sözcüsü olmayı tercih etmemiştir.

5.3.5.7. Ahmet Hamdi Tanpınar [1901-1962]

Cemil Meriç, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı sadece şiirlerinden ibaret görmez. “Ahmet Hamdi öldü. Radyoda zaman zaman şiirlerini dinledik. Hamdi sadece bu şiirler midir?”²⁴⁷ Meriç'e göre Tanpınar'ın asıl önemi düşünen bir tarafının olmasındadır. Tanpınar, Türk edebiyatı üzerine düşünen, araştırmalarda bulunan, kafa yoran engin bir tecessüstür. Batı'dan etkilenmiş ancak kendi kültüründen de hiçbir zaman kopmamış, samimi ve dürüst bir sanatkârdır. Bu yüzden Meriç, Tanpınar'ı “Batılaşmış Doğu” olarak değerlendirir. Bununla birlikte Meriç, Tanpınar'ın bir yabancılaşma içinde olduğunu da farkındadır. “Tanpınar, edebiyatımıza derin bir irfan, uyanık bir tecessüs, olgun bir zevkle eğilen bir ‘müşterik’ tir. Dürüştür, samimidir, sanatkârdır. Ama imanını kaybeden insanın büyük yabancılığı içindedir.”²⁴⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eseri hakkında değerlendirmelerde bulunan Meriç, söz konusu eseri dağınık ve derbeder bulur. Buna rağmen *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk edebiyatının tarihini doğru yansıtması bakımından mutlaka başvurulması gereken bir kaynaktır. “On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı bütün derme çatmalığına rağmen

²⁴⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 254.

²⁴⁶ Cemil Meriç. (2013). Cevdet Paşa, Namık Kemal, Kemal'in Çocukları. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 248.

²⁴⁷ Cemil Meriç. (2015). Karanlık Yağlıyordu. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 127.

²⁴⁸ Cemil Meriç. (2014). Demirciler Çarşısı Cinayeti. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 340.

ziyaretçisi olmak gereken bir mabettir.”²⁴⁹ Meriç, eserin zengin müşahedeler ve isabetli hükümler taşıdığını tespit eder. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, bir talebe kitabı olmasının ötesinde meselelere çözümler sunmak isteyen bir Türk aydınının tereddütlerini ve ifşalarını gözler önüne seren bir denemedir.²⁵⁰

“Tanpınar’ın cümleleri dağınıktır, toparlanmamıştır. Türk edebiyatını bir Fransız gibi görür.”²⁵¹ *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı*’nın bütün düzensizliğine, derbederliğine ve hatalarına rağmen, Ahmet Hamdi Tanpınar’ı Türk edebiyatındaki son edebiyat tarihçisi olarak kabul eden Meriç, bu noktada İsmail Habip Sevük ile Ahmet Hamdi Tanpınar’ı edebiyat tarihi kaleme almaları bakımından karşılaştırır.

“Tanpınar’a gelince tefekkür kazanında yeni bir terkip yapmaya çalışan ve satıhtaki köpükleri boyuna üfleyen daha sabırlı, daha geniş nefesli, daha az parlak, fakat çok daha metin bir üslupçu.”²⁵²

Meriç, Tanpınar’ın düşünmeye çalışan, söyledikleriyle sarhoş olmayan bir edebiyat tarihçisi olduğunu belirtir. Tanpınar, eserdeki bozuk cümle yapılarına rağmen mütemadiyen kendisini düzeltmeye ve tamamlamaya çalışmıştır.

5.3.5.8. Nazım Hikmet Ran [1902-1963]

Cemil Meriç, Nazım Hikmet’i ilk olarak Kemal Sülker’in ısrarı ile okur. Nazım Hikmet, kendisinden önce gelenlerden farklıdır. Meriç, her yeni gibi kuşkuyla yaklaştığı şairin şiirlerini önceleri anlamaz ve sevmez. *Sekiz Yüz Otuz Beş Satır*’ı okur; ardından *Varan Üç, Jokond ile Siyau, 936 ve Taranta Babu’ya Mektuplar*’ı... Okudukça Nazım Hikmet’in şiirinin bir ağaç gibi büyüdüğünü farkeder. Şair, ezilenlerin yanındadır ve şiiriyle devleşmektedir.

Nâzım Hikmet, Türk şiirinin kapısını düşünceye açan adamdır. Heyecanı ve dili itibarıyla yerli, kullandığı malzeme ile ise beşerî bir portre çizer. Meriç, Türk şiirinin Nazım Hikmet ile bittiği ve Avrupaî düşüncenin başladığı görüşündedir.

“Paytak, acemi, el yordamıyla ilerleyen bir düşünce. Biraz Heine, biraz Nietzsche, biraz Mayakovski; biraz divan, biraz halk, biraz Fikret, biraz Akif. Ama yine de kendisi.”²⁵³

Sosyalizmi Batı’da görülen ve Doğu’da gerçekleşen bir rüya yahut mistik bir ateizm olarak tanımlayan Meriç, Nazım Hikmet’in sosyalizmi bütün sıcaklığıyla yaşadığını söyler. Nazım Hikmet, kökleri tarihin karanlıklarına ve insan ruhunun derinliklerine dayanan bir dünya görüşünü benimsemiştir. Şiari, bu görüşü kendi

²⁴⁹ Cemil Meriç. (2015). *Karanlık Yağlıyordu. Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 127.

²⁵⁰ Cemil Meriç. (2014). *Bizde Roman. Kirk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 318.

²⁵¹ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 156.

²⁵² Cemil Meriç. (2015). *Karanlık Yağlıyordu. Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 127.

²⁵³ Cemil Meriç. (2017). *Hem Şiirde Hem Düşüncede Müceddid. Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 239.

ülkesine tanıtmaktır. Bu tanıtımı da şiiriyle yapmak ister. Fakat Türk şiirinin kalıpları Nazım'ın düşüncelerinin özgürce kanatlanmasına müsaade etmez. Meriç, bu noktada Nazım'ın yepyeni bir şiir dili ortaya koyduğunu ifade eder. "Nâzım, tanıtıcısı olduğu yeniyi, yeni bir sesle haykıracak, nesirle nazmı karıştırarak Kitab-ı Mukaddes'in dalgalı ve secili üslubunu hatırlatan bir dil yaratacaktı."²⁵⁴

Yıllarca tedirginlik duyarak okuduğu şairin başkalarında olmayan vasıflara sahip olduğunu keşfeden Meriç'e göre Nazım Hikmet'in şiir dili Türkçenin bütün imkânlarını kullanan ve gelecek nesillere yol gösterici olma vasfı taşıyan bir dildir. Şair Türkçeyi çok iyi bilir, serbest nazımda aruzun bütün imkânlarından faydalanacak kadar vezne hâkimdir. Veznin adeta orkestralaştığı Nazım'ın şiiri Türk şiirinin zirvesidir.²⁵⁵ Taklit veya tekrar edilemez.

Meriç, Nazım Hikmet'i dil ve söyleyiş bakımından takdir etmekle birlikte şairi yücelten asıl özelliğin kendini bir davaya adanmış olması olduğunu düşünür. "Nazım'ı Avrupa çapında meşhur eden ne? Şairliği mi? Hayır, kavgası."²⁵⁶

5.3.5.9. Hikmet Kıvılcımlı [1902-1971]

Hikmet Kıvılcımlı'yı Nurullah Ataç'a benzeten Meriç'e göre Kıvılcımlı ile konuşan sorgulamadan Marksist olabilir. Meriç'in sorumsuz bir mütefekkir olarak gördüğü Hikmet Kıvılcımlı zaman zaman peygamberliğe, mürşitliğe ve nazariyeciliğe özenir. Meriç, Marksizmin sert bir içki gibi Kıvılcımlı'nın başına vurduğunu söyler.²⁵⁷ Gülünç olmaktan çekinmeyen Kıvılcımlı bu yönleriyle genç nesil üzerinde tesirli olmayı başarmıştır. Ayrıca Kıvılcımlı Namık Kemal'e de benzer. Namık Kemal gibi ataktır ve fanatiktir. Fakat üslubu Namık Kemal'in üslubundan kötüdür.²⁵⁸

5.3.5.10. Necip Fazıl Kısakürek [1905-1983]

Necip Fazıl Kısakürek Türk edebiyatında taklit edilemez olan kabiliyetlerden biridir. "Hamit veya Fikret, Hâşim veya Yahya Kemal, Necip Fazıl veya Nâzım

²⁵⁴ Cemil Meriç. (2017). Hem Şiirde Hem Düşüncede Müceddid. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 239.

²⁵⁵ Cemil Meriç. (2013). Son Çeyrek Asrın Şiir Hayatı. *Jurnal*, c II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 341.

²⁵⁶ Cemil Meriç. (2015). Nazım. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, age, s. 262.

²⁵⁷ Cemil Meriç. (2017). Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisini yahut Kıvılcımlı'ya Dair. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 309.

²⁵⁸ Cemil Meriç. (2013). Cevdet Paşa, Namık Kemal, Kemal'in Çocukları. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 248.

Hikmet... Himalayalar'da birer zirve.”²⁵⁹ Abdullah Cevdet'in edebiyattaki düşmanlarından biri, hatta en yamanı olarak tanıttığı Necip Fazıl'ın yazı hayatına *İçtihat*'ta başladığı bilgisini verir.²⁶⁰ Şiirinin ulaşılması imkânsız bir noktaya ulaştığını vurguladığı Necip Fazıl'dan övgüyle söz eder.

Meriç'in *Kaldırımlar* şairi olarak andığı Necip Fazıl bir kavgası, bir davası olan adamdır. “Necip Fazıl, Atsız, Serdengeçti birer dava adamı idiler, yaşıyorlardı ve bağıryorlardı.”²⁶¹

Necip Fazıl'ın şiir dilinin yanı sıra nesir dilinin de mükemmele ulaştığını bildiren Meriç'e göre Türk nesrinin üç büyük ustası vardır. Bunlardan ikisi, Cenap Şahabettin ve Ahmet Haşim, Türkçenin Türkçe olmaktan çıktığı talihsiz bir dönemde hayata veda etmişlerdir. “Hurdahaş olan orgestrayı tek çalgıcı temsil ediyor: Necip Fazıl.”²⁶² Türkçeyi güzel ve etkileyici kullanan tek isim olarak çağdaşı Necip Fazıl kalmıştır.

5.3.5.11. Kemal Tahir [1910-1973]

Türk düşüncesine yeni ufuklar açan Kemal Tahir bir neslin yüz akıdır. Bu yönüyle modern Türk romanının en büyük yazarıdır. “Türk romanının en yiğit, en güçlü, en büyük temsilcisidir.”²⁶³ Meriç, Kemal Tahir'i ıstırapların yarattığını söyler. Kemal Tahir, Türk insanını bütün maskelerin çıkarıldığı yerde, hapishanede, tanımıştır. Hapishaneyi insanların bütün halleriyle tanınacağı bir laboratuvar olarak resmeden Meriç'e göre Kemal Tahir, işte böyle bir laboratuvardan hem kendini, hem Türk insanını tanıyarak çıkmış ve en sağlam bilgilerini burada elde etmiştir. Kitaplar yalnızca yazarın bildiklerini pekiştirmesine yardımcı olmuştur.

Meriç, Kemal Tahir'in sesini dost bir ses olarak işitir. Ona göre Kemal Tahir, vicdanın sesidir. “Uyanık bir şuurdu Kemal, her an zenginleşen bir şuur. Ve okşayan bir ses... Dost, ılık, ışıltılı.”²⁶⁴ Ayrıca Meriç, Kemal Tahir'i çalışkanlık ve profesyonellik vasıflarıyla Zola'ya benzetir.²⁶⁵

²⁵⁹ Cemil Meriç. (2014). Hayaliyyundan Hakikuyyuna. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 287.

²⁶⁰ Cemil Meriç. (2013). Peşin Hükümler. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 321.

²⁶¹ Cemil Meriç. (2015). Şiir ve Hakikat. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 298.

²⁶² Cemil Meriç. (2013). Süleyman Nazif. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 271.

²⁶³ Cemil Meriç. (2014). Romanda Hesaplaşma. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 343.

²⁶⁴ Cemil Meriç. (2014). Kemal Tahir. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 250.

²⁶⁵ Cemil Meriç. (2015). Nesteren Hanım, Kitap, Berke. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 291.

Türkiye’de hem sağ kesimin hem de sol kesimin okuduğu tek romancının Kemal Tahir olduğunu söyleyen Meriç, yazarın her kitabının hatta her sözünün hıyanet kalesini yıkan ve hamakatın çehresine atılan bir bomba olduğunu söyler.²⁶⁶

Sosyalizm Kemal Tahir için sadece bir gençlik hevesidir. Yazar hiçbir kesimin sözcüsü olmamıştır. Bu bakımdan Kemal Tahir’i herhangi bir siyasi görüşe hapsetmek haksızlık olur. Zira o, hakikatin ve doğrunun peşindedir. Yazar bu yönüyle Türk aydınlarının yol arkadaşı ve rehberi konumundadır. “Kemal, her namuslu aydınının yol arkadaşıydı, yol arkadaşı ve zaman zaman kılavuzu. Hataları, hepimizin hataları.”²⁶⁷ Kemal Tahir’in bu ülkenin çok büyük bir değeri olduğunu ifade eden Meriç, birbirine saldırmakla uğraşanların onun büyük sabrını ve hoşgörüsünü örnek almaları gerektiğini söyler.

5.3.5.12. Orhan Veli Kanık [1914-1950]

Cemil Meriç, *Yirminci Asır* adlı derginin kuruluşu esnasında tanıştığı Orhan Veli’den hiç hoşlanmaz.²⁶⁸ Kelimelerin büyüme inanan Orhan Veli bir yanı sıra şair ruhu taşır ama o küçük bir şairdir ve şöhretli bir şair haline gelmesi ilginçtir. “Minnacık bir şair... Bu cavalacoz alayının nasıl ün kazandığına şaşırıyorum.”²⁶⁹ Meriç’e göre Orhan Veli’nin şiirdeki yeniliği yalnızca şiirin küçüklüğündedir. Orhan Veli’nin şiiri, Hüseyin Rahmi’nin nesrinden ileri gitmeyen, herkesin kolayca anlayabileceği düzeyde bir şiirdir.

Meriç, Orhan Veli ve arkadaşlarının Türk şiirinin kanatlarını kesmesinden şikâyetçidir. Orhan Veli’nin kaleminde bir sürüngene dönüşen Türk şiiri sevimli fakat aynı zamanda gülünç ve zavallı bir hale gelmiştir. Eskilerin ulaşılmazlığı karşısında yeni şiirin tek ayırıcı vasfı bayağılıktır.

“Bu nesil göz boyacılığını, ucuzu, erişilmeyene tercih etmiştir. Fikret’in, Hâmit’in, hatta Hâşim’in kanat çırpışları yoktur onlarda. Bütün yazdıkları ya kolej talebesinin küçük şikâyetleri veya gazete fikrasıdır.”²⁷⁰

Orhan Veli’nin *Nasreddin Hoca Masalları*’nı beğenerek okuduğunu söyleyen Meriç, -Fransızca öğrenmesi gerektiğini belirterek- La Fontaine’dan çevirdiği fablları ise yetersiz bulduğunu ifade eder. Bir yanı sıra şairlik istinadı gördüğü Orhan Veli’nin

²⁶⁶ Halil Açıköz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 211.

²⁶⁷ Cemil Meriç. (2014). Kemal Tahir. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 253.

²⁶⁸ Cemil Meriç. (2014). Kaynaşamadık Salahlarla. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 259.

²⁶⁹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 259.

²⁷⁰ Cemil Meriç. (2015). Baldensperger’i Okurken. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 138.

hayata erken veda ettiğinden söz eder. Ona göre şair ölmemiş olsa, kendini geliştirebilir, yetiştirebilir ve saygıya layık bir hale gelebilir.

5.3.5.13. Mehmet Kaplan [1915-1986]

Milli Kültür Vakfının Türk kültürüne hizmetlerinden dolayı Mehmet Kaplan'a verdiği ödülü değerlendiren Cemil Meriç, bu kararı isabetli bulduğunu söyler. Türk burjuvazisi kendisine kanatsız ve heyecansız yazarlar aramaktadır. Meriç, bu seçim için Mehmet Kaplan'ın uygun olduğunu söyledikten sonra yazarın gençlere neler sunduğunu, hangi davanın savunuculuğunu, hangi hakikatin sözcülüğünü yaptığını bilmediğini belirtir.

“Ama bu elli yıllık üniversite hocası, okuyan gençliğe hangi davayı telkin etti, daha doğrusu, yalan veya doğru hangi hakikatlerin haykırıcısıdır, bilmiyorum. Burjuvazi Tanpınar'ı tanımaz. Yahya Kemal'e sözde aşiktir. Rüyada taaşşuk.”²⁷¹

Meriç'in altını çizdiği bir başka husus da Türk burjuvazisinin Mehmet Kaplan'ı yetiştiren isimlerden habersiz olmasıdır.

5.3.5.14. Orhan Hançerlioğlu [1916-1991]

Eski bir polis olan Hançerlioğlu, edebiyatın birçok alanını denemiş, sonunda felsefeye yönelmiştir. Meriç için Orhan Hançerlioğlu tam manasıyla bir Cumhuriyet araştırmacısıdır.

“Hançerlioğlu, Rıza Tevfik'in amatörce dolaştığı, Namık Çankı'nın saika-ı kaderle içine fırlatıldığı düşünce bahçelerine hazine bulmak iştiyakı ile yelken açan bir 'sahib-i huruç'tur.”²⁷²

Orhan Hançerlioğlu, ne aradığı bilen bir yazardır. Ona göre dünyayı nizama sokacak düşünce marksizmdir. Meriç, Hançerlioğlu'nun ansiklopedisini yazmak için on yedi yıl çalıştığını aktarır. Ona göre bu bitmez tükenmez ciltlerin muhatabı dil inkılabıyla bütün bir tarihi yok olan, hafızasını kaybetmiş nesillerdir.

5.3.5.15. Salah Birsal [1919-1999]

Salah Birsal ile Cemil Meriç, Ankara caddesindeki bir kitapçıda tanışır. Daha sonra *Yirminci Asır* adlı dergi etrafına toplanırlar.²⁷³

Meriç, şiirlerini hiç sevmediğini dile getirdiği Salah Birsal'i çok konuşan ve ilgi çekmekten hoşlanan biri olarak gözlemler. *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu ve Kahveler*

²⁷¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 317.

²⁷² Cemil Meriç. (2013). Felsefeyi Konu Alan Kamuslar. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 285.

²⁷³ Cemil Meriç. (2014). Kaynaşamadık Salahlarla. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.260.

adlı eserleri okuyan Meriç, yazarın bol bol gevezelik yaptığı kanaatindedir. Ancak zamanla Salah Birsal'in yazılarının olgunlaştığını ve lezzetli bir tat aldığını fark eder. Üstelik kitabında herkesi iğneleyen Salah Birsal, Cemil Meriç'e ayrıcalıklı bir yer ayırmıştır. Meriç, bu dostça yaklaşıma kayıtsız kalamayacağını belirtir. Daha sonra yazarın *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi* adlı eserini okur. İyi ayıklanmamış bulduğu eserde Amerikan romanı ve Proust nesli ile ilgili yazıları beğendiğinden söz eder.

5.3.5.16. Vedat Türkali [1919-2016]

Cemil Meriç, Kemal Tahir'in daha dağınık ve samimi hali olarak gördüğü Vedat Türkali'yi çok sevdiğini söyler. Vedat Türkali yıllarca edebiyat öğretmenliği yapan, ardından sinemaya yönelen ve çeşitli ödüller kazanan bir yazardır. Meriç, Vedat Türkali'nin küçük bir dünyanın insanı olduğunu düşünür. Yazarın önemi tanındıkça anlaşılacaktır. "Mahiyeti bir içişte kestirilemeyen lezzetli bir içki."²⁷⁴

Kendisini gündelik tutkularından uzak olarak gören Cemil Meriç, Vedat Türkali ve onun gibi olan düşünce adamlarının bir kavganın içinde olduğunu belirtir. Meriç'e göre dostuyla, düşmanı ile bir kavganın içinde olmak demek yaşamak demektir.

5.3.5.17. Yaşar Kemal [1923-2015]

Cemil Meriç, Yaşar Kemal'i ünü ülkesinin sınırlarını aşan bir dev olarak tanıtır. Nitekim sonraki ifadelerinden bu tanıtımın bir istihza olduğu anlaşılır. Yazarla ilgili hükümlerini *Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufoçuk Yusuf* adlı eserlerden yola çıkarak ortaya koyan Meriç, bu iki eserin dilini ve üslubunu beğenmediğini hatta söz konusu eserleri roman olarak bile görmediğini belirtir.

"Demirciler Çarşısı Cinayeti, gerçek bir cinayet... Şuura, idrake, zevke ve Türk diline karşı işlenmiş. Ne bu karalama tomarının, ne Yusufçuk Yusuf'un romanla en uzak bir münasabeti var."²⁷⁵

Yaşar Kemal'in ağaçları, kelebekleri, kamışları hülâsa insan dışındaki somut şeyleri anlatırken başarılı olduğunu söyleyen Meriç, tabiat tasvirlerini ise zevksiz bulur. Yazar kişileri anlatma noktasında da zayıftır. Yazarın roman kişilerinin tamamı aynı dille konuşur. "Yaşar yıldızını yerli yersiz harcayan acemi bir ressam. Çılgın bir muhayyile, yazmıyor kusuyor."²⁷⁶

²⁷⁴ Cemil Meriç. (2013). Aşına Olmak İstedğim Çevre. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 319.

²⁷⁵ Cemil Meriç. (2014). Demirciler Çarşısı Ziyareti. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 352.

²⁷⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 350.

Yaşar Kemal'in romancılıktan daha mütevazı yetenekleri olduğunu düşünen Meriç'e göre yazar bir saz şairi olarak başarılı olabilecek kapasitededir.

“Yaşar Kemal, haddini bildiği zamanlarda bir ümmi-i ârifdir. Bir köy odasında Hz. Ali cenkleri anlatabilir, kasaba kahvesinde saz çalmak da gelir elinden. Coşkun bir muhayyile, ayıklanmamış bir dil, tam bir halk ozanı.”²⁷⁷

Meriç, eleştirmenlerin ve reklamcılarının Yaşar Kemal'i sorumsuzluğa ittiği tespitinde bulunur. Ona göre Yaşar Kemal, ideolojik nitelik taşıyan bir takım övgülerle kendinden geçmiş ve çıkarıcı bir kesimin omuzlarında yücelmiştir. Yaşar Kemal'in hayatını kitap yazarak sürdürmesinden hareketle Meriç, yazarın yalancı bir alkış tufanına kapılmasının olağan olduğuna kanaat getirir. “Kitap bir ticaret metaı olduğça, yaratıcı ister istemez esnaflaşacaktır. Ödüller, kabiliyetin teşvik edicisi değil, öldürücüsü.”²⁷⁸ Bu noktada yazara verilen ödüllerin de sakıncalı olduğuna dikkat çeker.

Cemil Meriç, Batı'nın *İnce Memet*'i Türk edebiyatını küçük görmek için çevirdiğini iddia eder. Çünkü Meriç'e göre Yaşar Kemal Batı'da hiç kimsenin rakibi değildir.²⁷⁹

Sonuç olarak Meriç, Yaşar Kemal'e nobel ödülü peşinde koşmaktansa, daha çok okumasının, daha az yazmasının, hem kendisi için hem de Türk edebiyatı için daha hayırlı olacağı ögüdünde bulunur.

5.3.5.18. Aclan Sayılğan [1924-2001]

Meriç'in Aclan Sayılğan ile ilgili değerlendirmelerini *Deprem* adlı eserinden hareketle yaptığı görülür. *Deprem*, belgesel roman tarzında bir eserdir. Meriç, romanın belgesel roman olmanın ötesinde yaşanan hayatın ta kendisi olduğunu söyler. Bu hayat çarpık, çamurlu ve yüz kızartıcıdır. Aclan Sayılğan konuyu bütün boyutlarıyla ele almamış olmasına karşın tehlikeli bir konuyu ustaca işlemiştir. Anlatımı yalın, içten ve yerlidir. “Temiz, sıcak, dost bir anlatış. Derbederliği ve zaaflarıyla yerli.”²⁸⁰

Meriç'e göre *Deprem* romanı bir teşhir denemesidir. Aclan Sayılğan var olan bir rahatsızlığa dikkat çeker. Fakat hiç kimseyi karalamaz. Yazar, herkese dürüst ve dostça yaklaşır. Meriç, toplumun unutmaya değil uyandırılmaya ihtiyacı olduğunu düşünür. Ona göre Türk aydınınının bu romandan çıkaracağı dersler vardır.

²⁷⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 352.

²⁷⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 352.

²⁷⁹ Cemil Meriç. (2015). Satre, Babeuf, Tahsin Yücel. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 362.

²⁸⁰ Cemil Meriç. (2014). *Deprem. Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 353.

“Her aydın, Deprem’e dikkatle eğilmek, günahlarının muhasebesini titizce yapmak zorundadır. Yoksa Pompei’nin Son Günleri’ni yazmak kalır, depremden kurtulanlara. Tabi kurtulan kalırsa.”²⁸¹

Bununla birlikte *Deprem*, sosyologlar için de çok kıymetli malzemeler içerir.

5.3.5.19. Attila İlhan [1925-2005]

Cemil Meriç için Attilâ İlhan ülkemizdeki üç beş dost zekâdan biri aynı zamanda da sahici bir insandır. Meriç, ilk olarak Attila İlhan’ın *Hangi Sol* adlı eserini okur. Eserdeki ibarelerin bir bıçak gibi şuuruna saplandığını hisseder ve eserle ilgili görüşlerini mektuplaştırır. Ardından *Hangi Batı*’yı okur ve çok sever. “Çok sevdim kitabınızı. Kendi acılarım, kendi inkisarlarım, kendi ümitlerim dile gelmişti.”²⁸² *Hangi Batı* hakkındaki düşünceleri üzerine bir makale kaleme alan Meriç, aylarca Attila İlhan’dan cevap bekler. Daha sonra *Bıçağın Ucu ve Kurtlar Sofrası* eserlerini okur. Attila İlhan’ın düşünceleriyle, kendi düşünceleri arasında bir yakınlık bulur. Zamanla Attila İlhan, Meriç’in Türk edebiyatında yazılarını beğenerek okuduğu isimlerden biri haline gelir. Söyleyişini deli dolu, uçarı ve candan bulur. Şairin üslubu kendine özgüdür, derbederliği içinde mükemmeldir.

“Yazılarını daima büyük bir muhabbetle okudum. Onlarda egzotik meyvelerin tadı var. Bizim iklimin meyveleri değil desem haksızlık etmiş olurum ama yine de lezzetleri başka; daha baş döndürücü, daha üsareli. Adem’i cennetten kovduran meçhul meyveye daha yakın.”²⁸³

Attila İlhan’ın dil konusundaki tutumunu abartılı bulan Meriç, şairin kullandığı kurum Türkçesinden dem vurur. Yazarın yalnızca *Kurtlar Sofrası* adlı eserinin dilini beğenmiştir. Ayrıca İlhan’ın *Hangi Batı* adlı eserinde Tanrı Kurt ile konuştuğu bölümlere imrenen Meriç, o günleri yaşamaya olan hasretini dile getirir.

5.3.5.20. Ümit Yaşar Oğuzcan [1926-1984]

Cemil Meriç, Ümit Yaşar Oğuzcan’ın şiirlerini çağdaşlarının şiirlerinden derlenmiş kötü bir antolojiye benzetir. “Ümit Yaşar’ın hüneri alışılana, köksüzü, meyvesizi vermektir. Bir hadımlar şairi.”²⁸⁴ Ona göre Ümit Yaşar, orta sınıfa seslenen, düşünmekten ve konuşmaktan aciz bir şairdir.

²⁸¹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 362.

²⁸² Cemil Meriç. (2013). Üç Beş Dost Zekadan Biri. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 192.

²⁸³ Cemil Meriç. (2013). Münzevi Bir Fikir Adamının Trajedisi. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 194.

²⁸⁴ Cemil Meriç. (2015). Türk Burjuvazisi ve Ümit Yaşar. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 139.

Zaferlerin onu hak etmeyenler için ağır bir yük olduğunu söyleyen Meriç'e göre, Ümit Yaşar da şöhrete hak etmeden ulaşmıştır. Aslında zafer, Ümit Yaşar'ın değil onun adına yapılan reklamlarıdır.

“Dümdüz bir nazım, ne tepesi var, ne uçurumu. Ufuksuz ve imzasız, adeta maniler gibi. Vala Nurettin ne kadar gazeteci, Reyhan ne kadar avukat, Türk burjuvazisi ne kadar burjuvazi ise, Ümit Yaşar da o kadar şair.”²⁸⁵

Meriç, şiirleri basit manileri andıran Ümit Yaşar'ı bir şair olarak dahi görmediğini belirtir.

5.3.5.21. Adalet Ağaoğlu [1929-...]

Romanın sosyoloji, psikoloji ve tarih gibi insan ilimlerinin tamamının görevini üstlenmek zorunda olduğunu düşünen Cemil Meriç'e göre Adalet Ağaoğlu üzerine aldığı sorumluluğun bilincinde olan bir yazardır. Meriç'in Adalet Ağaoğlu hakkındaki görüşlerine *Ölmeye Yatmak* ve *Düğün Gecesi* adlı eserler hakkında yaptığı değerlendirmelerinden ulaşılr.

Cemil Meriç'in çağdaş bir Türk yazarını, Adalet Ağaoğlu'nu, tanımak gayesiyle okuduğu *Ölmeye Yatmak*, olgunlaşmamış bir meyvenin tadını andırır. Meriç, romanın kurgusunu yetersiz bulur. Roman kişileri rüyadaki kişiler gibi belirsizdirler. Tasvirler ise kimi zaman canlı kimi zaman da bezdiricidir. Meriç'e göre roman yalnızca tahlilleri bakımından başarılıdır. “Genç bir kabiliyetin kanat çırpışları. Serseri ve serezat.”²⁸⁶

Cemil Meriç, Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* adlı romanı hakkında edindiği olumsuz izlenimleri yok etmek yahut yazar hakkında kesin bir kanıya varmak için *Bir Düğün Gecesi* adlı romana sığınır. Roman ilk sayfalarından itibaren Meriç'in ilgisini çekmeye başlar. Roman kişileri gerçek hayattan alınmış ve ait olduğu çevrenin diliyle konuşturulan kişilerdir. Meriç, yazarın roman kişilerini çok iyi tanıdığını belirtir. Ağaoğlu toplumun her kesimine ışık tutan usta bir gözlemcidir. Ayrıca romanın üslubu samimi ve yaratıcıdır.

Bir Düğün Gecesi'nin bir cenaze töreni kadar hüznün verici ve karamsar bir roman olduğunu aktaran Cemil Meriç, roman kişilerinin mutlu olmak için kurgulanmış mutsuz kişiler olduğunun altını çizer. Yaşadığı çağın zaten karanlık olduğunu düşünen Meriç, bu durumu yadırgamaz. Üstelik dünya edebiyatının en büyük romancıları da karamsardır. “İnsan kaderine eğilen büyük düşünce

²⁸⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 140.

²⁸⁶ Cemil Meriç. (2014). Romanda Hesaplaşma. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 362.

adamlarından hangisi iyimser? Dante mi, Balzac mı, Dostoyevski mi?”²⁸⁷ Cemil Meriç’e göre kurgusu, içeriği, üslubu ve tahlilleriyle başarılı bir roman olan *Bir Düşün Gecesi*, Türk edebiyatında roman türünün yüz aklarından biridir. Bu bakımdan Adalet Ağaoğlu dünya edebiyatındaki büyük romancılara denk bir yetenektir. "Genç romancı, bir yıl önce yaşayan bir Murazaki ile, bir George Sand’la, bir Madam dö Stael’le boy ölçüşebilecek bir kabiliyet.”²⁸⁸ Adalet Ağaoğlu aydınların göremediklerini büyük bir hassasiyetle romanında işlemiştir. *Bir Düşün Gecesi* yakın tarihe tutulan bir aynadır. Meriç, gelecekteki tarihçilere yaşadığı dönemin toplumsal yapısına *Bir Düşün Gecesi* ile eğilmelerini önerir.

5.3.5.22. İsmet Özel [1944-...]

Eski bir Marksist olan ve İslamiyet’e yönelen İsmet Özel’i 12 Mart öncesinin şımartılmış bir şairi olarak gören Meriç, şair ile yolunun nasıl kesiştiğinin ayrıntılarını verir. İsmet Özel, Cemil Meriç’in İbn-i Haldun konferansını dinlemek için Ankara’dan İstanbul’a gelir ve iki ismin tanışması bu sırada gerçekleşir. Meriç, Özel’in bir süre kendisinin sekreterliğini yaptığı aktarır. Birlikte çeviri çalışmaları yaptıklarından ve İsmet Özel’i yetersiz bulduğundan bahseder. Cemil Meriç’e göre şairin Fransızcası zayıftır, dili de ahenksizdir. Tek ayırıcı vasfı müeddep olmaktır. “Rimbaud’umuzu nasıl bir istikbal bekliyor, kestiremem. Türkçesi cılız, bodur ve musikisiz. Fransızca’yı ancak tefeül yolu ile sökmektedir.”²⁸⁹ Meriç, İsmet Özel ile aralarında buzlar olduğuna inanır. Çünkü Özel, mutlak hakikati bulmuştur. Kendisi ise henüz arayış içindedir. Meriç, hoşgörülü bulunduğu şairin geleceğini kestiremez. Sol kesim Nazım Hikmet’e rakip olarak sahneye çıkardığı Özel’i çoktan unutmuştur, sağ kesim ise hiçbir zaman benimseyememiştir.

5.3.5.23. Diğer Şairler ve Yazarlar

Halit Ziya Uşaklıgil [1866-1945]

Türk edebiyatında Avrupaî tarzda roman Halit Ziya Uşaklıgil’in eserleriyle başlar. Halit Ziya’nın eserleri teknik olarak kendisinden önce kaleme alınanlardan üstündür. Fakat üslubu ve anlatımı yetersizdir.²⁹⁰

²⁸⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 363.

²⁸⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 365.

²⁸⁹ Cemil Meriç. (2013). İsmet Özel. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 303.

²⁹⁰ Halil Açıkgoz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 235.

Ahmet Şuayp [1876-1910]

Türk okuyucuların *Madam Bovary*'nin yazarı Gustave Flaubert'i Ahmet Şuayp'in *Hayat ve Kitaplar* adlı eserinden öğrendiğini belirten Meriç, söz konusunu kitabın soğuk, resmî ve ağır başlı bir imaj çizmesinin yanında hatalarla dolu olduğunu ifade eder.²⁹¹

Abdülhak Şinasi Hisar [1883-1963]

Yazarı sevmediğini itiraf eden Meriç'e göre Abdülhak Şinasi Hisar, dekoratiftir ve kendi değerlerinden kopmuştur. Özünden ayrılan bir yazar Osmanlı'yı anlatamaz. Meriç, yazarın sadece *Çamlıca'daki Eniştemiz* adlı romanını okumuştur. Söz konusu eserde tip yoktur, müphem freskler vardır.²⁹² Hisar'ın dili Fransızca tercüme cümlelerden ibarettir. Cümleler duvar tablosunu andırır, özensizdir.²⁹³

Aka Gündüz [1886-1958]

Aka Gündüz'ün halis bir Çerkez olduğunu ve esas adının farklı olduğunu aktaran Meriç'e göre Gündüz'ün romanlarındaki aşırılıkların sebebi önceki hatalarını gizlemek içindir. Meriç, Aka Gündüz'ün tek özelliğinin bir halk romancısı olmak olduğunu ifade eder.²⁹⁴

Arif Nihat Asya [1904-1974]

Cemil Meriç Arif Nihat Asya'dan sevimli bir insan ve iyi bir şair olarak söz eder. Şiirleri daha çok bir oyunu andırmaktadır. Bu noktada Arif Nihat Asya ile Orhan Veli Kanık'ı karşılaştırır. Ona göre, Orhan Veli Arif Nihat'ın ayakkabısının bağı bile olamayacak düzeydedir.²⁹⁵

Samih Ayverdi [1916-1993]

Samih Ayverdi önceden hazırlanmış kalıplara sığmayan bir yazardır. Eserlerinde tipler vardır. Meriç yazarın eserlerinde insandan ruha, ruhtan da insana gidiş gelişler olduğunu aktarır.²⁹⁶

²⁹¹ Cemil Meriç. (2013). Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 298.

²⁹² Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 315.

²⁹³ Cemil Meriç. (2013). Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 156.

²⁹⁴ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 99.

²⁹⁵ Halil Açıkgöz. a.g.e., s. 108.

²⁹⁶ Cemil Meriç. (2013). Bir Yılın Otopsis. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 315.

Enver Naci Gökçe [1920-1980]

Enver Naci Gökçe'nin şiirlerini okuyan Cemil Meriç, kendisinin böyle şiirler yazmaktan hayâ ettiğini belirtir. Enver Naci Gökçe'yi belli bir kesimin yücelttiğine dikkat çeker. Meriç'in şairi edebiyatta bir cüce olarak nitelendirmesi ilgi çekicidir.²⁹⁷

Oktay Akbal [1925-2015]

Oktay Akbal ile *Yirminci Asır* adlı bir dergi çalışmasında tanışan Meriç, *Cumhuriyet*'in en gözde yazarı dediği Oktay Akbal'ı dünyanın en tatsız yazılarını kaleme alan adam olarak tarif eder.²⁹⁸ "Oktay hep kendisi kaldı, belki de cavalacozlar içinde en donuk, en cansız, en korkak muhallebi çocuğu."²⁹⁹

Çetin Altan [1927-2015]

Cemil Meriç, Çetin Altan'ı okuyucusunun karanlık gecesini şiirin pırlıltısı ve öfkenin şimşeğiyle aydınlatan bir Promete olarak tanıtır.³⁰⁰ Meriç'e göre Çetin Altan, Türkiye'de eli kalem tutan üç beş bahtiyar insandan biridir.³⁰¹

Sezai Karakoç [1933-...]

Cemil Meriç, Sezai Karakoç'un yazılarının günlük koktuğunu belirtir. Ona göre Sezai Karakoç, camiden fazla kiliseyi anımsatmaktadır.³⁰²

Erol Toy [1936-...]

Erol Toy'un *Zor Oyunu* adlı romanı Cemil Meriç'in sevmediği eserlerden biridir. Yazar, çok mühim bir konuyu okunmayacak bir şekilde anlatmıştır.³⁰³

Pınar Kür [1943-...]

Cemil Meriç, Pınar Kür'ün bütün çöküş dönemlerini iyi anlattığını düşünür. Yazarın roman kişileri yaşayan kişilerdir. Bilhassa kadınlar çok canlı tasvir edilmiştir. Pınar Kür, kendi iç dünyasının insanlarını daha iyi tanır. Yaşayan,

²⁹⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 316.

²⁹⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 316.

²⁹⁹ Cemil Meriç. (2013). Kaynaşamadık Salahlarla. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 259.

³⁰⁰ Cemil Meriç. (2013). Hint Edebiyatı, İthafı. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 372.

³⁰¹ Cemil Meriç. (2013). Kişiliği Olan Bir Mütefekkir. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 280.

³⁰² Cemil Meriç. (2013). Sağ, Sol, *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 201.

³⁰³ Cemil Meriç. (2013). Müstehcen Üzerine Notlar. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 352.

düşünen ve bir meselesi olan onlardır. İşçi kadınlar ise daha soluk ve renksizdir. Tasvirler oldukça sıhhatli ve gerçektir.³⁰⁴

Naci Çelik [1947-...]

Cemil Meriç, Naci Çelik'in *Romanda Hesaplaşma* adlı eseri münasebetiyle uzun bir yazı kaleme alır. Cemil Meriç'in dürüst, samimi ve atak olarak vasıflandırdığı Naci Çelik, dönemine göre genç bir yazardır. Yazarın hatalarının ve meziyetlerinin kaynağı yaşıdır. Eski harfleri bilmediği için Türk edebiyatında romanın tarihini de yeterince bilmez.

---

³⁰⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 351.

ALTINCI BÖLÜM DÜNYA EDEBİYATI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

6.1. EDEBİYAT AKIMLARI

Cemil Meriç'in üzerinde durduğu konularından biri de edebiyat akımlarıdır. Yazar *Kırk Ambar* adlı eserinde edebiyat akımları konusuna geniş bir yer ayırmıştır.

6.1.1. Hümanizm

Cemil Meriç'in imanını kaybeden bir çağın dini olarak tarif ettiği hümanizm, XVI. yüzyıl Avrupa insanı için bir kaçış, başka bir deyişle, bilinmeyi arayıştır.³⁰⁵ Hümanizm Orta Çağ insanının, yeniye karşı duyduğu özlemin bir tezahürü olarak, eski çağ edebiyatlarına kaçmasıdır. Kilisenin duvarlarını aşan Orta Çağ insanı nihayet kendi mazisine yönelir. Fakat putperest dünyaya açılmak ne şartta olursa olsun sakıncalıdır. Buna rağmen Avrupa, zincirlerini kırmak ve varlığını ispatlamak zorundadır.

Meriç'e göre sözünün tesirli olmasını isteyen tüm düşünceler hümanizm elbisesi giymek zorundadır. Zira Avrupa'daki düşünce akımlarının tümünde bir miktar hümanistlik vardır. Demokrasi ve sosyalizm kavramları gibi hümanizmi de kavramdan daha çok bir kılıf olarak kabul eden Meriç, Türkiye'deki Batı hayranlarının Yunus Emre'yi, Mevlana'yı ve Hacı Bektaş Veli'yi hümanist olarak nitelendirdiklerini aktarır.

“Karanlıklar içinde bocalayan Avrupa'ya antik çağın en büyük dâhisi olan Aristo'yu İslamiyet tanıtmıştır” diyen Meriç için, Batı hümanizminin ana kaynaklarından biri de İslamiyet'tir.³⁰⁶ Ancak İslamiyetin dilde ve zevkte hiçbir ortak noktası bulunmayan Yunan ve Latin sanatına yönünü çevirmesi söz konusu olamaz. Hümanistler kendilerini Eski Yunan kültüründe bulmuştur. Öte yandan eğer

³⁰⁵ Cemil Meriç. (2014). Çağın Dini Hümanizm. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 85.

³⁰⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 92.

hümanizm insana kıymet vermeyi ve insan sevgisini ifade ediyorsa İslamiyet hakikî hümanizmdir.³⁰⁷

Hümanizmin maksadının insanı mükemmelleştirmek ve bireyi tanrılaştırmak olduğunu belirtenlere karşı Meriç, “Hümanizm insanın tanrılaştırılmasıymış, hangi insanın, feylesofun mu, kozmonotun mu, yığınım mı?”³⁰⁸ diyerek bunun için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini sorgular: Hangi insan tanrılaştırılacaktır?

Hümanist sanatçıların eserlerinde üslup ve biçimden daha çok içerik ön plandadır. Eserlerde okuyucuda merak uyandıracak konular özellikle seçilir. Meriç, mühim olan şeyin sözü edilen eserlerin konusunun yahut üslubunun değil, zihniyetinin olduğunu söyler.

Düşüncede hiçbir otorite tanımayan hümanistlerin eserlerinde bir parça müstehcenlik de bulunur. “Ama bu müstehcen, insan sevgisiyle iç içedir: fıkradır, latifedir, hikâyedir.”³⁰⁹ Meriç’e göre hümanistlerin edebiyattaki en üstün temsilcisi Jean Jaques Rousseau’dur. Shakespeare, Goethe, Herder, Lessing ve Schiller de hümanizmin çeşitli aşamalarını temsil ederler.

6.1.2. Klasisizm

Klasisizm, Fransızcadaki “klasik” kelimesinden türetilmiştir. “Klasik edebiyat, bir sarayda görülen rüya, bir saraylının rüyası”dır.³¹⁰ Edebiyatta klasik mefhumu evrensel değerler taşıması yönüyle zamandan ve mekândan bağımsız, yüzyıllar ötesine taşınabilen eserler için kullanılır.

Cemil Meriç, *Kırk Ambar* adlı eserinde, bir asırdır aşına olduğumuz klasik kelimesini tüm boyutlarıyla kavrayabilmemiz için Batı dillerindeki karşılığına eğilmek zorunda olduğumuzu söyler ve Sainte-Beuve, H. Taine, Ferdinand Brunetiére gibi tenkitçilerle Fransız şair Paul Valery’nin ifadelerine yer vererek kavramın sınırlarını genişletir. Klasik bir eserin meydana gelmesi için dilin olgunlaşması, biçimin kusursuzlaşması ve edebiyatın millî bir hüviyete bürünmüş olması gibi birtakım kurallar gerekir.³¹¹ “Klasisizm, bezdirici kurallara boyun eğiş. Kazandığı başarı, bir sabrın, bir cehdin, uzun ve çileli bir tefekkürün mükâfatı.”³¹²

³⁰⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 92.

³⁰⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 87.

³⁰⁹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 110.

³¹⁰ Cemil Meriç. (2013). Romantizm, Tarihi Şiir, Felsefi Şiir. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 64.

³¹¹ Cemil Meriç. (2014). Klasik Dedikleri. *Kırk Ambar*. c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 49.

³¹² Cemil Meriç. a.g.e., s. 57.

Meriç, bu düşüncelerine klasisizmin belli kurallara koşulsuz şartsız uymak anlamına gelmediğini de ekler. Ayrıca şekil kusursuzluğu klasisizmin bir ayrıcalığı değildir. Klasikler hayatı olduğu gibi ele almaz. Söz konusu eserlerde gerçekler idealize edilmiş olarak okuyucunun karşısına çıkar. Klasik az sözle derin mana ifade etme işidir ve sadelik klasiğin en mühim özelliklerinden biridir. “Klasik, sehl-i mümteni peşindedir.”³¹³ diyen Meriç, klasiği en iyi tarif eden kelimenin denge olduğuna dikkat çeker.

Klasisizmin asıl önemi, klasisizme bir başkaldırı olarak romantizmin ortaya çıkmasıyla anlaşılır. “Klasik sadece bir değer hükmü değildir artık, romantigi kötölemek için bir vesiledir de.”³¹⁴ Cemil Meriç farklı kaynaklardan derlediği bilgilerle klasisizm üzerine birtakım yargılara varduktan sonra Türk edebiyatındaki klasik lafzını tartışır. Klasik kavramının Türkçede tam anlamıyla karşılığı olmadığını belirtir. Köprülü ve Tanpınar’a, Türk edebiyatının klasiğinin eskiler olduğu konusunda hak verir. Bununla birlikte “bir Baki’ye, bir Fuzuli’ye, bir Naili’ye klasik demek kelimeyi zorlamak” olur.³¹⁵ Zira Türk edebiyatında klasik olarak adlandırabilecek belirli bir dönem yoktur.

Sonuç olarak Cemil Meriç klasik tabirinin esasında Avrupa edebiyatları için geçerli olduğu ve Türk edebiyatı eserleri için bu tabiri kullanmanın doğru bir ifade olmayacağı kanısına varır.

6.1.3. Romantizm

Romantizm yakın çağların en büyük duyuş ve düşünüş devrimlerinden biridir.³¹⁶ Şüphesiz bu devrim, birdenbire ortaya çıkmaz. Avrupa’yı bütünleştiren romantizmin ortaya çıkmasında Asya’nın büyük bir etkisi vardır. Bununla birlikte romantizm milletlere göre değişik anlamlara gelir.

Cemil Meriç, söz konusu edebî akımın kuruculuğuna özendiğini düşündüğü Victor Hugo’nun romantizmi edebiyatta liberalizm olarak tarif ettiğini aktarır. Daha sonra “Voltaire ile bir dünya biter, Rousseau ile bir dünya başlar” diyenlere hak verdiğini belirtir.

³¹³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 77.

³¹⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 63.

³¹⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 84.

³¹⁶ Cemil Meriç. (2013). *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 62.

“Fransız romantizmi Almanya’dan gelen kolla kabarır. Schgel olmasa, Madam dó Staél olmazdı. *Almanya’ya Dair* genç romantiklerin incilidir. Fransız romantizmi, Britanya’dan gelen kolla kabarır. Chateaubriand bir parça İngiltere’dir.”³¹⁷

Klasik kültürle bağlarını koparan romantikler, Orta Çağ’a ve Rönesansa yönelirler. Meriç’e göre romantiklerin amacı, hitabet üslubunu kırmak, şiire konuşma dilini getirmek, saray geleneğine karşı koymak, orta ve alt sınıfın kelimeleriyle yeni bir edebiyat yaratmaktır.³¹⁸

“Romantizm hem iktidara geçen burjuvazi, hem zincirlerini kıran proletarya. Romantizm hem şuur, hem şuuraltı. Olduğu gibi insan, kaba, çirkin, rezil ve muhteşem.”³¹⁹

Romantizmin millî düşüncelerden tamamıyla ayrıştığı ve edebiyattaki bütün eksikleri tamamladığı elbette ki söylenemez. Ancak klasisizmin seçkin kesime hitap ettiği bir çağda romantizm kalabalığın sesi olacak, klasisizmin stilize edilmiş, olgun ve kusursuz insana yönelişinin aksine bireyi kaba, çirkin, rezil ve muhteşem bütün halleriyle ele alacak, kısacası bütün dünya insanlarına her halleriyle kapılarını açacak ve edebiyata hürriyet getirecektir.

Cemil Meriç “dünya edebiyatında tanıdığım tek büyük inkılap” dediği romantizmden sonra edebiyatta gerçek inkılabın olmadığını düşünür. Ona göre fikirde demokrasi ne anlama geliyorsa edebiyatta romantizm de o demektir.³²⁰

6.2. DÜNYA EDEBİYATLARI

Cemil Meriç, millî edebiyatların belirli bir seviyeye ulaşmadan, karşılıklı alışverişler yaparak birbiriyle bütünleşmeden bir dünya edebiyatından söz edilemeyeceğini sorgular. “Dünya edebiyatı, gerçekten çok, rüya. Ne bir millî edebiyatlar toplamı, ne de dünyaya ün salmış eserlerin antolojisi.”³²¹ Meriç için dünya edebiyatı mefhumu medeniyet tarihinde aşılması gereken bir merhaledir.

Edebiyat kavramının aynı toplumda bile her çağda farklı algılandığı göz önünde bulundurulsa ortak bir dünya edebiyatından söz edilebilmesi için bütün milletlerin karşılıklı münasebetlerin önemini kavramaları gerektiğinin söylenilmesi mümkündür. Milletler birbirini daha iyi tanıdıkça edebiyatlarında da beğenecekleri noktaları bulacaklardır. Meriç, dünya edebiyatının yazarlar ve şairler için bir durum olduğu kadar bir sorumluluk da olduğu kanaatindedir.

³¹⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 63.

³¹⁸ Cemil Meriç. a.g.e., s. 63.

³¹⁹ Cemil Meriç. a.g.e., s. 65.

³²⁰ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 125.

³²¹ Cemil Meriç. (2014). *Eski Bir Rüya. Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 24.

Cemil Meriç, dünya edebiyatının ilk cildinin Asya olduğunu ve söylenenlerin ilk olarak Asya’da söylendiğini dile getirir. Asya’da hikemiyatla dolu hikâyeler anlatılmış, tecrübeler masallar içinde eritilmiş ve efsane söylenmiştir. Ancak bu durum bütün Asya’yı kapsamaz. Meriç, kıtanın üçte birinin edebiyat eserleri ortaya koyduğunu ve ortaya konulan eserlerden çoğunun da günümüze ulaşmadığını dile getirir.

“Bütün Asya mı? Hayır. Edebiyat yaratan, kıtanın üçte biri; aşağı yukarı güneydeki dört yarımada: 1)Filistin, Mezopotamya-Arap Bölgesi, 2)İran, 3)Hindistan, 4)Çin-Çin-hindi-Japon.”³²²

Bununla birlikte düşündüğü, konuştuğu ve yazdığı şeyleri, ölçülerini bütün dünyaya kabul ettiren kıta Avrupa’dır.³²³

6.2.1. Fransız Edebiyatı

Fransız edebiyatı üzerinde titizlikle duran Cemil Meriç, eserlerinde Fransız yazarlar hakkındaki düşüncelere geniş yer ayırır. Ona göre Fransız yazarlar yabancı kaynaklardan, teknik ve içerik gibi çeşitli yönlerden, çok iyi yararlanmışlardır.³²⁴

Fransız edebiyatını incelerken bir rehber ihtiyacı duyduğunu ifade eden Cemil Meriç, kendisine Balzac’ın rehberlik yaptığını aktarır.³²⁵

6.2.1.1. François Rabelais [1483-1553]

Cemil Meriç’in bir mizah üstadı, bir üslup sihirbazı, bir doktor ve bir filozof olarak tanımladığı Rabelais çok yönlü bir yazardır. “Kelimeler kanatlanır kaleminde. İsmi taşıyan beş kitap bilgiyle, edebiyatla, fenle alay eden bir çeşit mozaik.”³²⁶ Meriç, Rabelais’nin kitaplarının, Avrupa’nın *Binbir Gecesi* olduğunu ifade eder. *Pantagrel ile Gargantua* bütün düzensizliğine, sık sık tekrara düşmesine rağmen önemlidir. Rabelais, çağının çılgınlıklarını eserinde işleyerek okuyucuyu eğlendirmeyi başarmıştır. Meriç yazarın eserlerini mizahî unsurlar taşıması bakımından *Don Kişot*’a benzetir. *Don Kişot* da önemli bir eserdir ama *Pantagrel ile Gargantua*’nın yanında daha tek boyutlu kalır.

³²² Cemil Meriç. (2014). Dünya Edebiyatı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 17.

³²³ Cemil Meriç. (2014).Voltaire, Herder, Goethe. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 28.

³²⁴ Cemil Meriç. (2014). Her Düşüncenin Kitab-ı Mukaddesi yahut. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 229.

³²⁵ Cemil Meriç. (2006). Nurcu Bir Gençle Konuşma. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 388.

³²⁶ Cemil Meriç. (2014). Le Bon mu Renan mı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 234.

6.2.1.2. Michel de Montaigne [1533-1592]

Montaigne'nin *Denemeler*'ini bir aile albümü olarak nitelendiren Meriç, Montaigne'nin "elinde bir kitapla resim çektiren adam" olduğunu söyler.³²⁷

6.2.1.3. La Fontaine [1621-1695]

La Fontaine'in fabllarının İngilizce ve Türkçe çevirilerini inceleyen Meriç, her iki dildeki çevirilerin de eserin ruhunu yansıtmadığını söyler. Cemil Meriç, Jean Jacques Rousseau'nun çocukların La Fontaine'i anlayamayacağı yönündeki eleştirilerine hak verir. La Fontaine'i büyüklerin dahi anlaması zordur. Nitekim Meriç, La Fontaine'in fabllarındaki güzelliği elli yaşından sonra keşfetmiştir.³²⁸

La Fontaine fabl türünü kemale erdiren isimdir. Bu türde kalem oynatmış ilk ve son kişidir. Meriç yazarın üslubu sihirli bulur. La Fontaine hisseden çok kıssayı önemsemiştir.³²⁹

6.2.1.4. Jean Jacques Rousseau [1712-1778]

Edebiyatta şuur altının isyanı olan Jean Jacques Rousseau, Voltaire gibi eserlerini akıyla yazmaz.³³⁰ Ezilenlerin, yaşayamayanların yanında olan Rousseau akla ve düşünceye karşı hissiyatı tercih eden bir yazardır.³³¹

6.2.1.5. Marquis de Sade [1740-1814]

Marquis de Sade'yi dünya edebiyatında bir zirve olarak gören Meriç'e göre insan zekâsı hiçbir dönemde sınırlarını Sade kadar zorlamamıştır. Fakat Batı edebiyatında müstehcenin Sade ile başladığı söylenemez. Sade'nin eserlerinde hakikî manada aşk yoktur. Cinayetler de insanlığı kurtarmak adına işlenmez. Söz konusu eserlerde en büyük haz kaynağı insana işkence etmektir.³³²

6.2.1.6. Stendhal [1793-1842]

Meriç'in Stendhal hakkındaki fikirlerine Lamia Hanım'a yazdığı mektuplardan ulaşılır. Meriç, Stendhal'in döneminde okunmadığını, anlaşılmadığını

³²⁷ Cemil Meriç. (2014). Testideki Ay. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 212.

³²⁸ Cemil Meriç. (2017). Çocuk Edebiyatı. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 383.

³²⁹ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 310.

³³⁰ Cemil Meriç. (2015). Nasuhi'nin Ölümü. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 280.

³³¹ Cemil Meriç. (2013). Düşünenlerin Yalnızlığı. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 281.

³³² Cemil Meriç. (2013). Geç Kalmış İki Mezdekçi: Sade ve Stirner. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 201.

aktarır. Bu yönüyle yazarı kendisine benzetir. “Stendhal anlaşılmadığı için benim soyumdan. Hayalkırıklıklarıyla, zilletleriyle aynı aileden iki insanız.”³³³ Stendhal, Meriç’in üslubunu ve dilini beğendiği bir yazardır. “Stendhal yaman bir yazar. Yalınkılıç bir üslubu var: tok ve pırlıtlı.”³³⁴

Stendhal için roman, sokakta dolaştırılan bir aynadır. Meriç, bu aynanın yazarın iç dünyasının sokaklarında dolaştırıldığını belirtir.

Balzac ile Stendhal’i karşılaştıran Meriç, Stendhal’de Balzac’ın bütünlüğünün olmadığını düşünür. Salt tahlille yetinen Stendhal’e kıyasla Balzac’ta daha geniş bir tecrübe vardır. “Balzac makro kozmos. Stendhal mikro kozmos. Balzac’ta kafa, kalp, hayal ve hakikat. Stendhal’de çiğ bir tahlil.”³³⁵

Cemil Meriç, Stendhal hakkındaki değerlendirmelerine yazarın *Kırmızı ve Siyah* adlı romanıyla devam eder. Meriç için *Kırmızı ve Siyah* bir enerjinin kitabıdır.³³⁶ Enerjiyi bir yaşamak arzusu olarak tanımlayan Meriç, yazarın kendisini romanlarıyla gösterdiğini düşünür. Bu yüzden romanı yaşayan ve yaralanan bir fikir adamının journali olarak niteler. Stendhal için aşk bir ruh hastalığıdır. Yazar bu hastalığı soğukkanlılıkla ve ustaca eserine yansıtmıştır. Meriç, *Kırmızı ve Siyah*’ın tutkunları olduğunu hatırlatır. *Kırmızı ve Siyah* okununca tükenen romanlardan değildir. Aksine okuyucuyla birlikte büyüyen ve gelişen bir kitaptır. Okuyucu eseri her okuyuşunda daha derine iner ve yepyeni şeyler öğrenir.

6.2.1.7. Honore de Balzac [1799-1850]

Cemil Meriç’in dünya edebiyatının zirvesi olarak gördüğü isim Balzac’tır. “Balzac edebiyattaki ilk aşkımdır. Düşünce dünyasına onunla girdim.”³³⁷ Yazarın *Altın Gözlü Kız* ve *Ferragüs* eserlerini Türk edebiyatına kazandıran Meriç, Balzac’ın en güzel eserlerinin kendisinin çevirmedikleri olduğunu söyler.

Batı’nın edebiyat dünyasını Balzac’la tanıyan Cemil Meriç, yazarın etkilendiği kişileri, tesiri altında kaldığı dış dünyayı ve hakkında söylenenleri araştırır. Batı’daki edebiyat tarihçileri ve eleştirmenler hakkındaki hükümlerini

³³³ Cemil Meriç. (2013). Stendhal de Ezeli Mağluplardan. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 55.

³³⁴ Cemil Meriç. (2013). Stendhal ve Aşk Üstüne. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 33.

³³⁵ Cemil Meriç. (2013). Stendhal de Ezeli Mağluplardan. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 55.

³³⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 55.

³³⁷ Cemil Meriç. (2013). Hakikatin Kaynaşması. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 119.

Balzac'tan yola çıkarak verir. “Balzac hakkında ne söylediler, neler yazdılar, ne düşündüler, Balzac'ı nasıl anladılar, kabul edebildiler mi vb.”³³⁸

Cemil Meriç için Balzac, roman türünün en önemli temsilcisidir. Öyle ki, Meriç hikâyesinin Balzac ile roman türüne dönüştüğü fikrini taşır.³³⁹ “Mükemmelin romancısı Balzac, müttekâmilin romancısı.”³⁴⁰ Her Mayıs, Balzac ile yeniden doğduğunu ve onunla bütün bir asrı yaşadığını anlatan Cemil Meriç kendisini yazarla yahut onun roman kişileriyle özdeşleştirir.

“Yaşayamadığı için yaratan, yaratan, yaratmak zorunda kalan ve başkalarında yaşamak, başkalarını yaşatmak için ölen Balzac, hem hayal, hem fikir dünyasının rakipsiz, emsalsiz, biricik sultanı olmuş; üniversite yıllarından itibaren genç adam adeta Balzac'la, Balzac'ın kahramanlarıyla nefes alıp vermiştir.”³⁴¹

Meriç, Balzac ile ilgili “1.Balzac'ı yaratan dünya 2.Balzac'ın yarattığı dünya 3.Dünya'da Balzac” olmak üzere üç bölümden meydana gelen bir eser yazmayı hayal etse de bunun asla gerçekleşmeyeceğinden emindir.³⁴²

Her yaratıcının görünen ve görünmeyen taraflarıyla iki ayrı insan olduğunu ifade eden Meriç'e göre Balzac da yaşayan ve yaratan olmak üzere iki ayrı insandır. “Birinci Balzac öfkeleri, azgınlıkları, bayağılıkları ve iştihaları ile ikincisinin hammaddesi. Birinci Balzac hüdâm, ikincisi büyücü.”³⁴³ İçindeki Balzac'ın da dış dünyadaki varlığı gibi sorgulanması gerekir. Çünkü yaşayan Balzac, düşünceleri, heyecanları ve acılarıyla ikincisini var etmiştir.

Meriç'in ifadesiyle bir Balzac'tan binbir Balzac hâsıl olmasa *İnsanlığın Komedyası* gibi bir eser ortaya çıkamaz. Zira *İnsanlığın Komedyası* sıradan bir ilhamın ürünü değildir. Balzac, eserin içinde varlığını sürdürür. Cemil Meriç bu yönüyle eseri *Binbir Gece Masalları*'na benzetir. *İnsanlığın Komedyası*, Batı'ya ait *Binbir Gece Masalları* gibidir. Eserin içeriğinin zenginliğine dikkat çeken Meriç'e göre *İnsanlığın Komedyası*, yazarı bilinmemiş bir eser olsa birkaç Homeros aranmaya kalkılır. “İnsanlığın Komedyası, kandan, çamurdan, altından rüyalarıyla bir çağın aynası”dır ve böyle bir kâinatı tek Homeros'un yaratması kabil değildir.³⁴⁴

³³⁸ Cemil Meriç. (2006). Nuru Bir Gençle Konuşma. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 389

³³⁹ Cemil Meriç. (2014). Edebiyat Tarihlerinde Hümanizm. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 115.

³⁴⁰ Cemil Meriç. (2017). Dosto ve Biz. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 273.

³⁴¹ Dücan Cündioğlu. (2015). Dörtbin Kahramanda Dörtbin Kere Yaşamak. *Bir Mabed Bekçisi*, Kapı Yayınları, İstanbul, s. 103.

³⁴² Cemil Meriç. (2014). Nihayet Balzac. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 250.

³⁴³ Cemil Meriç. (2014). Balzac. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 238.

³⁴⁴ Cemil Meriç. (2014). 1940 Kuşağı ve Zola. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 314.

Cemil Meriç'in dünyaya gelmiş en büyük roman yaratıcısı olarak portresini çizdiği Balzac, *Goriot Baba* adlı eserinde babalık sırrının izahını yapar. *Goriot Baba*, Balzac'ın temel mesajını üstlenen ana hücredir. Meriç, söz konusu romanın Balzac'ın anahtar kahramanlarının çoğunu içermesinin yanında Balzac'ın kendi benliğini de yansıttığı bir eser olduğunu belirtir. Balzac ile yarattığı roman kişisi arasında başta babalık ve yaratıcılık olmak üzere birtakım benzerlikler vardır. *Goriot Baba* için kızları ne ise Balzac için de roman kişileri odur.

Balzac, eserlerinde hayal ile hakikati kaynaştırır. Yazarın rakipsiz olmasının sırrı da budur. Balzac için roman boşlukta hareket eden soyut bir mefhum değil, yarattığı kişilerin yaşadığı toplumsal şartları göz önünde bulunduran bir türdür.³⁴⁵

Meriç, Balzac'ın konuları seçmediğini, konuların Balzac'ı seçtiğini söyler. Balzac, romanı kadınların dünyasına açan ilk isimdir. "Balzac'ın sözlüğü, kadınlar... Yaşayan, zeki, seven ve zamanlarını anlayan birer sözlük her biri."³⁴⁶ Yazar, *Goriot Baba* ile babalığı, *Vadideki Zambak* ile anneliği ele almıştır.

Cemil Meriç, Balzac'ın başkalarında yaşamak ve başkalarını yaşatmak için yaşamadan öldüğüne inanır. "Balzac yaşarken fethetti ebediyeti. Ama ne pahasına. Bin yıl yaşamak için yaratılmış bir Titan uzviyeti, 50 kitapta 4000 kahraman oldu."³⁴⁷ Balzac, romanlarında rüyalarını yaşamış, roman kişileriyle varlığını kesinleştirmiş ve ebediyeti henüz yaşarken tatmıştır.

6.2.1.8. Emile Zola [1840-1902]

Emile Zola'yı Balzac vesilesiyle tanıyan Cemil Meriç, yazarı 1940'lı yıllara kadar sevmediğini belirtir. Meriç, sosyalizme gönül verdikten sonra Zola'yı gerçek manada tanıma fırsatı bulmuş ve ona olan hayranlığı gittikçe artmıştır. "Zola gençliğimin tanrılarından. Korkutmayan, gaşyetmeyen bir Tanrı."³⁴⁸

Emile Zola, Cemil Meriç'in bir yazardan çok bilgin sıfatını layık gördüğü bir isimdir. Çünkü çağının müspet ilimlerine hiçbir katkısı olmayan Zola, bilginlik peşindedir.³⁴⁹

Bir davaya gönül veren Zola, toplumdaki aksaklıkları aklın yol göstericiliğinde çözümlenmeye çalışır. Bu yüzden eserleri ilmî bir nitelik taşır. Cemil

³⁴⁵ Cemil Meriç. (2014). Realizmin Gelişmesi. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 249.

³⁴⁶ Cemil Meriç. (2014). Kemal Tahir. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 253.

³⁴⁷ Cemil Meriç. (2013). Stendhal de Eski Mağluplardan. *Jurnal*, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 55.

³⁴⁸ Cemil Meriç. (2015). Vaha Dediler. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 268.

³⁴⁹ Cemil Meriç. (2014). Zola'ya Dair. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 265.

Meriç, Zola'nın eserlerinin akla dayandığı ve ilmî olduğu için eskidiğini düşünür. Buna rağmen Zola dürüst bir yazardır ve söyleyişi destansıdır.³⁵⁰

İlk olarak Barbusse'nin Zola'sı ile büyülenen Meriç, daha sonra *Üç Şehir ve Dört İncil* kitaplarına yönelir. Yazara olan hayranlığı bu eserlerle artar. Ardından *İtham Ediyorum*'u okur. Meriç'i etkileyen yazarın davasına olan sadakatidir. Çünkü yazarı yalanlar karşısında isyan eden bir vicdan olarak görür.

Yazarın *Hakikat* adlı eseri uzun süre Meriç'in başucu kitabı olmuştur. Bu kitap bir nevi kiliseye ve geleneğe karşı geliştirdiği Cemil Meriç, her fırsatta Zola'nın eserlerini ve sanatını sevmediğini ama kavgasına hayran kaldığını belirtir. Ayrıca halkın da Zola'yı yeterince benimsemediğini, yazarın İngiltere'de hiçbir zaman bir Flaubert, bir Stendhal bir Proust kadar sevilmediğini aktarır. Yazarın romanları muhtelif dergiler tarafından tanıtılmışsa da bütün tenkitçiler müstehcenle uğraşmasından dolayı onu eleştirmiştir. Meriç, Emile Zola hakkında yapılan iki incelemeyi beğendiği bilgisini verir. İlki Havelock Ellis'in, ikincisi bir Amerikan romancısı olan Henry James'indir.³⁵¹

Meriç, Türk edebiyatında Zola hayranlarının fazla oluşuna dikkat çeker. Fakat bu isimlerin hiçbiri Zola'yı yeterince tanımamaktadır. Meriç, Zola ile Balzac'ı karşılaştırır. "Zola, Balzac'ın yanında daima imla yanlışları yapan çalışkan, dürüst, kabiliyetli fakat bir parça hantal bir şakirttir."³⁵² Zola'yı bir dava adamı olarak beğense de, bir romancı olarak yetersiz bulmaktadır.

6.2.1.9. Victor Hugo [1802-1885]

Cemil Meriç'in Victor Hugo ile tanışması küçük yaşlarda gerçekleşir. Hugo'nun *Sefiller* adlı eseri daha sonra Fransızca öğrenmesine vesile olur.

Meriç'in dünyanın bütün edebiyatlarını bildiğini ve edebiyatta bir dahi olduğunu belirttiği Victor Hugo, Juvenal'le, Jab'la, Homer'le başlayan bir neslin temsilcisidir. Dante ve Milton çıkartıldığında Hugo'dan da eser kalmayacaktır.³⁵³ Meriç'in lügatinde Victor Hugo, edebiyatın imparatorudur. Öldüğünde tahtı boş kalmış ve imparatorluk parçalanmıştır. Meriç, kendisi de dahil olmak üzere bu dünyada Victor Hugo'yu anlayacak seviyede hiç kimsenin olmadığını düşünür.³⁵⁴

³⁵⁰ Cemil Meriç. (2014). 1940 Kuşağı ve Zola. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 314.

³⁵¹ Cemil Meriç. (2015). Ali Bey. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 305.

³⁵² Cemil Meriç. (2014). Romanın Romani. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.270.

³⁵³ Cemil Meriç. (2015). Hiciv. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 361.

³⁵⁴ Halil Açıkgoz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 201.

Hugo, düşüncesini ve kalemini Doğu'ya yönlendirmiş, Doğu'yu tanımaya çalışan bir yazardır. Meriç, Hugo'nun modanın ve mizacının cazibesine kapılarak romana ve şiire Doğu'nun renklerini taşıdığını belirtir. "Hugo, bir orkestra şefi: Doğu düşüncesi, bir nota defteri gibi üstadın önünde. Doğu'yu sever, ama çekingen bir sevgidir bu. Önce Latin'dir Hugo."³⁵⁵

Meriç, Victor Hugo'nun eserlerinde kullandığı dil ve üsluptan övgüyle söz eder. Ona göre, Hugo'nun zengin hayal dünyası sayesinde eserlerindeki felaketler bile okuyucunun gözünde sevimli hale gelmiştir.³⁵⁶

Avrupa'yı yakından tanımaya başlayan Türk aydınlarının Avrupa edebiyatını Victor Hugo'dan ibaret görmelerini eleştiren Meriç, çevirilere değinir. Meriç'e göre yazarın *Sefiller* adlı eseri Türkçede bir zabıta hikâyesine dönüştürülmüştür.³⁵⁷ Kendisi de Victor Hugo'nun sanatı ve eserleri üzerine epey kafa yormuş ve bir şiiri ile iki piyesini Türkçeye kazandırmıştır.

"Ne hazin değil mi, 'şirden kaçmaya çalışan, fakat bir türlü kurtulamayan bu düşünce adamı', ömrünün son demlerinde Hugo'nun bütün eserlerini tercüme etmeyi istediğini söyleyecek ve fakat geç kalmış bu arzusunun gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır."³⁵⁸

Meriç, Victor Hugo çevirilerinde Hugo'dan daha çok kendisinin var olduğunu söyler.

6.2.1.10. Anatole France [1844-1924]

Cemil Meriç, Nobel ödüllü yazar Anatole France'in eserlerini çok beğenir. "Otuz beş yıllık yolculukta papatyalar toplamış Anatole; güller, akasyalar toplamış. Kaynak suyu gibi berrak bir üslup. Ve hep güzel kokular."³⁵⁹ Yazarın eserleri okuyucuda hoş bir tesir bırakır. France'in üslubu sade ve etkileyicidir. Meriç, yazarın *Pierre Noziere* adlı eserindeki roman kişilerini sevimli yol arkadaşları olarak görür.

6.2.1.11. Jean Paul Sartre [1905-1980]

Anatole France ile Jean Paul Satre'ı kıyaslayan Cemil Meriç, bir yazar olarak Satre'nin Anatole France'dan çok daha aşağı bir seviyede olduğu değerlendirmesinde bulunur. "Sanki bir Tanrı'nın veya bir peygamberin, hiç değilse bir hükümdarın

³⁵⁵ Cemil Meriç. (2014). Doğu Karşısında Hugo. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 34.

³⁵⁶ Cemil Meriç. (2015). Bu Ülke 89'dan Beri Su Alan Bir Gemi. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 108.

³⁵⁷ Cemil Meriç. (2014). Hugo mu, Zola mı? *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 289.

³⁵⁸ Dücan Cündioğlu. (2015). *Bir Mabel Bekçisi*, Kapı yayınları. İstanbul, s. 266.

³⁵⁹ Cemil Meriç. (2015). Anatole France ve Sartre. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 267.

vakanüvisi.”³⁶⁰ Sartre’nin okuyucuyu yeterince önemsemeyen, rastgele bir üslubu ve bulanık bir anlatımı vardır.

6.2.2. İngiliz Edebiyatı

İngiliz edebiyatı eserlerinin gerçekçilik vasfını sorgulayan Meriç, İngiliz edebiyatı yazarları hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunur.³⁶¹

6.2.2.1. John Lyly [1553-1606]

XVI. yüzyılda İngiliz edebiyatı şiirde zirveye ulaşırken nesirde de dikkat çeken gelişmeler yaşanır. Cemil Meriç, John Lyly’nin *Euphues*’in adlı terbiye kitabının da bunlardan biri olduğu bilgisini verir. Eser, yazarın başından geçen bir serüveni anlatmaktadır. “John Lyly’nin *Euphues*’u zarif bir üslupla anlatılan, içine ahlakî ve dinî mülahazaların da serpiştirildiği romantik bir serüven.”³⁶² Meriç, kadınlardan sakınma, eğitimin ıslahı, Tanrı’ya inanç gibi konuların işlendiği eserin asıl öneminin üslubunun mükemmelliğinden kaynaklandığını ifade eder.

6.2.2.2. William Shakespeare [1582-1616]

Cemil Meriç, Tolstoy’un tenkitlerinin görülmeden Shakespeare’nin anlaşılamayacağını öne sürer. Tolstoy’un Shakespeare’i İngiliz emperyalizminin empoze ettiğini söylediği aktarır. Onun için Shakespeare’nin eserlerinde insan yoktur, yaptığı iş sadece gevezelik etmektir.³⁶³

6.2.2.3. John Bunyan [1628-1688]

XVII. yüzyılda İngiliz romanının en mükemmel ifadesine John Bunyan’ın *Necata Doğru* adlı eseriyle kavuştuğunu söyleyen Meriç’e göre yazar, roman kişilerini ciddi bir realizm içinde okuyucuya sunar. Meriç, Bunyan’ın yararlandığı mecazları hikâye anlatma üslubuna uygun bulmaz. Bununla birlikte yazarın kullandığı dil samimi ve soyludur. Bunyan, halktan biri olduğunu eserde hissettirir. Söz konusu eserin alegorik bir destan niteliği taşıdığını belirten Meriç’e göre insanın

³⁶⁰ Cemil Meriç. a.g.e. s. 267.

³⁶¹ Cemil Meriç. (2014). İngiliz Romanı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 213.

³⁶² Cemil Meriç. a.g.e. s. 213.

³⁶³ Halil Açıkgoz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 104.

günahla olan savaşını anlatan *Necata Doğru*'da yazarın mukaddes kitap ve kendi iç dünyası olmak üzere başlıca iki kaynağı vardır.³⁶⁴

6.2.2.4. Daniel Defoe [1660-1731]

Cemil Meriç, Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* adlı eserini modern çağın ilk romanı olarak işaret eder. Daniel Defoe, XIX. yüzyılın kaderini tayin eden, çağı kucaklayan bütün temaları içinde barındıran bir eser kaleme almıştır. “Zanaatları birer birer yeni baştan keşfeden ferdin destanı bu: Endişe, disiplin, bir sporcu cesareti, bir maceracı ruhu ve kaçış özlemi ile dolu.”³⁶⁵ Daniel Defoe, eserinde modern insanın yalnızlığını, bireyin tabiatla olan çetin mücadelesini ele alır. “Evvela beşerî yalnızlığın kitabı. “Ben”in apolojisi.”³⁶⁶ Meriç, Daniel Defoe'nun eserini bir ilim adamı gibi titizlikle kaleme aldığını savunur. Defoe gözlemlerinde çok dikkatli davranmış, tahlillerinde de ayrıntılara büyük önem vermiştir. Buna rağmen eserde önemli eksiklikler vardır. Eser, klasik zevki yansıtmadığı gibi okuyucuya psikolojik tahliller de sunmaz. “Avrupa insanının his dünyasını yoğuran bir kitap, kuru, çıplak, haşin.”³⁶⁷

Robinson Crusoe'un Avrupa'da mukaddes kitaplardan sonra en çok satılan kitap olduğuna değinen Meriç, Türk edebiyatında söz konusu esere verilen değeri anlamsız bulur. Zira eser, başka bir ruh ikliminin izlerini taşımaktadır. Bir bakıma XIX. yüzyıl Avrupa insanının övgüsüdür. “Soğuk ve gayri insanî. Müstemleke kokan, emperyalizm kokan, ferdiyetçilik kokan bir kitap.”³⁶⁸ Meriç'e göre, bireyselliği vurgulayan, insaniyetten ve toplumsallıktan uzak bu eserden, Osmanlı topraklarındaki insanların zevk alması söz konusu bile olamaz.

6.2.2.5. Jonathan Swift [1667-1745]

Cemil Meriç, Jonathan Swift'in yaşadığı dönemde İngiliz nesrinin ve istihzasının en büyük temsilcisi olduğunu belirtir. Meriç, Swift'in aydınlık bir zihni olduğu kanaatinde. Yazarın eserleri hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunur. Swift'in *Fıçı* adlı hikâyesinde Katolikleri ve Presbiteryenleri, *Kitaplar Kavgası* adlı hikâyesinde ise her şeyi bildiğini zanneden ukalaları hicvettiği bilgisini verir.

³⁶⁴ Cemil Meriç. (2014). İngiliz Romanı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.214.

³⁶⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 218.

³⁶⁶ Cemil Meriç. a.g.e., s. 218.

³⁶⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 217.

³⁶⁸ Cemil Meriç. (2014). Romanda Hesaplaşma. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 335.

Meriç'e göre yazarın en önemli eseri dünya çocuk edebiyatının unutulmaz eserleri arasına adını yazdıran ve "asrın en yaman, en buruk, en insafsız hicviyesi" olan *Güliver'in Seyahatleri*'dir.³⁶⁹

6.2.2.6. Walter Scott [1771-1832]

XIX. yüzyılda Avrupa'yı etkisi altına alan Walter Scott, Cemil Meriç'in tecrüsesünü de kısa zamanda alevlendirmiştir. Scott'un hikâyelerini ilk olarak *İnsanlığın Komedyası* adlı eserle, daha sonra Zola, Marx ve Taine gibi isimler vasıtasıyla tanıdığını belirten Meriç, söz konusu hikâyelerin kendisine *Kelile ve Dimne*'yi ve *Binbir Gece*'yi anımsattığını aktarır.³⁷⁰ Meriç'e göre Scott zaman içinde değişen zevklere, eleştirmenlerin muhtelif fikirlerine rağmen halkın gönlünde daima ilk sırada yer almıştır. Bu bakımdan roman türünde rakip tanımaz bir saltanata sahiptir.

Cemil Meriç, romanlarında hakikatten çok hayalin yer tuttuğunu ifade ettiği Scott'un bir yazarın sahip olması gereken vasıfların birçoğuna sahip olduğunu belirtir. Scott dehası ve ilhamıyla iyi bir romancıdır. Meriç'in Scott'ta eksik bulunduğu nokta kolay yaratıcılık yani itinasızlıktır.

Avrupa'da tarih bilincini canlandıran Scott romantizmin dünya edebiyatındaki önemli temsilcilerinden biridir. Scott, özellikle ayrıntılarda, nesnel bir tarih sunmaktan uzaklaşarak kendi muhayyilesine dayanan bir tarih sunar. "Scott'un kalemi İsrail'in suru gibi ölüleri diriltmiş ve tarih bütün heybetiyle değiştirmişti romanı."³⁷¹

Cemil Meriç, yazarın yakın geçmişi anlatan eserlerini en başarılı eserleri olarak görür. "Scott, ölüleri konuşturur, çağları, adetleri, müesseseleri, gün ışığına çıkarır."³⁷² Scott olmasa, Victor Hugo'nun *Notre Dame*'i kaleme alamayacağını öne süren Meriç'e göre Avrupa'yı Avrupa yapan bu isimlerdir. Scott, Cervantes'in daha gelişmiş olan bir devamıdır. Balzac ise Fransa'da yaşayan bir Scott'tur. Cemil Meriç, Balzac'ı Scott'un etkilediğini düşünür.

Scott'un eserlerinin Türkçeye neden çevrilmediğini sorgulayan Meriç iki gerekçe gösterir. İlki Türk edebiyatının Batı deyince aklına Fransa'nın gelmesi ve ilk

³⁶⁹ Cemil Meriç. (2014). İngiliz Romanı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.217.

³⁷⁰ Cemil Meriç. (2015). Tenkitçiyeye, Kitaplara, Paris'e, İnsanın Kendini Tanımaya ve Tanıtmasına Dair. *Jurnal*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 253.

³⁷¹ Cemil Meriç. (2014). Zola'ya Dair. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 265.

³⁷² Cemil Meriç. (2014). Fransa'da. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 236.

çevirilerin Fransız yazarlardan yapılmasıdır. İkincisi yazarın eserlerinin çok uzun ve tasvirlerle yüklü olmasından dolayı anlaşılması için geniş bir bilgi birikiminin gerekmesidir. Bununla birlikte Kemal Tahir'in romanlarında zaman zaman Scott'un etkisi görülür.

6.2.3. Rus Edebiyatı

Avrupa'nın Rusya'nın edebiyat dünyasını geç tanıdığı kanaatinde olan Meriç, bu kıtanın Kristof Kolomb'unun Vogüe olduğunu ifade eder.³⁷³

Rus romanlarının dünya edebiyatındaki önemini vurgulayan Cemil Meriç, Rus realizminin daha çok ruha eğildiğini dile getirir. Meriç'e göre Rus romanının ayırıcı vasfı merhamettir.³⁷⁴

6.2.3.1. Nikolay Vasilyeviç Gogol [1809-1852]

Cemil Meriç, Batı romanında Balzac ile Dickens'ın sahneye çıktığı sırada Rus romanında Gogol'un belirdiğini aktarır. Rus nesrinin ilk büyük ismi Gogol'dur.

Puşkin'in yazarın *Köy Geceleri* adlı eserini göklere çıkarmasının aksine Meriç eseri beğenmez. *Mirgorod Hikâyeleri* içinde ise en çok *Taras Bulba* ilgisini çeker. *Arabesk* adı altında yayımlanan hikâyelerin arasında *Bir Delinin Not Defteri* ile *Palto*'yu önemli bulur.

Meriç, Gogol'un İspanyol edebiyatına yöneldiğini ve *Don Kişot*'u ayrıntılarıyla incelediğini aktarır. Bu yüzden de Gogol'un en büyük eseri olan *Ölü Canlar*'ın fikir babası olarak Cervantes'i işaret eder. Bu noktada iki eserin benzerliğine değinir. Her iki eserde de benzer bir mizah vardır. Hüzün bu mizahın ardından kendisini hissettirir. İki yazar da eserlerinin roman olmadığını düşünür.

Eserini bölümlere değil, şarkılara ayıran Gogol'a göre *Ölü Canlar* bir poemdir. Eseri için on beş yıl emek harcayan Gogol tamamlayamadan hayatını yitirir. "Zavallı Gogol! Bu romanda çağdaş Rusya'nın ansiklopedisini yaratacak, zamanının bütün meselelerini ele alıp düşüncelerini sergileyecekti."³⁷⁵

Gogol'u Turgenyev'in "büyük adam" diye andığından söz eden Meriç, yazarın dünya edebiyatındaki yerinin Cervantes ile Le Sage arasında bir yer olduğu kanaatindedir.

³⁷³ Cemil Meriç. (2014). Rusya'da. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.224.

³⁷⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 228.

³⁷⁵ Cemil Meriç. (2014). Rusya'da. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 226.

6.2.3.2. Fyodor Dostoyevski [1821-1881]

Suç ve Ceza, Cemil Meriç'in baştan sona okuduğu ve çevirdiği ilk yabancı romandır. "Suç ve Ceza, insan ruhunun durumlarını, mağaralarını, dehlizlerini tarayan bir kitap."³⁷⁶ Meriç, romanı okurken roman kişileriyle birlikte romanda yaşadığını ve romanın bazı bölümlerini zihnine kazıdığını dile getirir. Kitapta beğenmediği tek şey, yazarın Hristiyan tarafını roman kişilerine yansıtmasıdır. Meriç, bu romanla dünya edebiyatındaki ilk keşfine çıkmıştır. Ne var ki, o dönemlerde bunun önemini algılayabilecek yaşta değildir.³⁷⁷

Dostoyevski'nin ıstırabın, isyanın, merhametin ve şuurlatının romancısı olduğunu düşünen Meriç, *Suç ve Ceza*'dan sonra *Kumarbaz*'ı, *Budala*'yı ve *Karamozov Kardeşler*'i okumuşsa da bu eserleri beğenmemiştir. Ardından okuduğu *Beyaz Geceler*'i sıradan bir Maupassant hikâyesine benzetir. 1939 yılında Dostoyevski'nin jurnaliyle karşılaşan Meriç, bir kez daha hayal kırıklığına uğrar. O dönemlerde Avrupa'nın yüceltiği Dostoyevski'ye bir türlü ısınmaz. Yıllar sonra tekrar *Karamozov Kardeşler*'i okuduğunda ise yazarın bütün tecrübelerinin bu kitapta yer aldığını keşfeder. Karamozov bir bakıma insanlığa son sözünü söyleyen Dostoyevski'nin fikrî vasiyetnamesidir.³⁷⁸

Dostoyevski'yi en büyük kılavuzlarından biri olarak tanıtan Cemil Meriç'e göre Türk edebiyatı acıları, zilletleri ve hayal kırıklıklarıyla Balzac'tan daha çok Dostoyevski'ye yakındır. Bu yüzden de Türk okuyucuları Dostoyevski'yi Batı'nın bütün romancılarından daha fazla anlarlar.³⁷⁹

Cemil Meriç, Türk edebiyatında bir Dostoyevski çıkmamasından şikayet eder. Türk edebiyatında Dostoyevski seviyesinde bir yazar çıkmamasının nedeni onu okuyacak bir sarayın olmamasıdır.

6.2.3.3. Lev Tolstoy

Tolstoy, bir bakıma Rousseau'nun tenkididir. Cemil Meriç'e göre roman bir meseleyi hallederse destan olur. Tolstoy'un romanları da destanı andırır. Balzac ve Dostoyevski'nin dünyanın iki büyük romancısı olduğunu belirten Cemil Meriç, Tolstoy'un da bu türün önemli bir temsilcisi olduğunu inkar etmez.³⁸⁰

³⁷⁶ Cemil Meriç. (2014). Öldürmeyeceksin. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 208.

³⁷⁷ Cemil Meriç. (2015). Dosto ve Biz. *Jurnal*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 211.

³⁷⁸ Cemil Meriç. (2015). Aile. *Jurnal*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 121.

³⁷⁹ Cemil Meriç. (2017). Dosto ve Biz. *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 273.

³⁸⁰ Halil Açıkgoz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 117.

Meriç'e göre Tolstoy'un üç büyük eseri vardır: *Diriliş*, *Anna Karenina*, *Harp ve Sulh*. Yazarın *Sanat nedir* eseri de içinde Shakespeare'nin tenkidini barındırması bakımından oldukça önemlidir.³⁸¹

6.2.4. İtalyan Edebiyatı

Orta Çağ İtalyan edebiyatından diğer Avrupa edebiyatlarını tesiri altına alan tek eserin *Decameron* olduğunu dile getiren Meriç, İtalyan edebiyatından Giovanni Boccaccio ve Dante'nin edebî kişilikleriyle ilgili görüşlerini bildirir.

6.2.4.1. Dante Alighieri [1265-1321]

Dante, ülkesine bir dil armağan eden, bu vesileyle de İtalya'yı yaratan adamdır. Yoksulluk içinde ölmüş ve öldükten sonra bayraklaşmıştır. Meriç, Dante'nin gönlüyle muhafazakâr, dehasıyla ise bir devrimci olduğunu düşünür. “Dante, tek başına yürüyen adam: mağrur ve münzevi. Sevgileri de kinleri de kendinin. Cehennemi ve cenneti olan bir Tanrı.”³⁸²

Dante, ölümler ve diriler hakkında hüküm veren bir şairdir. Bir tarikatı yahut bir devleti temsil etmez. Sadece düşünce adamının hayata müdahale hakkını elinde bulundurduğunun bilincindedir.

6.2.4.2. Giovanni Boccaccio [1313-1375]

Cemil Meriç, Giovanni Boccaccio'nun La Fontaine'den Maupassant'a uzanan bir hikâye anlatma geleneğinin başlatıcısı olduğunu belirtir. Giovanni Boccaccio'yı dünya çapında meşhur eden eser *Decameron*'dur.

Avrupa edebiyatının XVI. yüzyıla kadar gelişmediğini, yalnızca roman adı altında basit hikâyelerin karalandığını belirten Cemil Meriç, *Dekameron*'un böyle bir ortamda mühim olduğunu dile getirir. “Decameron boş bir gökte parlayan münzevi bir yıldız.”³⁸³ Meriç, *Decameron*'un müstehcen unsurlarına da dikkat çeker. Eseri dekolte tasvirlerle bayılanların baş ucu kitabı olarak görür.

Decameron, Orta Çağ İtalyan edebiyatlarından kalan ve Avrupa'nın öteki edebiyatlarını geniş ölçüde etkileyen tek hikâyedir. “Decameron, birçok edebiyatçıya

³⁸¹ Halil Açıkgöz. a.g.e., s. 226.

³⁸² Cemil Meriç. (2014). Dante. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 230.

³⁸³ Cemil Meriç. (2014). Fransa'da. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 229.

göre seks romanının şaheseri.”³⁸⁴ Hikâyelerdeki kişiler ahlaken yozlaşmış kişilerdir. Meriç, hikâyelerdeki kişilerin her devrin Avrupa insanını temsil ettiğini söyler.

Decameron dünya edebiyatına damgasını vurmuş ve birçok dile çevrilmiştir. Cemil Meriç, La Fontaine’in bu hikâyelerin çoğunu nazma dönüştürdüğünü, fablların kaynağının bu eser olduğunu ve Marguerite d’Angouleme’in üstadının da Giovanni Boccaccio olduğunu ifade eder.

6.2.5. Alman Edebiyatı

Alman edebiyatında Orta Çağ’ın sonlarında destanî şiirlerden düzenlenmiş olan nesirlere rastlanır. Meriç, bu edebiyatta uzun yıllar yabancı romanların taklit edildiğini aktarır. Alman edebiyatında XVII. yüzyılda fantastik, mizahî ve pikaresk romanlar ön plandadır. Aynı yüzyılın sonlarında ise kahramanlık ve aşk romanları öne çıkmaya başlar. Meriç, Alman edebiyatında XVIII. yüzyılda *Robenson Crouse* taklitleri görüldüğünden bahseder. Daha sonra romanesk edebiyata geçilmiştir. Hakikî anlamda Alman romanı ise Goethe ile başlar.³⁸⁵

6.2.5.1. Johann Gottfred Herder [1744-1803]

Goethe’yle birlikte dünya edebiyatı bahçelerinde dolaşan diğer bir ismin Herder olduğunu söyleyen Meriç’e göre iki yazarın bu yoldaki amacı farklıdır. Goethe’nin amacı tarih ve estetikdir. Herder ise diğer ülke edebiyatlarını da Tanrı’nın bir tecellisi olarak görür. Meriç, yabancı edebiyatın Herder için aşırı bir tarih panteizmi olduğunu ifade eder.³⁸⁶

6.2.5.2. Johann Wolfgang von Goethe [1749-1832]

Cemil Meriç’e göre Alman edebiyatının hakikî manada roman türüyle tanışması Goethe vesilesiyledir.³⁸⁷ Meriç, *Kırk Ambar* adlı eserinde Goethe için dünya edebiyatı mefhumunun ne anlama geldiğini sorgular. Goethe için dünya edebiyatı millî edebiyatları birbirine bağlayan bir köprü görevi görmektedir. Yazarlar kendi ülkeleri dışında bütün milletlere seslenen bir edebiyat yaratmalıdır. Meriç,

³⁸⁴ Cemil Meriç. (2014). İtalya’da. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 211.

³⁸⁵ Cemil Meriç, a.g.e., s. 212.

³⁸⁶ Cemil Meriç. (2014). Dünya Edebiyatı. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.27.

³⁸⁷ Cemil Meriç. (2014). İtalya’da. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.212.

Goethe'nin dünya edebiyatının sınırlarını çizmede kendi kendisini ölçü olarak belirlediğini aktarır.³⁸⁸

6.2.5.3. Franz Kafka [1883-1952]

Ölümünden sonra dünyaca ünlü bir yazar haline gelen Kafka, Cemil Meriç'e göre edebiyatta fazla söz hakkı olmayan bir yazardır.

“Kafka kadar adı bir adam gelmedi edebiyata. Pis, adı. İmanını kaybetmiş, pısrık, ezik bir adam.”³⁸⁹

6.2.6. İspanyol Edebiyatı

Cemil Meriç, şövalye romanının İspanya'yı kuşattığını ifade eder. Pastoral roman da şövalye romanı kadar İspanya'da ilgi görmüştür. Meriç, her iki türün de başka ülke edebiyatlarından alındığına dikkat çeker. Pikaresk roman ise dünya edebiyatına İspanya'nın armağanıdır. Meriç'e göre İspanyol toplumunun bağrından fıskıran bu tür, hiçbir ülkede İspanya'daki kadar özgün, renkli ve yaşayan bir edebiyatın malzemesi olmamıştır.³⁹⁰

Meriç, dünya edebiyatında roman türünün ön tarihini *Don Kişot* ile başlatır. “Çünkü Cervantes bir çağı kapayan ve dünya hikayesine yepyeni ufuklar açan bir fatihtir.”³⁹¹ Ne var ki, Cervantes eserin türünün roman olduğunu düşünmez.

Don Kişot'un bir roman okuyucusunun romanı olduğunu ifade eden Meriç, eserin büyüklüğünün yalnızca bir türe öncülük etmekten kaynaklanmadığı görüşünü taşır. “Bir romanda romanların tenkidi. Bir roman okuyucusunun hayatını bir roman okuyucusuna anlatan roman.”³⁹² Eser, romanları da anlatan bir romandır. Aynı zamanda romanlara karşı yazılmış bir romandır.

Cemil Meriç'e göre *Don Kişot*, İspanyol dilinin şaheseridir. Eser yüklendiği düşünceyi taşıması ve üslubu bakımından muazzamdır. Fakat yazarın kullandığı malzeme yetersizdir. “Ne garip serencam. *Don Kişot*'ta sergilenen, kıyırtık bir hikâye. Ama kitap bugün dünya edebiyatının üç beş zirvesinden biri.”³⁹³

Dünya edebiyatının ana kaynaklarından biri olan *Don Kişot*, dünyanın bütün dillerine çevrilmiş bir kitaptır. Okuyucu eserde daima kendisinden bir şeyler bulmuş,

³⁸⁸ Cemil Meriç. (2017). Voltaire, Herder, Goethe. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 27.

³⁸⁹ Halil Açıkgöz. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s. 103.

³⁹⁰ Cemil Meriç. (2014). Romanın Ön Tarihi. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 173.

³⁹¹ Cemil Meriç. (2014). Çağın Dini Hümanizm. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 126.

³⁹² Cemil Meriç. (2014). Romanın Ön Tarihi. *Kırk Ambar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.175.

³⁹³ Cemil Meriç. a.g.e., s. 175.

Cervantes, her nesil okuyucuya seslenmeyi bilmiştir. “İspanya’da doğan güneş bütün Avrupa’yı aydınlatmış.”³⁹⁴

Meriç, Cervantes’in şövalye romanlarının şahsında sisteme karşı geldiğini belirtir. Ona göre Don Kişot, bir buhranın kitabıdır. İnançlarından şüphe duyan bir yazarın haykırışıdır.

Rüyaların dünyasında yaşamak isteyen bir kitap olan *Don Kişot* Türkçeye de çevrilmiştir. “Cervantes’in şaheseri bir Hacivat-Karagöz hikayesine dönüştürülmüş.”³⁹⁵ Meriç, Türk diline kazandırılan *Don Kişot* çevirilerini başarısız bulur.

6.2.7. Polonya Edebiyatı

Polonya meselesinin Osmanlı tarihçilerini uğraştırdığını ifade eden Cemil Meriç, Lehistan’ın ne zaman ve niçin Polonya olduğunu irdeler. Bu ülkenin insanları Türk düşünce tarihini çeşitli bakımlardan etkilemiştir. Dünya edebiyatında Polonya’nın adını duyurması ise Adam Mickiewicz sayesinde olmuştur.

Cemil Meriç için Polonya edebiyatının gerçek temsilcisi Adam Mickiewicz’tir. Meriç, yalnızca kendisi için değil, dünya edebiyatı ile uğraşan herkes için Polonya’nın Adam Mickiewicz’in vatanı olması dolayısıyla anlamlı olduğunu belirtir. “Duygularını ahenkli mısralarla terennüm eden genç öğretmen ülkesinin tanınmış bir şairidir.”³⁹⁶ Meriç, Rus aydınlarının şaire destek olduğunu ve şairin böyle dost bir çevrede edebiyat çalışmalarını rahatça sürdürdüğünü aktarır. Mickiewicz’in 1822’de yayımlanan ilk şiirleri Polonya edebiyatının manifestosu mahiyetindedir. Şair 1823’te yayımlanan şiirlerinde çok daha olgun, çok daha kendisidir. Meriç’e göre Adam Mickiewicz’in Byron ile Puşkin’in etkisinde kaleme aldığı *Konrad Valenrod* adlı eseri sansürün dikkatsizliği sayesinde yayımlanmıştır.

1832’de şairin *Polonyalılar ve Polonya’ya Seyahat Üzerine Kitaplar* basılır. 1834’te on iki bin mısralık epik bir poem olan son kitabı *Mesir Tade* çıkar. “On iki yıl süren bir edebî faaliyet. Tarihçiler üç döneme ayırırlar bu faaliyeti: Litvanya Dönemi, Rus Dönemi, Dresden ve Paris’te geçen parlak dönem.”³⁹⁷ Meriç, yazar ile

³⁹⁴ Cemil Meriç. a.g.e., s. 210.

³⁹⁵ Cemil Meriç. a.g.e., s. 210.

³⁹⁶ Cemil Meriç. (2017). Polonya’nın En Büyük Şairi. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 397.

³⁹⁷ Cemil Meriç. a.g.e., s. 398.

ilgili bu bilgileri verdikten sonra Adam Mickiewih'in 1834 yılında edebiyat alanındaki faaliyetinin tamamen sona erdiğini bildirir.

6.2.8. Yunan Edebiyatı

Romanın tarih öncesini Eski Yunan edebiyatıyla başlatan Cemil Meriç, Eski Yunan nesrinde destanların gölgesinde kalan hikâye türünün ilk örneğinin siyasî, ahlakî ve askerî bir terbiye kitabı olan *Siropedi* olduğu bilgisini verir.

Meriç, Yunan hikâyesinin şehrin ve şehir insanının renksiz hayatına tutulan bir aynaya benzettir. Eski Yunan edebiyatındaki bütün hikayelerin Doğu'nun bir *Binbir Gecesi* etmeyeceğini ifade eden Meriç'e göre Yunan romanının tek önemi büyük bir geleceği olan roman türü başlatmış olmaktır.³⁹⁸ "Yunan edebiyatı bir fuhuş edebiyatı. Dufour, altı ciltlik Fuhuş Tarihi'nin beş yüz sayfalık birinci cildini bu edebiyata ayırır."³⁹⁹ Meriç, Yunan edebiyatındaki eserlerin müstehcen unsurlara çok fazla yer verdiğine değinir.

6.2.9. Portekiz Edebiyatı

Cemil Meriç, *Bu Ülke* adlı eserinde, Portekiz edebiyatının en büyük ismi olduğuna inandığı Luis de Camoens hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunur.

Portekiz edebiyatının ünlü şairi Camoens'in sürgün, hapisane ve savaş üçgeninde geçen hayatı bir destanı andırmaktadır. Cemil Meriç, Camoens'in Portekiz edebiyatının tek büyük fatihi olduğuna inanır. Hayal ile hakikat arasına şiirden bir köprü inşa eden Camoens, bütün kıtaları hatta ebediyeti fethetmiş bir şairdir. Meriç, şairin ölüm tarihi olan 1580'in aynı zamanda bütün bir edebiyatın ölüm tarihi olduğunu düşünür. Camoens, Avrupa şiirinin ilham perisidir.

"Her mısırda insanlık gemisinin uzun zamandır hasretini çektiği kıyılara yaklaştığımızı sezersiniz. Yelkenleri yeni meltemlerle kabarır. Ve Asya gökleri Tanj ırmağının sularına akseder. Mısrallar kâh portakal çiçeği kokar, kâh tarçın."⁴⁰⁰

Camoens, yoksulluk içinde yaşamış ve yoksul ölmüştür. Şairin asıl değeri ancak öldükten sonra anlaşılmıştır.

³⁹⁸ Cemil Meriç. (2017). Romanın Tarih Öncesi. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 152.

³⁹⁹ Cemil Meriç. (2014). Geç Kalmış Bir Mezdekçi: Sade ve Sartre. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 200.

⁴⁰⁰ Cemil Meriç. (2014). Camoens *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 233.

6.2.10. İran Edebiyatı

İran bütün Asya kavimlerinin konakladıkları bir konumda yer alır. Medeniyetlerin dört yol ağzındadır. Yaşamının ilk şartının savaşmak olduğu bu topraklar efsanelerle kaynaşmış bir tarihe sahiptir. “Zaferden zafere koşan Arya beyleri edebiyatı hor görüyorlardı, gürzle nasırlaşan pençelerine kalemi yakıştıramadılar.”⁴⁰¹ Bu coğrafyada edebiyat arka planda kalmıştır.

Şehname'deki Dara'nın sesini soğuk ve ürpertici bulan Meriç'e göre komutanların cenk, av ve aşk ile meşgul olduğu bir dönemde İran'da halk cehalet içindedir. Meriç, İran'ın dünya edebiyatına *Avesta* adında ülkenin eski geleneklerinin yazılı olduğu dağınık sayfalar ile hükümdarların menkıbelerini içeren çok mütevazı bir eser bıraktığını belirtir. Firdevsi'nin altmış bin beyitlik eseri *Şehname* de bu geleneğin bir tezahürüdür. Kutsal dağ, ölümsüzlük ırmağı ve hayat ağacı gibi motifler İran destanının temelini oluşturur.

6.2.11. Arap Edebiyatı

Arapçayı Farsçaya kıyasla daha zor ve haleli bir dil olarak gören Cemil Meriç, Türk şairlerinin bu yüzden Arapçaya daha az rağbet ettiği tespitinde bulunur. Meriç'e göre Muallim Naci her fırsatta Arap edebiyatının şaheserlerini tanıtmaya çalışmıştır. Arap Edebiyatı tarihi ise ilk olarak Fehmi Bey tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu eser cahiliye dönemi Arap edebiyatının bir araştırmasıdır. Daha sonra Cemal Sezgin, Huart Clement'den *Arap ve İslam Edebiyatı Tarihi* adlı eseri çevirir. Bu eser Arap edebiyatını tanıtmaya bakımdan önemlidir. Cemil Meriç, Huart Clement'in bu eserinin ön sözünden alıntılar yaparak Arap edebiyatı ile ilgili muhtelif bilgiler verir.⁴⁰²

6.2.12. Hint Edebiyatı

Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde* adlı kitabıyla Hint düşüncesine ve edebiyatına yönelir. Türk düşüncesi ve edebiyat tarihi Meriç'in eşiğinde olduğu bu yeni dünya ile henüz tanışmamıştır. Meriç'in uzun araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bu eser, Hint edebiyatının tanıtıcılığını üstlenmesi bakımından önemlidir.

“Cemil Meriç, Türkiye'de karşılaştırmalı edebiyatın temel uygulamasını, yeri geldikçe Türk edebiyatıyla ilgili bilgiler vermekle bir bakıma gerçekleştirmektedir,

⁴⁰¹ Cemil Meriç. (2017). İslamdan Önce İran Edebiyatı. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 352.

⁴⁰² Cemil Meriç. (2017). Arap Edebiyatı. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 361.

ama genel biliminin bir kolu olan karşılaştırmalı edebiyat bilimiyle özel olarak ilgilenmemektedir. Bence onun Türk karşılaştırmalı edebiyat bilimine asıl katkısı, Batı'yla yetinmeyip Asya'ya, Uzakdoğu'ya ilgi uyandırmasıdır.”⁴⁰³

Meriç, Hint edebiyatının diğer millî edebiyatlardan ayırıcı vasfının hayallere dayanması olduğunu belirtir. “Toprakla insan hiçbir edebiyatta böylesine içli dışlı değildir. Her çiçek konuşur, her ağaç canlıdır, her patikanın göğsünde bir kalp çarpar.”⁴⁰⁴

Gramer ve tıp kitaplarının bile çoğu kez manzum olduğu Hint edebiyatında düz yazıya nadiren rastlanmaktadır. Hint edebiyatının Sanskrit edebiyatından ibaret olduğuna dikkat çeken Meriç'e göre Hindistan'ın diğer edebiyatları Sanskrit edebiyatının gür yahut boğuk yankılarıdır.⁴⁰⁵

Hint edebiyatı metinlerinin temel kaynağı tanrılar ve tabiattır. Dolayısıyla eserler kutsal metinler ve edebî metinler olmak üzere iki başlık altında incelenmelidir. Kutsal metinlerin büyük bir bölümünü vedalar oluşturur. Diğer bir önemli metin olan brahmanlar ise vedaların bir türüdür. Meriç, bin yılı kapsayan Hint edebiyatının bütün ürünlerinin ilahî bir kaynaktan gelmediğini vurgular. Bu din dışı metinler *Upanişadlar*, *Şakuntala* ve *Bhagavad Gita*'dır. Ayrıca Hint edebiyatında efsanelerin ve masalların da önemli bir yeri vardır.

Rabindranath Tagor, Hint edebiyatını Avrupa'ya tanıtan ve sevdiren isimdir. Meriç, Tagor'un hakettiği yerin istikbal olduğunu ön görür. “Binlerce yılın ötesinden gelen, binlerce yankısı olan bir ses... Hint'in ve şiirin sesi. Kah coşkunu ve bulanık, kah durgun ve berrak, Ganj gibi.”⁴⁰⁶ Ona göre zirvelerde kanat çırpan şair ebediyete kavuşacaktır. “Altın bir rebapta inleyen şarkı Tagor; ihtirasların ummanı üzerinde yükselen ezelinin şarkısı.”⁴⁰⁷

Cemil Meriç'in hem bir gönül hem de bir düşünce adamı olarak tasavvur ettiği Tagor'a çevresindekiler “üstad”, Gandhi ise “büyük kılavuz” der. Fakat Tagor “kavîh” sıfatını benimser. Meriç, kavîh kelimesinin şair ve bilge anlamlarına geldiği bilgisini verir. Tagor, Hindistan'ın en batısından Birmanya'ya kadar Bengalce konuşulan her yere sesini duyurmayı başaran bir bilgedir.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Gürsel Aytaç. (2015). Cemil Meriç'in Karşılaştırmalı Edebiyatçılığı Üzerine. *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç), 157:235-239.

⁴⁰⁴ Cemil Meriç. (1994). *Bir Dünyanın Eşiğinde*. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 83.

⁴⁰⁵ Cemil Meriç, a.g.e., s. 96.

⁴⁰⁶ Cemil Meriç. (2014). Tagor. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 243.

⁴⁰⁷ Cemil Meriç. (2017). İnsanlığın Son Sözü Agnostisizm mi?. *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 244.

⁴⁰⁸ Cemil Meriç, a.g.e., s. 245.

SONUÇ

Cemil Meriç'in görme yetisini kaybettikten sonra oluşturduğu on iki ciltlik külliyyatı çok farklı alanlardaki bilgileri bir arada sunarak okuyucusuna yeni ufuklar açar. Bununla birlikte edebiyat alanındaki değerlendirmeleri en yetkin eserlerini meydana getirir. Meriç'in *Kırk Ambar* adlı eserinin ilk cildi bir edebiyat tarihi mahiyetindedir. Diğer eserlerinde sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında yaptığı değerlendirmeleri bir arada bulunurken *Kırk Ambar*'ın ilk cildinde yalnızca edebiyat üzerine düşüncelerine yer verilir.

Türkçenin müdafaasının taşıdığı en büyük şeref olduğunu ifade eden Meriç için dil konusu ayrı bir önem arz eder. Meriç, Arap harflerinin Türkçenin ifade gücünü daha iyi yansıttığını savunur ve yeni harflerin kabulüne şiddetle karşı çıkar. Yeni harflerin kabulü ile kütüphaneler tuğla yığınına çevrilmiş ve bir millet hafızasını kaybetmiştir. Bu noktada Meriç'in harf inkılabı konusundaki eleştirilerinin oldukça sert, abartılı ve maksadını aşan ifadeler olduğunun belirtilmesi gerekir.

Türkiye'de yaşayan her bireyin Osmanlı Türkçesi bilmesi gerektiğini düşünen Cemil Meriç, bu şekilde maziyle arada bir köprü kurulabileceğini belirtir. Ayrıca bugün Türkiye'de uygulanmakta olan Osmanlı Türkçesinin okullarda okutulması önerisini, yıllar önce sunarak ne kadar ileri görüşlü bir mütefekkir olduğunu kanıtlamıştır.

Meriç, özellikle edebiyat, edebiyat tarihi, edebiyat sosyolojisi, çocuk edebiyatı ve dünya edebiyatı kavramları üzerine görüşlerini beyan ederken taradığı kaynaklardan yaptığı alıntıları tekrar tekrar yorumlayarak türetmiş ve hükümlerini bu şekilde vermiştir. Bir bakıma okuyucuyu kaynağına yönlendirmiş, okumaya, düşünmeye ve araştırmaya zorlamıştır. Okuyucu, Meriç'in eserlerinde neyi aradığını bilmek, alıntılarla yazarın kendi fikirlerini ayrıştırmak ve elde ettiği bilgileri tasnif etmek zorundadır. Aksi takdirde kendisini bir alıntılar yığını ve karmaşa içinde bulur. Yazarın bilhassa bu kavramları ele alırken karşılaşılan konudan konuya atlayan

tutumunun nedeninin her konuda söyleyecek birçok sözü bulunan derin bir tecessüs olmasında aranması gerekir.

Edebî türleri farklı ülkelerdeki tarihî süreçleri içinde açıklayan Meriç, yaşanan coğrafya ile ekonomik, sosyal, kültürel ve dinî şartların söz konusu türler üzerindeki yansımalarını delil ve mukayeseler yoluyla ele alır.

Şiire karşı olan ilgisini gizleyemez. Şiirsel bir dille türün pek çok tanımlamasını yapar. Edebiyatın şiirle başladığı kanaatindedir. Yeni şiire karşı eski şiiri, hece veznine karşı aruz veznini tercih eder. Meriç'e göre Türk şiiri yüzyıllar öncesinde zirvelere ulaşmıştır.

Yazı hayatına çeviri ve tenkit yazılarıyla başlayan Meriç'in bu türler hakkındaki fikirleri de ilgi çekicidir. Çeviriler başka bir ruh iklimini kendi topraklarına taşımaktır. Farklı dillerden kazandırılan eserlerin ruhunu kaybetmemesi gerekir. Çevirmen o dille de duymayı, düşünmeyi, hissetmeyi bilmelidir. Meriç, eleştiriyi bir bilim dalı olarak görmez. Eleştiri yazarın kişisel beğenisini, doğru ve yanlışlarını yansıtan bir sanattır. Eleştirmenin ölçütleri hiçbir zaman tam anlamıyla nesnel olmayacaktır.

Türk tiyatrosunun hiçbir zaman var olmadığını, yalnızca taklit düzeyinde kaldığını belirten Meriç, kendisine bir şeylerin gizlendiği yahut olduğundan farklı gösterildiği hissiyatı veren otobiyografi türünü ise sahte olarak nitelendirir.

Cemil Meriç'in üzerinde en fazla söz söylediği edebî tür romandır. Romanın doğuşu ve tarihî süreç içindeki değişimi hakkındaki fikirlerini muhtelif kaynaklardan yaptığı alıntılarla açıklar. Tür hakkında uzun çalışmalar yapmasına rağmen türün tanımlamasını yapamaz. Bu durumu da türün devam eden bir gelişim ve değişim süreci içinde olmasıyla açıklar. Roman Avrupa'nın sınıflı toplum yapısından doğmuştur. Osmanlı'nın ise bu tarz yaraları yoktur. Bu yüzden ya kahramanların yüceltildiği destanlar ya da ahlakî bir sorumluluk üstlenen hikâyeler anlatılmıştır. Osmanlı'da roman ancak ekonomik ve sosyal bütün kurumların tahrip edilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Meriç, Türk edebiyatında roman türünün gelişiminden söz ederken kimi zaman çelişkiye düşer. Bir yandan harf inkılabı nedeniyle Türk romanının olmadığını, iyi bir romancının yetişmediğini belirtir. Diğer yandan Avrupalı yazarlarla boy ölçüşebilecek kabiliyette olan Türk romancılarını sıralar. Roman hakkındaki bütün değerlendirmelerinden sonra Meriç, fazla dünyevî bulduğu türün Balzac ile kemale ererek devrini tamamladığına kanaat getirir.

Henüz küçük bir çocukken düşman bir dünyadan kaçmak için sığındığı kitaplara olan sevgisini her fırsatta dile getiren Cemil Meriç, kitaplarda belirli bir kültürel seviye arar. Şiirsel bir üslupla birçok kitap tanımı yapar.

Ansiklopedide, denemede ve dergide Türk edebiyatını yetersiz bulur ve bu alanlarda dünya edebiyatında en yetkin bulduğu isimleri ve eserleri sıralar. Bir milletin heyecanını, acısını, coşkusunu, kültürünü ve tarihini içeren bütün kelimelerinin yer aldığı kamusun o milletin namusu olduğunu ifade etmesi etkileyicidir.

Meriç, araştırmacıların Türk edebiyatını dönemlere ayırmasındaki ölçütün ne olduğunu sorgular. Divan edebiyatı, halk edebiyatı, millî edebiyat gibi ifadeleri doğru bulmaz. Ona göre edebiyat yazılı ve sözlü edebiyat olmak üzere iki ana başlık altında incelenmelidir. Meriç'in önerdiği şekilde bir sınıflandırma yapılması Türk edebiyatının dönemlerinin öğretilmesini zorlaştıracaktır.

Türk edebiyatının yönünü neden Batı'ya döndüğünü irdeleyen Meriç, Tanzimat ile birlikte edebiyatta yeni fetihler yapıldığını belirtir. Tanzimat Dönemi'nde kaleme alınan eserler edebî açıdan yetersiz olmakla birlikte ilk olmaları bakımından önemlidir. Meriç, Servet-i Fünûn döneminde sanatçıların istibdat bahanesinin ardına gizlendiklerini iddia eder. Fecri Âti sanatçılarını ise sloganlarından dolayı yadırgar.

Millî edebiyat dönemi diye bir adlandırmanın kesinlikle kabul edilemeyeceğini belirten Meriç'e göre edebiyatın millîsi yahut millî olmayanı olmaz. Fakat millî edebiyat diye bir isimlendirme sadece söz konusu dönemin edebî duyarlılığını yansıtan bir ifadedir.

Meriç'in eleştiri ve değerlendirmeleri cumhuriyet dönemi üzerine yoğunlaşmıştır. Türk edebiyatından pek çok edebî şahsiyet hakkında kişisel beğenisini yansıtan değerlendirmelerde bulunan Meriç, söz konusu sanatçıların edebî kişiliklerini, metinlerini ve biyografilerini, dünya görüşlerini, onları başka sanatçılarla kıyaslayarak vermiştir. Sanatçılar hakkında bu şekilde mukayeseli olarak hüküm veren yazar, bu mukayesede tarafsızlığını koruyamayarak bir tarafın yanında yer almış ve bazı kişileri yerin dibine batıran, bazılarını ise zirvelere çıkaran bir tavır takınmıştır. Ayrıca edebî şahsiyetler ile ilgili görüşlerini sunarken zaman zaman eleştirinin dozunu kaçırmış ve hakarete varan ifadeler kullanmıştır.

Meriç, edebî akımlar üzerine fikirlerini açıklarken yine birçok kaynağa yönelmiş ve kendi görüşlerini yaptığı alıntılarla desteklemiştir. Dünya edebiyatındaki

sanatçıları, eserleri ve biyografileriyle birlikte ele almıştır. Doğu'yu ve Batı'yı, tarihsel, kültürel ve sosyal şartları içinde şümullü ve eleştirel bir nazarla incelemiş, yaptığı okumalar sayesinde farklı açılardan kıyaslamalar yapmıştır. Bir dünya edebiyatı yazmayı tasarlayarak ilk olarak Hint edebiyatına yönelmiştir. Meriç'in dünya edebiyatına dair beyan ettiği fikirler Fransız edebiyatı üzerinde yoğunlaşır. Özellikle Balzac'a karşı duyduğu hayranlık eserlerinde açıkça görülür.

Cemil Meriç, edebiyata dair birçok kavram, konu, şahsiyet, eser ve olgu hakkındaki fikirlerini tutkulu, sert ve etkileyici bir şekilde, dağınık bir kompozisyon ve çelişkili ifadeler bütünü olarak okuyucuya sunmuştur.

Meriç'in hükümlerinde bir bütünlük olmadığı gibi hükümlerinin temellendiren kesin ölçütler de yoktur. O, konularını daima özgün bir şekilde ele almış, zihnini sabit fikirlerden arındırmış, düşüncelerindeki dinamizm sayesinde sağlam kaynaklara yönelerek elde ettiği bilgileri kendi süzgecinden geçirmiş böylelikle kendi hakikatine ulaşmıştır. Meriç'in hakikate ulaşma serüveninde düşünceleri sık sık değişime uğramış bu yüzden de ifadeleri çelişkili bir hal almıştır.

Sosyoloji, felsefe, edebiyat ve dil konularını anlatırken şiirsel bir yazı dili kullanan, kişileri ve düşünceleri orijinal ifadelerle işleyen Meriç'in dilinin ve üslubunun temelini yanıtını kendisinin verdiği sorular, fikirlerindeki gelgitler, kavramları, konuları, kişileri ve olayları bir bütün olarak ele aldığı tanımlamalar oluşturur.

Meriç, akıcı, açık ve net bir söyleyişe ve zengin bir kelime hazinesine sahiptir. Şüphesiz araştırmalarını farklı ülkelerin, kültürlerin ve ideolojilerin izini sürerek ortaya koyan Meriç'in fikirlerinin bu denli tesirli olmasında üslubunun payı büyüktür. Yazar, üslubu sayesinde düşüncelerini daha etkili ifade edebilmiş, Türkçeyi kullanmadaki başarısı ve haykırırcasına söyleyişiyle okuyucusunu ikna edici bir misyona bürünmüştür.

Dil zevki ile fikrî zenginliğini birleştiren Cemil Meriç, Cumhuriyet dönemi Türk düşünce hayatının ihmal edilmemesi gereken bir isimdir. Eserleri, çevirileri, eleştirileri ve değerlendirmeleriyle kendisine kulak veren herkesin yolunu aydınlatmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar M. ve Bıyık H. (2014). “Bir Çağın Vicdanı, Seraâzad Düşünceli Münzevi Yıldız: Cemil Meriç”. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16:28-33.
- Açıkgöz, H. (2013). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Ayyıldız, M. (2011). *Roman*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aktaş, H.E. (2013). “Millî Marşların Siyaset Biliminin Bazı Kavramları Açısından Değerlendirilmesi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2):71-92.
- Armağan, M. (2006). *Cemil Meriç Düşüncenin Gökkuşluğu*. Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Armağan, M. (2010). *Cemil Meriç’in Dünyası*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Y. (2015). “Hazineyi Bekleyen Ejder: Türkçe Ve Cemil Meriç”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(38):21-30.
- Aytaç, G. (1990). *Denemeler Seçkisi*. Gündoğan Yayınları. Ankara.
- Aytaç, G. (2009). *Genel Edebiyat Bilimi*. Say Yayınları, İstanbul.
- Aytaç, G. (2015). “Cemil Meriç’in Karşılaştırmalı Edebiyatçılığı Üzerine”, *Hece (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç)*, 157:235-239.
- Ayvazoğlu, B. (1986). *İstiklal Marşı Tarihi ve Manası*. Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Banarlı, N.S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. c.II. MEB Yayınları, Ankara.
- Bayrav S. (1999). *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*. Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Bilgi, L. (2008). “Cemil Meriç’in Jurnal’inde Edebiyatçılarımızdan Seçmeler”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23):42-61.
- Bilgin, A. (2007). *İstiklal Marşı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 37(37):23-34.
- Cündioğlu, D. (2015). *Bir Mabed Bekçisi*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Cündioğlu, D. (2015). *Bir Mabed İşçisi*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Cündioğlu, D. (2016). *Bir Mabed Savaşçısı*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Çetin, N. (2011). *İstiklal Marşımızı Anlamak*. Öncü Kitap, Ankara.
- Çetin, N. (2014). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Öncü Kitap, Ankara.
- Çetin, N. (2014). *İstiklal Marşı’mızı Anlamak*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 21:25-92.
- Çetişli, İ. (2014). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Akçağ Yayınları. İstanbul.
- Demirci, İ. (2015). “Cemil Meriç’in Diline İlişkin Bazı Dikkatler”. *Hece. (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç)*. 157:316-320.
- Fedayi, Ö. (2015). “Dehayı İzm’e Hapsetmeyen Bir Aydın Olarak Cemil Meriç’in Sanat ve Edebiyata Bakışı”, *Hece. (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç)*. 157:203-214.

- Gülşen, H. (2013). "Montaigne Ve Ahmet Haşim'de Aşk Ve Kadın Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(46):281-293.
- Gürbilek, N. (2016). *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kantemir, E. (1991). *Yazılı Ve Sözlü Anlatım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Karaburgu, O. (2010). "Cemil Meriç'in Dil ve Edebiyat üzerine Düşünceleri". *Cemil Meriç* (Editör: Murat Yılmaz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. ss.228-235.
- Kolcu, A.İ. (2011). *Millî Edebiyat*. Salkımsöğüt Yayınları, Konya.
- Konyalı B. (2015). "Cemil Meriç'in Mihenk Taşı Balzac". *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:240-246.
- Mengi, N. (2005). "Bir Edebi Tür Olarak Deneme Ve Türk Edebiyatındaki Yeri". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 14:353-368.
- Meriç, C. (1994). *Bir Dünyanın Eşiğinde*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (1996). *Umrandan Uygarlığa*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2006). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2013). *Jurnal, c.II*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2014). *Bu Ülke*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2014). *Kırk Ambar. c.I*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2015). *Jurnal, c.I*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2017). *Mağaradakiler*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2017). *Kültürden İrfana*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ü. (1998). *Babam Cemil Meriç*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ü. ve Meriç, M.A ve Aziz Y. (2017). *Türkiye'nin Ruhunu Cemil Meriç*. <https://www.youtube.com/watch?v=eZBge0lkwM>.
- Moran, B. (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2008). *Gelenekten Geleceğe*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Özşavlı, H. (2009). "Cemil Meriç'in Eserlerinde Ahmet Cevdet Paşa". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 2(2):27-32.
- Rifat, M. (2008). *Bizim Eleştirmenlerimiz*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sümer, M.A. (2010). *Cemil Meriç'in Denemeleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Soğukömeroğulları, M. (2014). "Harf Üzerine Tartışmaların Sebülürreşad Dergisine Yansımaları". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (13)45-655.
- Şahbaz, N.K. (2008). "Çocuk Edebiyatında İhmal Edilmiş Bir Edebî Tür: Deneme". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9(15):189-203.
- Şahin, M. (2015). "Demir Leblebi Çiğneyen Adam: Cemil Meriç". *Hece*. (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:22-31.
- Uçan, H. (2015). "Fransız Edebiyatı ve Cemil Meriç". *Hece*. (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:230-235.
- Utku, G. (2015). "Mihra Sığınmak". *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:214-222.
- Ünal, H. (2015). "Zevk-i Selim Sahibi ve Coşkun Bir Eleştirmen: Cemil Meriç". *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:223-230.
- Yetkin S. (1978). *Edebiyat Üzerine Denemeler*. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Wellek R. ve Warren A. (2011). *Edebiyat Teorisi*. Dergah Yayınları, İstanbul.

EKLER

Fotoğraf 1. CEMİL MERİÇ (1916-1987) ⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁹ Ekler kısmında yer alan resimler için bkz. *Hece*.(2015). Albüm. *Hece* (Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç). 157:474-504.

Fotoğraf 2. Üç yaşında.

Fotoğraf 3. Dört yaşında.

Fotoğraf 4. On yaşında.

Fotoğraf 5. On üç yaşında.

Fotoğraf 6. Lise öğrencisi - 9.sınıf

Fotoğraf 7. Reyhanlı'da sınıf arkadaşlarıyla birlikte

Fotoğraf 8. Lise öğrencisi - 9. sınıf

Fotoğraf 9. Lise öğrencisi – 9. sınıf.

Fotoğraf 10. Lise öğrencisi – 12.sınıf

Fotoğraf 11. Hocası Mahmut Ali ile birlikte.

Fotoğraf 12. Reyhaniye'de.

Fotoğraf 13. Antakya Lisesi'nde.

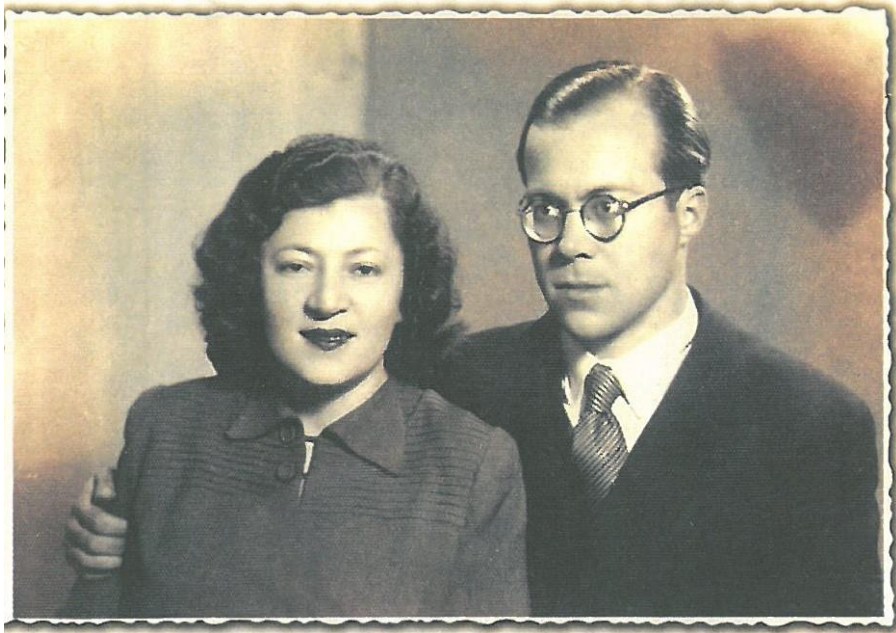
Fotoğraf 14. Aktepe'de nahiye müdürlüğü yaptığı sırada.

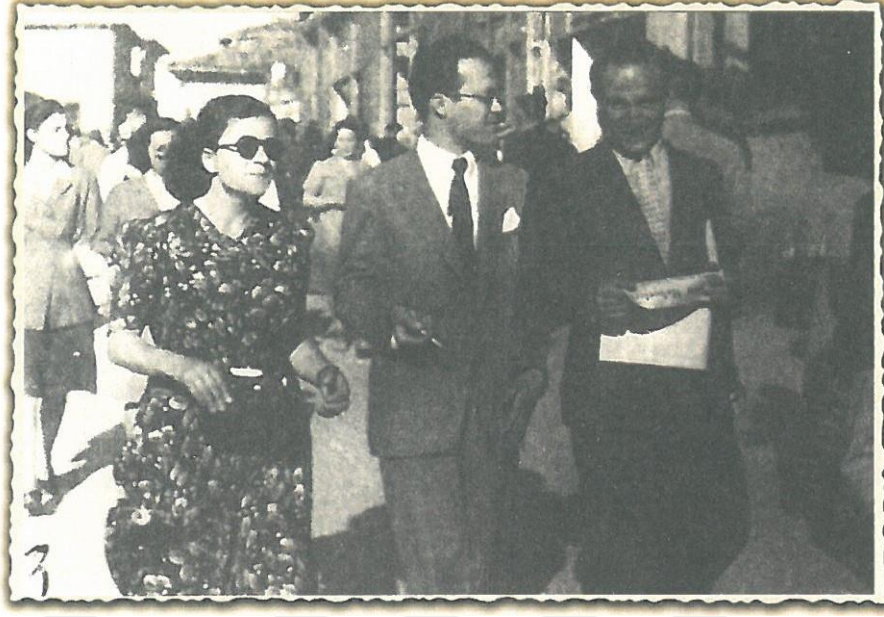
Fotoğraf 15. Aktepe'de nahiye müdürlüğü yaptığı sırada.

Fotoğraf 16. Türk Hava Kurumunda sekreterlik, belediye katiplik yaptığı sırada.

Fotoğraf 17. Eşi Fevziye Hanım ile.

Fotoğraf 18. Ankara'da eşi Fevziye Hanım ile.

Fotoğraf 19. Eşi Fevziye Hanım, oğlu Mahmut Ali ve kızı Ümit ile.

Fotoğraf 20. Eşi Fevziye Hanım, oğlu Mahmut Ali ve kızı Ümit ile.

Fotoğraf 21. Elazığ Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yaptığı sırada.

Fotoğraf 22. Sait Faik Abasıyanık ve arkadaşlarıyla.

Fotoğraf 23. Sait Faik Abasıyanık, Behçet Necatigil ve diğer arkadaşlarıyla.

Fotoğraf 24. Kızı Ümit ile.

Fotoğraf 25. Fransızca öğretmenliği yaptığı sırada.

Fotoğraf 26. Berke Vardar ile.

Fotoğraf 27. Torunları ile.

Fotoğraf 28. Muharrem Ergin ile.

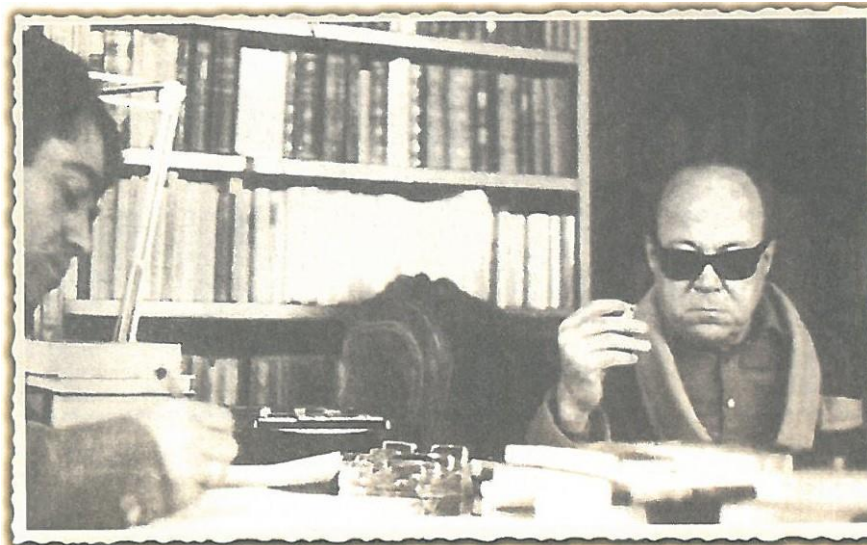
Fotoğraf 29. Oğlu Mahmut Ali ve kızı Ümit ile.

Fotoğraf 30. Ahmet Kabaklı ile.

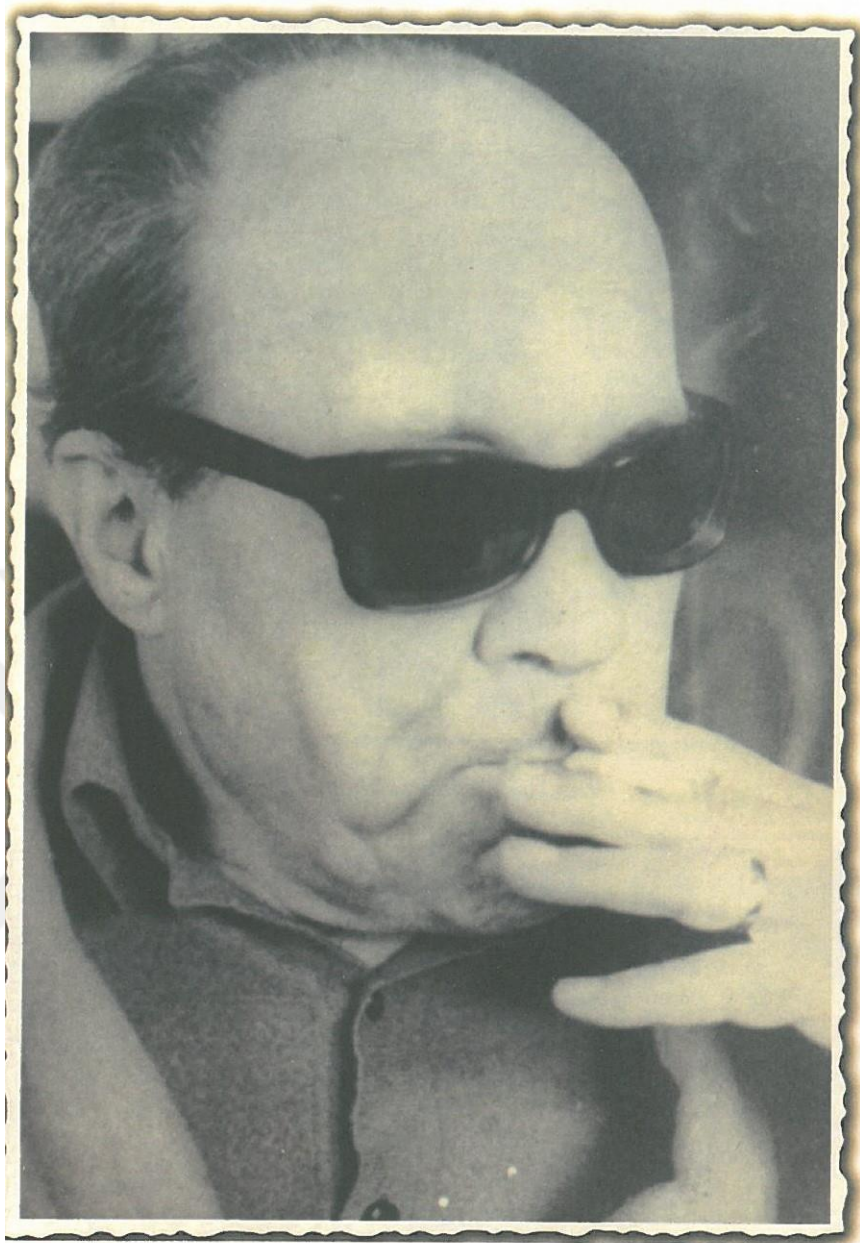
Fotoğraf 31. Kızı Ümit ile.

Fotoğraf 32.

Fotoğraf 33.

Fotoğraf 34.

ÖZGEÇMİŞ

Ayşegül Büyükçapar, 31 Mayıs 1992'de Kahramanmaraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kahramanmaraş'ta tamamladı. 2010 yılında başladığı Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2014 yılında mezun oldu. 2015 yılında Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesinde pedagojik formasyon eğitimi aldı.

